

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI**

**YENİ IRAK ANAYASASININ
GETİRDİĞİ SİSTEM**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Pınar HAKKI
048256126**

**Danışman
Prof. Dr. Attila ÖZER**

Ankara 2007

ONAY

Pınar Hakkı tarafından hazırlanan “Yeni Irak Anayasasının Getirdiği sistem” başlıklı bu çalışma 29/11/2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anayasa Hukuku dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Attila ÖZER (Başkan)

.....

Prof. Dr. Hasan TUNÇ

.....

Prof. Dr. Hayati HAZIR

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM ESKİ IRAK ANAYASALARI

I. IRAK DEVLETİNİN ANAYASAL GELİŞİMİ.....	2
A. 1925 Anayasası.....	4
1. Haklar ve Hürriyetler.....	5
a. Medeni Haklar.....	5
b. Manevi Haklar.....	6
2. Devletin Organları.....	6
a. Kral	6
b. Bakanlar.....	7
c. Yasama Organı.....	8
ç. Yargı Organı.....	9
d. Kanunların Anayasaya uygunluk konturolü.....	10
B. 1958 Anayasası.....	11
1. Temel İlkeler.....	11
2. Temel Nitelikler.....	11
3. Haklar ve Hürriyetler.....	12
4. Yönetim Şekli	12
C. 1968 Anayasası.....	13
1. Hükümet.....	13
a. Cumhurbaşkanı.....	13
b. Bakanlar.....	13
2. Devrim Komuta Konseyi.....	14
Ç. 1970 Anayasası.....	14

1. Temel İlkeler.....	15
2. Haklar ve Hürriyetler.....	15
3. Devletin Organları.....	16
a. Yasama.....	16
b. Yürütme.....	17
c. Yargı.....	18
II. YENİ IRAK ANAYASASINI DOĞURAN SEBEPLER VE	
ANAYASANIN HAZIRLAMA SÜRECİ	
A. Yeni Irak Anayasasını Doğuran Sebepler.....	19
B. Anayasanın Hazırlama Süreci.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ IRAK ANAYASASI

I. YENİ IRAK ANAYASASININ TEMEL NİTELİKLERİ.....	25
II. YENİ IRAK ANAYASASININ TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER.....	31
A. Haklar.....	31
1. Medeni ve siyasi haklar.....	31
2. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar.....	37
B. Siyasi Hürriyetler.....	42
III. YENİ IRAK ANAYASASININ TEMEL ORGANLARI.....	44
A. Genel Olarak.....	44
B. Yasama Organı.....	46
1. Millet Meclis.....	46
a. Yapısı ve Çalışması.....	46
b. Görevleri.....	50
2. Federal Meclis.....	54
C. Yürütme Organı.....	54
1. Cumhurbaşkanı.....	54
a. Genel Olarak.....	54
b. Seçimi.....	55

c. Görev ve Yetkileri.....	56
2. Hükümet.....	58
a. Başbakan ve Bakanların Seçimi.....	58
b. Görev ve yetkileri.....	59
Ç. Yargı Organı.....	61
1. Genel Olarak.....	61
2. Yüksek Yargı Kurulu.....	62
a. Yapısı.....	62
b. Yetkileri.....	62
3. Federal Yüksek Mahkemesi.....	63
a. Yapısı.....	63
b. Görevleri.....	63
4. Mahkemelerin Genel Yapısı.....	65
D. Bağımsız Kurumlar.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEDERAL MAKAMLARIN GÖREV ALANLARI

I. GENEL OLARAK.....	68
II. FEDERAL MAKAMLARA AYIRILAN GÖREVLER.....	68
III. FEDERAL VE BÖLGESEL HÜKÜMETLER ARASINDA ORTAK GÖREVLER.....	70
IV. BÖLGESEL OTORİTELER.....	71
A. Bölgeler.....	71
1. Yapısı.....	71
2. Görevleri.....	72
B. Bir Bölgeye Dahil Olmayan Vilayetler.....	72
C. Başkent.....	73
Ç. Yerel Yönetimler.....	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YENİ IRAK ANAYASASININ SONUÇ VE GEÇİŞ HÜKÜMLERİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

I. SONUÇ HÜKÜMLERİ.....	74
II. GEÇİŞ HÜKÜMLERİ ..	76
III. YENİ IRAK ANAYASASININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	80
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	89
ÖZET.....	92
ABSTRACT.....	94

GİRİŞ

Birinci dünya savaşından sonra Irak'ta birçok siyasi değişiklikler meydana geldi, Öncelikle 1921'de Irak devleti kuruldu sonrada Irak'ın ilk anayasası 1925'te yazıldı ve (Irak'ın Temel Kanunu) diye tanımlandı, bu anayasa ani olarak ortaya çıkmadı, uzun zamanda gelişen bir yapı ile Osmanlı hükmü ve İngiltere işgali dönemlerinde birçok siyasi ve yasal değişimlerden etkilendi.

Tezimde ilk önce Irak'ın kraliyetle cumhuriyet dönemlerinde anayasalarından bahis ettim sonrada 2003'te Amerika'nın işgali ve Geçici idari yasadan bahis ettim, en sonunda 2005'te hazırlanan yeni anayasa ve yapılan referandumda kabulle sonuçlanmasını inceledim.

Yaptığım çalışmada yeni anayasayla eski anayasaların arasında bir karşılaştırma yaptım, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti anayasası ve Amerika Birleşik Devletleri anayasasıyla da bir karşılaştırma yaptım sonrada anayasaya yönelen eleştirileri incelemiş bulunmaktayım.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ IRAK ANAYASALARI

I. IRAK DEVLETİNİN ANAYASAL GELİŞİMİ

Irak'ta ilk anayasa hazırlanmasının üzerine 120 yıl geçmiştir. Irak'ın siyasi gelişiminde bu yılların çok önemli rolu vardı. Bu gelişmeler net bir şekilde ülkede hazırlanan anayasalara yansdı. Başlangıçta 1876 yılında ilk anayasa vesikası Osmanlı döneminde hazırlandı ve (Temel Osmanlı Kanunu) adıyla tanımlandı çünkü bu dönemde Irak Osmanlı devletinin hakimiyeti altında idi.¹

Irak'ın jeostratejik önemi, Hindistan yolunun üzerinde bulunması ve doğal kaynakları özellikle petrolün bulunması da İngilizlerin en önemli sebeplerden biriydi Irak'ı işgal etmek için. İngilizler Irak'ı işgal etmek için uzun zamandan beri planlar hazırlıyorlar, en sonunda birinci dünya savaşında bu plan gerçekleştirmeye başladı. Irak'ın işgali hakkında İngiltere'nin dış işleri bakanı şöyle demişti "İngiltere'nin 300 yıl harcadığı çabanın orta doğuda sebebi Irak'tır"². 1914 yılında birinci dünya savaşı başladı, ve bu savaş İngilterenin elinde çok iyi bir fırsat oldu Irak'ı ele geçirmeleri için. İngiltere ilk saldırı Hindistan hükümetiyle beraber yaptı, yapılan saldırıyı general (Dilamin) kontrol ediyordu. Ama bu saldırı amacına eremedi bu nedenle İngiltere hükümeti saldırıyı kendi denetiminin altında yapacağına karar verdi. Saldırı general (Mud'un) kontrolden altında yapıldı.³ İngilizler 11.03.1917'de Başkent Bağdat'ı ele geçirdiler sonra 7 Kasım 1918'de de Musul şehrini işgal ettiler sonrada kalan bölgeleri de ele geçirdiler ve Iraktaki tüm yönetimi kontrol etmeye başladılar.⁴ Bu arada İngilizler bir yandan Iraklıları Osmanlı hakimiyetinden kurtarıyorlar diye ikna etmeye çalışıyorlardı

¹ Raid El-cede, **El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak**, Bağdat, Beytul Hikme, 2004, s.3.

² Raid El-cede, **Mebadi El-kanun El-desturi we El-nizam El-desturi fi El-Irak**, Bağdat, 1990, s.297.

³ Abdulrazzak El-hasani, **Tarihul El-Irak El-siyasi El-hadis**, 1.cilt, 4.baskı, Beyrut, 1980, s.55.

⁴ Mustafa El-najar, **El-Irak fi El-tarih**, Bağdat, 1983, s.664.

diğer yandan da gizlice bir anlaşma yapıyorlardı. 16.05.1916'da Kahire'de Fransa, İngiltere ve Rusya arasında imzalan anlaşma “Sayks biko” anlaşmasıydı. Anlaşmanın gayetide savaşı İngilizler , Fransızlar ve Ruslar kazandıysalar ele geçirdikleri Arap bölgelerini kendi aralarında paylaşıp faydalanmaktır.⁵ İngilizler Irak milleti için bir hükümet kurmaya söz vermişti bu hükümet otoritesini Irak milletinden alır, her halde İrağın durumu iyileşir iyileştikten sonrada İngilizler Irak'tan askeri kuvvetlerini çekecekler diye milleti ikna ettiler. Bu arada Iraklılar bir kötü sürprizle karşı karşıya kaldılar çünkü 25.04.1920 yılında Sanrimoda yapıldığı kurultayın kararına göre Irak ve Filistin'i İngilizlerin koloniline girdi, Suriye ve Lübnan da Fransa'nın koloniline girdi. Kolonilide emperyalizmin bir şeklidir. Millet bu haberleri duyunca duruma karşı çıktı, durum kötüleşince 30.06.1920 ayaklanması başladı. Bu durum 6 ay devam etti. İngiltere bu gelişmeleri durdurmak için askeri hükmünü sona erdirdi ve geçici olarak bir hükümet kurmak için ilk adımlarını atmaya başladı, hükümet Iraklı bakanlardan oluşuyordu tüm bunlarda İngiliz danışmanlarının kontrolü altında çalışıyorlardı. Bunları da İngiliz kolonili kontrol ediyordu. Bakanlar kurulu başkan ve 8 bakandan oluşuyordu. Bu arada İngilizlerin yazdığı yönergelerde İngilizlerle Iraklı bakanların arasındaki tüm ilgileri ve ilişkileri belirledi. Bu yönergeler Irak'ın ilk anayasası sayılabilir.⁶ Bu yeni geçici hükümet Irak'ın siyasi tarihinde yeni bir dönem sayılır, yeni hükümet kurulduktan sonrada İngilizlerin Irak'a karşı yönetimi yeni bir başlık altına girdi oda “Geçici Irak Hükümetidir”. Bu arada İngilizler hükümde kraliyet rejimini tercih ettiler, cumhuriyet rejimine de karşı çıktılar, Irak'ın durumu henüz cumhuriyet rejimi için uygun değildir diye söylediler.

İngilizlerin görüşüne göre en iyi aday da El-Haşimi ailesinin oğlu emir Faysaldı. Bunun sonucunda da orta doğuya ait (özel) Kahire kurultayında Faysal bin El-Hüseyn Irak'ın kralı olarak tayin edildi ancak bu kararın demokrasi bir şekilde olması gerekiyor. Bu yüzden bir seçimin yapılmasına karar verildi, seçimin sonucu pozitif geldi çünkü Irak'ın %96'sı emir Faysalı

⁵ Abdulvahab El-gayali, Kamil Ziheri, **El-mewsua El-siyasiye**, s.649.

⁶ Abdulrazzak El-hasani, **Tarihul El-Wizarat El-Irakiye**, 1.cilt, Bağdat, 1987, s.19.

Irak'ın kralı olarak kabul etti. 23.08.1921 Irak'ta kralın taç takma töreni yapıldı, aynı günde kral bir konuşma yaptı, yapacağı ilk olarak parlamentonun seçimini yapmak sonrada Irak – İngiltere anlaşmasını onaylamak ve kurumsal meclisini toplayıp yeni bir anayasa yazmak. Bu meclisinde kuruluşu kolonilin ilanına dönüyor çünkü o arada milli hareketin üyeleri toplanıp işgalci İngilizlerle bir çok konuda anlaşmaya çalışmışlardı.⁷

İlk başta kurumsal meclis Irak – İngiltere anlaşmasını onaylamak için çalışmalara başladı, çalışmalar bitince de anlaşma onaylandı. Haziran 1924'te anayasanın (Temel Kanun) araştırmasına başlandı. Meclis anlaşmayı önceden incelediği için bir çok eleştiriye maruz kaldı çünkü anayasa anlaşmadan daha önemliydi ama anayasanın anlaşmaya aykırı olmaması için anlaşma daha önceden onaylandı. En sonda da Parlamentonun seçim kanunu onaylandı ve adaylarının da koşulları belirlendi.⁸

A. 1925 Anayasası

İlk başta 1925 anayasasının ortaya çıkışının siyasi ve sosyal durumu başka devletlerin anayasalarından farklıydı çünkü Irak o arada İngilizlerin kolonili altındaydı. Iraklılara gelince anayasaya katılmaları şekli bir katkıydı. Bu anayasa Irak – İngiltere anlaşmasına dayanarak yazıldı yani İngilizlerin tarafından dikte edildi.⁹ Anayasada (125) madde bulunmaktadır. Birinci maddeye göre (Irak'ın Temel kanunu) Irak'ın anayasası demektir, bu kanun Irak'ın bütün bölgelerinde uygulanmaktadır. İkinci maddeye göre de “Irak egemen, bağımsız ve özgür bir devlettir toprak bütünlüğünü korur ve toprağın hiçbir parçasından feragat edemez. Meşruti krallık sistemi ile yönetilir”.¹⁰

⁷ Abdulrazzak El-hasani, **a.g.e.**, s. 62.

⁸ Raid El-cede, **a.g.e.**, s. 306.

⁹ Raid El-cede, **a.g.e.**, s. 314.

¹⁰ 1925 Anayasasının metinleri, s. 1.

1. Haklar ve Hürriyetler

a. Medeni Eşitli Hakları

(1) Kanunda eşitlik

Temel kanunun 6. maddesine göre “Kanuna karşı tüm Iraklılar eşittirler, din dil veya milliyetleri farklı olsa bile, devletin resmi dini İslam’dır, her birey kendi mezhebinin ve dininin geleneklerini uygulamakta özgürdür, fakat bu gelenekler memleketin güvenliğine aykırı olmaması gerekiyor.

(2) Yargıda eşitlik

Temel kanun bireylerin mahkemeye başvurularını düzenledi. 9. maddeye göre “hiç kimsenin mahkemeye müracaat etmesi yasak değildir, hiç kimsede uzman olmayan mahkemeye müracaat etmeye zorlanmaz”. Yani mahkemelerin ihtisası bütün Iraklılara geçerlidir, aralarında da hiçbir şekilde fark yoktur.

(3) Vazifelerde eşitlik

Temel kanunun 18. maddesine göre “tüm Iraklılar medeni ve siyasi haklarda aynı zamanda üzerlerindeki görevlerde eşittirler. Kamu vazifelerde sadece Iraklıların çalışma hakkı vardır, yabancılara gelince bu hak yasaktır illaki müstesna durumlarda bu hak verilir ve kanunla belirlenir”.

(4) Tekliflerde eşitlik

Temel kanunun 11. maddesine göre “hiçbir vergi farz olamaz eğer kanunda belirlenmediyse, bu kanun tüm mükelleflere uygulanmaktadır”. Bu vergiler tüm Iraklılardan toplanır hiç kimsede bu vergilerden muaf olamaz, sadece özel durumlarda olabilir, onu da kanun belirler.

b. Manevi haklar

Vatandaşlar fikir, toplanmak, dernek oluşturmak, eğitim ve inanç özgürlüğüne sahiptirler aynı zamanda anayasada belirlendiği gibi insanların özel hayatlarına karışmamak ve saygı göstermek gerekir. Vatandaş hiç bir şekilde tutuklanamaz sadece bir yargı kararıyla tutuklanabilir. Yargı kararı olmadan Evlere ve konutlara hiç bir şekilde ve nedenle girilemez. Telefon, fax ve mesajlarda hiç bir şekilde dinlenemezler sadece yargı kararıyla, Iraklılar inanç özgürlüğüne sahiptirler ve her vatandaşın kendi geleneksellerini uyguluyabilir ancak bu gelenekseler ahlaka aykırı olmamalıdır.¹¹

2. Devletin Organları

a. Kral

1925 tarihli anayasanın 2. maddesine göre Irak devleti babadan oğla devredilen kraliyet sistemiyle yönetilir. Ancak ve aynı zamanda Irak'ın bir parlamenter devlet olduğu vurgulanmıştır adı geçen madde şöyledir: "Irak egemen, bağımsız hiçbir parçasından feragat edemez. Krallık ve parlamenter bir rejimle yönetilir". Uygulanan kraliyet rejiminin sistemi egemenliğin veraset yoluyla intikal eden yani krallığın babadan oğula intikal etmesi esasına bağlanmıştır. Anayasanın 22. maddesi veliahtın krallık yetkilerini ele alabilmesi için 18 yaşını doldurmuş olmasını şart koşmakta, aksi takdirde bu yetkiler vasi olarak atana bir kişi tarafından yürütülür. Vasi bizzat kral tarafından atanır. Ancak, bu kişinin vasi olabilmesi için parlamentonun onayı gerekmektedir. parlamento bu onayı vermezse bir başka kişiyi vasi olarak atamak yine parlamentonun yetkileri arasındadır. Kral Anayasanın hükümlerini yerine getireceğine, ülkenin bağımsızlığına ve halka ve vatan sadık kalacağına dair Ayan Meclisi başkanının başkanlığında toplanan parlamentoyu oluşturan iki meclisin müşterek bir toplantısında yemin eder.

¹¹ Raid El-cede, a.g.e., s.323-324.

Bu ant içme kralın yetkilerin millettten aldığı bir işarettir. Kralın dokunulmazlığı vardır ve sorumluluğu yoktur. bu pozisyon da onun politikaya karışmamasını ve tarafsız davranmasını gerektirir. Ancak kralın deneyim ve fikirlerinden yararlanılır.¹²

Kralın yetkileri Anayasanın 26. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenmiştir, kral uluslar arası antlaşmaları parlamentonun onayını aldıktan sonra imzalama yetkisine sahiptir. Kral aynı maddenin 5. fıkrası gereğince dilediği kişiyi başbakan olarak atayabilir ve başbakanı ülkenin menfaatleri gerektiğinde görevden alabilir. Kral ayrıca başbakanın aday gösterdiği bakanları atayabilir ve istifalarını kabul eder. Kralın yetkileri arasında ülkede olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan etme yetkisi de vardır. Kral Silahlı Kuvvetlerin baş kumandanıdır ve bu sıfatla bakanlar kurulunun onayını alarak savaş ilan edebilir. Kral ilgili bakanı önerisiyle tüm diplomatik temsilcileri ve yargıçları atar ve görevden alır.¹³

b. Bakanlar

Bakanlar kurulu yürütme organını üstlenen bakanlardan oluşur. Kurul devletin işlerini yönetir ve önemli konular hakkında kararlar alır. Bakanlar icraatlarında parlamento önünde sorumludurlar. Ayrıca bakanlar kurulu bir bütün olarak parlamento önünde her bakanın icraatından sorumlu olur. Bakanın sorumluluğu siyasi, cezai ve hukuki sorumlulukları kapsar. Başbakan kral tarafından atanır. Bakanların atanması ise başbakanın aday göstermesiyle yapılır. Bakanların sayısı başbakan dahil yediden az olmamalıdır.

Bakanlarda aranan şartlar:

1. Bakanın Iraklı olması ve Irak uyrukluluğunu doğumla ya da Lozan Antlaşması gereğince veya Irak uyruğuna girmekle kazanmış olması.

¹² Raid El-cede, **a.g.e.**, s.326.

¹³ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.327-328.

Irak uyruğunu kazanmış olan kimse bakan olabilmesi için 1914 tarihinden önce Irak'ta ikamet eden bir Osmanlı aileden olması ve Irak uyruğunu kazanması üzerine 10 yıl geçmiş olması gerekir.

2. Yaşının otuzdan az olmaması.
3. Bir cinayetten hüküm giymemiş olması ya da tutuklu veya gözaltı hapsinde olmaması.
4. Yasanın belirleyeceği dereceden krala akrabalığı olmaması.

Parlamentonun iki meclisinden birinde üye olmayan bakan bu görevden altı aydan fazla kalamaz.¹⁴

c. Yasama Organı

Yasama görevi parlamento tarafından yürütülür. Parlamento: Millet Meclisi ve Ayan Meclisi (Senato) olmak üzere iki meclisten oluşur. Ayan Meclisi kral tarafından atana üyelerden oluşur. Bu üyelerin sayısı Millet Meclisi üye sayısının dörtte birini aşmamalıdır. Üyelik süresi ise 8 yıldır. Ayan Meclisi kendi üyeleri arasından bir başkan ve bir ikinci başkan seçer. Ayan Meclisi üyelerinde aranan şartlar bakanlık için aranan şartların aynısıdır, ancak bu üyenin yaşı en az kırk yıl olmalıdır.

Millet Meclisi üyeleri Irak Millet Meclisi yasası gereğince seçimle belirlenir. Bu yasanın 26. maddesine göre milletvekilleri sadece erkeklerden seçilir, sayıları ise her 20 bin seçmen için bir Milletvekili şeklinde tespit edilmiştir. Milletvekillerinde aranan şartlar bakan olabilmek için aranan şartların aynısıdır.¹⁵

¹⁴ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.330-331.

¹⁵ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.332.

Meclisin Yetkileri

1. Yasama Yetkisi

Meclis bu yetkiye göre yasa tasarılarını konulaştırır. Meclis bu bağlamda tasarılar önerir, bunları tartışır ve oylama sonucunda yasalaştırır. Ancak 45. madde gereğince mali konularda yasa tasarısı hazırlayamaz. Yasa her iki meclisin ve kralın onayını almalıdır. Meclis vergi ve harç koyabilir ve bütçeyi onaylar.

2. Siyasi Yetkiler

Anayasanın 54. maddesi üyelerine bakanlara soru sorma ve açıklamalar yapma talebi yetkisini vermiştir. Gerektiğinde veya bazı problemler çıkınca meclis bu problemleri çözecek komisyonlar kurma yetkisine de sahiptir. Millet Meclisi yasasının 16. maddesine göre meclis siyasi, idari askeri, ekonomik ve mali konuları inceleyip bu konular hakkında öneriler vermek üzere daimi komisyonlar kurma hakkına da sahiptir.¹⁶

ç. Yargı Organı

Yargıçların ataması veya görevden alınmaları kralın emriyle yapılır. Kral bu yetkiyi ilgili bakanın önerisi üzerine kullanır. 1925 anayasasına göre mahkemeler üçe ayrılır: medeni mahkemeler, dini mahkemeler, özel mahkemeler.

Tüm hukuki, ticari ve ceza davalarına medeni mahkemeler bakar. Dini mahkemeler gelince ikiye ayrılır: şeri mahkemeler (Müslümanların işlemlerine bakar) ve ruhani topluluklar meclisi (gayri Müslümanlarla ilgilenir).

¹⁶ Mustafa Kamil, *El-kanun El-desturi*, 2.cilt, Bağdat, 1947, s.104.

Mahkemeler aleni bir şekilde yapılır, olağanüstü durumlarda veya özel sebepler çıkınca da muhakeme gizlenebilir.¹⁷

d. Kanunların Anayasaya Uygunluk Kontrolü

Temel kanun, kanunların anayasaya uygunluk kontrolünü yüksek mahkemeye verdi. Yüksek mahkeme Başkan hariç 8 üyeden oluşuyordu. Mahkemenin dört üyesi Ayan Meclisinden seçilir ve diğer dört üyesi Temyiz mahkemesinden seçilir, mahkeme Ayan Meclisi Başkanının başkanlığında toplanır.¹⁸ Mahkemenin görev süresi davalara bağlıdır, davalar bitince görevde bitecektir. Bu mahkeme Kral talebi ve Bakanlar Kurulunun onayıyla toplanır. Mahkemenin görevlerine gelince :

1.Bakanları ve Millet Meclisinin üyelerini siyasi veya görevleriyle ilgili cinayetlerden yargılar.

2.Temyiz mahkemesinin üyelerini görevlerinden kaynaklanan cinayetlerden yargılar.

3.Anayasa metinlerini açıklar.

4.Temel kanun hükümlerine eklenen diğer hükümleri onaylar.¹⁹

Irak'ın temel kanunu sert bir kanun sayılır çünkü bu tür kanunların değiştirilmesi özel işlemlerin yaptırılmasını gerektirir, bu tür kanunların tadili diğer kanunların tadil işlemlerinden farklıdır. Irak'n temel kanunun 119 ve 118. maddeleri bu konuya değilmıştır. 118. madde kanunun yürürlüğe girdikten sonra ve bir sene içinde yapılan değişikliklerle ilgilenir, bir seneden sonra yapılan değişikliklerde 119. madde ilgilenir.²⁰ Değişiklikler Millet Meclisi ve Kral tarafından hazırlanır. Bu iki tarafın sözleri bir olursa eğer yeni bir kanun çıkarılabilir. Anayasayı değiştirmek için Millet Meclisiyle Ayan Meclisi üyelerinin üçte ikisinin onayı gerekir, sonrada Millet Meclisi fesih edilir ve yeni bir Millet Meclisi seçilir, ikinci kes yeni Millet Meclisi ile Ayan

¹⁷ Vail El-fadil, **a.g.e.**, s.32- 34

¹⁸ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.321.

¹⁹ Muhammed El-yasin, **El-kanun El-desturi**, Bağdat, Matbaatul Nahda, 1968, s.122.

²⁰ Talat İzet, **Kaidet El-Cehil Bil-Kanun la iytebar uzur**, Kerkük, 1991, s.27.

Meclisine yapılmak istenen değişiklikler sunulur ve üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerekir, sonundada Kralın onay vermesi gerekir.²¹

B. 1958 Anayasası

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak ordusu bir askeri darbe ile kraliyet rejimini devirip Cumhuriyet ilan etmiştir. Yeni rejim kraliyet döneminde yürürlükte olan 1925 Anayasasını da iptal ederek yerine Cumhuriyet rejimine uyumlu yeni bir Anayasa ilan etmiştir.²²

1. Temel ilkeler

Anayasa birinci maddesinde: “Irak devleti bağımsız ve tam egemenliği olan bir cumhuriyettir”. İkinci maddeye gelince Irak Arap milletinin bir parçasıdır. Dördüncü maddeye göre de İslam dini devletin resmi dinidir. Bu madde diğer arap ülkelerinin anayasalarında da yer almaktadır ve bu anayasa yeni bir konuya değmiş bulunuyor, o da Kürtlerin varlığıdır. 1958 anayasasına göre Kürtler ve Araplar bu vatanda ortaklıklar ve milli hakları da anayasada belirlenmiştir.

2. Temel Nitelikler

a. Geçici Bir Anayasadır

Önsöze göre 1958 anayasası geçici bir anayasadır ve daimi anayasa yazıldıktan sonra geçici anayasa iptal edilir, ancak daimi anayasa yazılmadığı takdirde geçici anayasa uygulanacaktır.

²¹ Munzir El-şawi, **El-kanun El-desturi**, Bağdat, Dar El-kadisiye, 1981, s.38.

²² Raid El-cede, **a.g.e.**, s.349.

b. Özetlendirilmiş Bir Anayasadır

1958 Anayasası 30 maddeden oluştuğu göre çok kısa bir anayasaydı 1925 anayasasına göre, tabi ki bu özetlemeden de dolayı 1958 anayasası olumsuz bir şekilde etkilendi, çünkü bu anayasa devlet organlarının görevlerini belirlememiştir zira anayasanın düzeltme yollarını da belirlememiştir.²³

3. Haklar ve Hürriyetler

Anayasanın 7. maddesine göre devletin tüm otoritelerinin kaynağı haktır. 9. madde ise tüm vatandaşların hukuk önünde eşit olduklarını ve cinsiyet, menşe, dil, din ve inanç yüzünden vatandaşlar arasında hiçbir ayırım yapılmayacağı vurgulanmıştır.

Başka haklara gelince, evlerin hürmeti daima korunmalıdır ve kanun hükmü olmadan evlere girilemez. Özel mülklerde hiçbir zaman sahibinden alınamaz sadece kamu menfaatler için alınabilir ancak mülkün sahibine gereken tazminatlar ödenmelidir. Din konusuna gelince herkes kendi dininin geleneksellerini yapmakta özgürdür, ancak bu geleneksellerin kanuna aykırı olmaması gerekir. Anayasanın 18. maddesine göre sadece devlet silahlı kuvvetler oluşturma hakkına sahiptir.²⁴

4. Yönetim Şekli

1958 Anayasası kraliyet Anayasasından farklı olarak en yüksek otorite merkezi olan Cumhurbaşkanlığı görevini bir başkan ve iki üyeden oluşan bir “Cumhuriyet Konseyi”ne tevdi etmiştir.²⁵ Yargıya gelince 23. Maddeye göre yargı bağımsızdır ve hiçbir taraf yargının işlemine karışamaz ve hiç kimsede

²³ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.352-354.

²⁴ 1958 Anayasasının Metinleri, s.1.

²⁵ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.355.

yargıdan üstün değildir. Sadece kanun üstündür. Çünkü yargı kanunları uyguluyor. 26. maddeye göre de tüm kanunlar resmi gazetede ilan edilir, sonrada yürürlüğe girer.²⁶

C. 1968 Anayasası

17 Temmuz 1968 tarihinde Baas partisinin liderliğinde gerçekleşen yeni bir devrim, beraberinde yeni bir anayasayı da getirdi. Anayasa 95 maddeden oluşmaktadır. Bu anayasayı diğer anayasalardan farklı kılan, otoritenin yönetimi milli bir parti tarafından yürütülmesidir ve otoriteni yöneten bu partinin hedefi aynı zamanda otoritenin hedefi olacaktır.

1. Hükümet

Hükümet devletin yürütme işlerini uygulayan heyettir, hükümet Cumhurbaşkanı ve Bakanlardan oluşur.

a. Cumhurbaşkanı

Bu anayasaya göre Cumhurbaşkanı geniş yetkilere sahiptir, Cumhurbaşkanı aynı zamanda devlet başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanı ve Devrim Komuta Konseyi'nin başkanı, anayasada bazı değişiklikler yapıldıktan sonrada Cumhurbaşkanı Başbakanlık görevinde devredildi. Anayasa Cumhurbaşkanının koşullarını belirlemedi, çünkü Cumhurbaşkanının görevi Devrim Konuta Konseyine bağlıdır yani kamu bir göreve bağlı değildir. Cumhurbaşkanı istifasını Konsey'e sunar Konsey yerine yeni bir Cumhurbaşkanı seçer.

b. Bakanlar

Bakanlarda aranan şartlar:

²⁶ 1958 Anayasasının Metinleri, s.3.

1. 30 yaşını doldurmuş olması gerekir.
2. Irak'lı anne ve babadan doğmuş olması gerekir.
3. Ailesinin 1900'den beri Irak'ta ikamet etmesi ve Osmanlı vatandaşı olması gerekir

Bakanlar başka işte iştigal edemezler. Bakanlar devletin mallarını almak, satmak veya kiralamak yasaktır. Bakanların görevlerine gelince, devletin güvenliğini korumak, idari kararlar çıkarmak ve genel bütçeyi hazırlamak.

2. Devrim Komuta Konseyi

Anayasa Konseyin hakkında bir açıklama yapmadı. Konsey üyelerinin devrimi gerçekleştirmede öncü rol aynadıkları için doğal bir sonuç olarak da Konseye geniş yetkiler tanındı. Bu yetkilerin arasınd Cumhurbaşkanının seçilmesi, Silahlı Kuvvetlerin denetimi, güvenlik konuları, savaş ve barışın ilanı, yasa ve yönetmenliklerin onaylanması ve uluslararası antlaşmaların akdi gibi önemli ve geniş yetkiler vardı. Konseyin oturumları gizlidir, haftada en az bir defa Konsey Başkanının hazır bulunması kaydıyla üyelerin çoğunluğuyla toplanırdı. Konsey kararlarını hazır üyelerin çoğunluğuyla alır, eğer üyelerin sesi eşit olduysa Başkanın bulunduğu tarafın kararları geçerli sayılır. Millet Meclisinin kurulmasına kadar yasama yetkisi Konseye verilir.²⁷

Ç. 1970 Anayasası

Bu anayasa taslağı Irak'ın Cumhuriyet tarilinde ilk olarak uzman bir Komisyon tarafından hazırlandı, bu adım büyük bir önem taşımaktadır çünkü 1968 anayasasını hazırlayanlar bu konularda tecrübeli değillerdi bu nedenle anayasada eksiklikler ve çözüm bekleyen problemler vardı, tüm

²⁷ Raid El-cede, a.g.e., s.405-409-415.

bu nedenlerden dolayı 1970 anayasası hazırlandı, anayasa ilk çıktığında 67 maddeden oluşuyordu, bazı değişikliklerden sonrada 70 maddeye çıktı.²⁸

1. Temel İlkeler

Birinci maddeye göre 1970 anayasası Irak Cumhuriyeti için yeni bir tarım getirmiştir, bu maddeye göre Irak: demokratik, ulusal ve egemen bir cumhuriyettir, cumhuriyetin ana hedefi birleşmiş bir Arap devleti kurmak ve ülkede sosyalist bir rejim tesis etmektir, bu egemenliğin kaynağı ve dayanağı halktır, ülkenin toprağı bir bütündür, toprağının hiçbir bölümünden feragat edilemez, Irak halkı Arap ve Kürt halkları olmak üzere iki ana milletten oluşur, Arapça dili devletin resmi dilidir, Kürt bölgelerinde bu dilin yanı sıra Kürtçe de resmi dil addedilir ve halkının çoğunluğu Kürt olan bölge otonom bölge addedilir.

2. Haklar ve Hürriyetler

19. maddeye göre kanuna karşı tüm insanlar eşittirler, din, dil, cinsiyet, menşe arasında fark yoktur. 22. maddenin ikinci fıkrasına göre kanun belirlemedikçe insanları tutuklamak yasaktır. 23. maddeye göre de mesajlar, telefon konuşmaları kanun belirtmedikçe gizliliği korunmalıdır.²⁹

Aslında 1970 anayasasında görülen en önemli değişiklik Kürtlere kendi bölgelerinde otonomi hakkının tanınması olmuştur. Rejim Iraklı Türklere (Türkmenler) de kültürel haklar tanımıştı. Bu bağlamda Devrim Komuta Konseyi'nden çıkan Kanun Kuvvetinde olan kararnamede Türkmenler için Türkçe eğitim veren okulların açılması ve Türkçe dergi ve gazetelerin çıkarılması gibi bazı haklar tanınmıştı. Ancak pratikte kısa bir

²⁸ Raid El-cede, **El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak**, Bağdat, 2004, s. 128-129-130.

²⁹ 1970 Anayasasının Metinleri, s. 2.

süre sonra bu okulları rejim tarafından kapatmış ve tanınmış olan haklar teker teker geri alınmıştır.³⁰

3. Devletin Organları

a. Yasama Organı

(1) Devrim Komuta Konseyi

1970 Anayasası bu Konseyin tanımını koymuş ve yetkilerini açıklamıştır. Konsey buna göre devletin en yüksek organı olup halkın iradesini yerine getirmekle yükümlüdür.³¹

(2) Ulusal Meclis

Anayasanın 47. maddesinde belirtildiğine göre parlamento konumunda olan Ulusal Meclis halkın değişik siyasi ve ekonomik kesitlerinin temsilcilerinden oluşur. Oluşumu, üyelik şartları, işleyiş tarzı ve yetkileri Ulusal Meclis Yasası adıyla çıkacak olan bir yasayla belirlenir. Üye sayısı 250'den az olmaz ve üyeler özgür ve tek dereceli bir seçim yoluyla belirlenir.³²

Meclisin Yetkilerine gelince Meclis Devrim komuta konseyinin önerdiği yasa taslaklarını inceler, tasarıyı onaylarsa onaylamak üzere Cumhurbaşkanı'na sunar. Meclis tasarıya itiraz ederse ya da tasarıda değişiklikler yapılmasını talep ederse, tasarı Devrim komuta konseyine iade edilir. Konsey taslağı son şekliyle onaylarsa onaylamak üzere Cumhurbaşkanı'na sunar, aksi takdirde tasarı konseyin ve Meclisin müşterek bir toplantısında ele alınır ve son karar bu oturuma katılan üyelerin üçte ikisi

³⁰ Ali Ahmet Beyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, **Irak Dosyası**, 2.cilt, İstanbul, 2002, s.133.

³¹ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.418.

³² Raid El-cede, **a.g.e.**, s.424.

çoğunluğuyla alınır. Meclis üyelerinden en az dörtte birinin önerdiği yasa tasarıları meclis tarafından ele alınır ve uygun görüldüğü tasarı Devrim Komite Konseyine onaylanmak üzere sunulur. Ancak askeri konular Meclisin yasa tasarısı önermesi yetkisi kapsamı dışında tutulmuştur. Konsey taslağı onaylamak üzere Cumhurbaşkanı'na sunar, aksi takdirde tasarı konseyin ve Meclisin müşterek bir toplantısında ele alınır ve son karar bu oturuma katılan üyelerin üçte ikisi çoğunluğuyla alınır.³³

b. Yürütme Organı

(1) Cumhurbaşkanı

1970 anayasasına göre Cumhurbaşkanı çok önemli yetkilere sahiptir, ancak Cumhurbaşkanı'da gereken koşullardan hiç bahis etmemiştir sadece iktidar partisinde önemli rolde bulunması yeterlidir. Anayasanın 58. maddesine göre Cumhurbaşkanı devletin bağımsızlığı ve toprağının bütünlüğü için çalışmalıdır. Anayasa ve yasaların yürürlüğünü kontrol etmelidir. Bakanlar diplomatik temsilciler ve savcılarını tayin etme hakkı vardır. anlaşmaları imzalamak ve bakanların işlemlerini kontrol etmelidir.

(2) Bakanlar Kurulu

Bakanlar kurulu Bakanlar ve Başbakan ve yardımcılardan oluşur. 1970 anayasasına göre Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakandır. Bakanlar kurulu anayasaya göre yürütme işlemlerinin temel organıdır. Görevlere gelince: yasa tasarılarını hazırlamak ve ulusal meclise göndermek, devlet memurları tayin etmek, Bakanlara gelince de anayasa bazı koşullar koydu: Bakan Iraklı olmalı ve Iraklı anne ve babadan doğmuş olmalı, aynı zamandan Bakan başka bir işte çalışmaması gerekir.³⁴

³³ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.427-428.

³⁴ Raid El-cede, **a.g.e.**, s.431-432.

c. Yargı Organı

Anayasanın 60. maddesine göre yargı bağımsızdır, hiçbir kurum yargının üstünde değildir aynı maddenin 2. fıkrasına göre de tüm vatandaşlar mahkemeye başvurma hakkına sahiptirler, 3. fıkraya göre de mahkemelerin oluşumu, yetkileri, koşulları ve dereceleri kanunla belirlenir.³⁵

Cumhuriyet döneminde anayasaların farklı ortamda hazırlanmasına rağmen hepsi aynı niteliği taşıyordu çünkü hepsi geçici anayasalar olarak tanımlandı ve 1954'den itibaren Irak'ın mustakir bir durumda olmadığını yansıttı. Bu nedenle cumhuriyet sistemi Irak'ı mustakir ve meşru bir anayasaya kavuşmasında başarısız oldu.³⁶

³⁵ Vail El-fadil, **a.g.e.**, s.138.

³⁶ Raid El-cede, **El-tatawrat El-desturiye fi El-Irak**, Bağdat, Beytul Hikme, 2004, s.3.

II. YENİ IRAK ANAYASASINI DOĞURAN SEBEPLER VE ANAYASANIN HAZIRLAMA SÜRECİ

A. YENİ IRAK ANAYASASINI DOĞURAN SEBEPLER

Genellikle ülkelerde yeni bir anayasanın hazırlanması büyük siyasi_sosyal değişikliklerden sonra ortaya çıkar, yeni anayasa milletin yeni görüşlerini yansıtır. Mesela Amerika Birleşik Devletleri 1783 yılında yeni bir anayasa hazırlamaya başladı, ABD'ye benzer şekilde Endonezya 1945 yılında ve Hollanda İşgalden kurtulduktan sonra yeni anayasalarını yazdılar.³⁷ Irak'a gelince 1968'de Baas partisi iktidara geldi, sonrada Saddam hükümetin başına geçti, bu arada Amerika'nın baskıları Irak'a karşı başlamış bulundu, çünkü Irak Amerika'nın idasına göre nükleer silah ürettiyordu bu nedenle Amerika Irak'a nükleer silahları bulmak için uzman müfetişler gönderdi .Ancak Amerika'nın idasına göre Saddam rejmi silahların bulunmasına engel oldu ,sonundada Amerika savaşı ilan etmek zorunda kaldı.Fransız profesörü Cak Ayznan'ın görüşüne göre Amerika Irak'ın iç durumunun çok kötü olduğundan emindi ,çünkü Irak 13 sene ambargo halinde kaldı ,bu yüzden Amerika savaşı ilan etti ve eski rejmi kaldırmaya kara verdi.Komşu ülkelerin durumuna gelince önce Suriye'den bahis edelim ,genellikle Suriye'nin Lübnan'la İsrail sınırlarında bazı problemler olsa bile yine çok fazla endişelenmiyorlar ama Irak'a gelince Suriye'nin durumu çok daha ciddi görünüyor , çünkü Amerika bu savaşta Saddam rejminden kurtulsa Irak bu nedenle parçalanabilir .Amerika'nın söylentilerine göre Irak'ın bütünlüğünü koruyacak ve hiçbir şekilde Irak'ın parçalanmasına izin vermiyecek .Ancak Amerika'nın en önemli hedefi “büyük ortadoğu” projesini gerçekleştirmektir ,bu nedenle Suriye'ninde Amerika tarafından işgal edilme ihtimalı vardır özellikle iki hükümetin arasında gerginlik yaşanıyor.Bu konuda bazı uzmanlar şöyle dediler Irak işgal edildikten sonra Irak'ta yeni bir hükümet oluşmalı tabi ki bu yeni hükümet Amerika'nı

³⁷ Lucnet Kitabet Muswedet El-destur, **El-destur Esesiye tuhu we Hususiye tuhu**, s.4.

destekliyecek bu nedenle Mısır ve Ürdün'den sonra Irak'ta İsrail'e karşı savaşmayı sona erdirir.

Körfez devletlerine gelince Kuveyt ve Suudi Arabistan Irak'ın işgalinden dolayı hiç endişeleri ve rahatsızlıkları yoktu çünkü Irak'ın eski hükümetiyle birçok problem yaşadılar .İran'a gelince batı sınırları Amerika tarafından işgal edilmektedir ,doğu sınırlarının da durumu çok farklı değildir çünkü Afganistan'da Amerika'nın işgalı altındadır ,aynı zamanda İran'ia Amerika hükümetin arasında bazı gerginlikler yaşanıyor çünkü İran nükleer silah üretmeye başladı ve Amerika'yla İsrail'i tehdit ediyordu .İran Irak ilişkilerine gelince İran Irak'taki Şii'leri tüm gücüyle destekliyor ve Şii bölgelerini kontrol ediyor.³⁸ Irak'ın nüfusunun çoğu Şii olduğu için en büyük partileri 20 küçük partiden oluşan ve parlamentoda 275 koltuktan 128 koltuk kazanan bu parti şimdide parlamentoda çok önemli rol oynuyor.³⁹ Türkiye'ye gelince durum biraz daha farklı görünüyor çünkü Kürtler Irak'ın kuzeyinde devlet ilan ettiyseler Türkiye'deki Kürtlerde birçok problem yaratabilirler özellikle Türkiye'deki Kürtlerin sayısı 15 milyon olduğu tahmin ediliyor.⁴⁰

İşgalden sonra memleketin durumu değişti, güvenlik kayboldu, bu nedenle işgalci kuvvetler memleketin güvenliği için geçici bir otorite kurmaya çalıştı, geçici işgalci otoritenin medeni müdürü 23.05.2003 tarihinde Irak'taki işgalci otorite için yönergeler kurdu. Bu yönergeler otoritenin kullanışı ve yürürlükte olan kanunların durumunu belirledi. İşgalden önce yürürlükte olan kanunlara gelince tüm kanunlar yürürlükte kalır ve uygulanır, eğer geçici otorite yürürlüğünü durdurmazsa veya iptal etmezse.⁴¹ 13.07.2003'te Hüküm meclisi "Meclisi Hüküm" kuruldu, meclisin temsilcileri Iraklı vatandaşlardan

³⁸ Alın Simt, "Al Hal Al Fidrali Em El-taksim Bada İzahat Saddam", Ekim, 2002, (Erişim) <http://www.majlesalommah.net/run.asp?id=531>, 9.12.2005, s.1-3.

³⁹ İzaat B B C El-arabiye, "Delil İle El-teketulet El-siyasiye El-irakiye", (Erişim) http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_4633000/4633782.stm, 5.3.2006, s.1.

⁴⁰ Alın Simt, "Al Hal Al Fidrali Em El-taksim Bada İzahat Saddam", Ekim, 2002 (Erişim) <http://www.majlisaionmmah.net/run.asp?id=531>, 9.12.2005, s.4-5.

⁴¹ Nebil Abdulrahman Hayavi, **Kararat Sultat El-itilaf El-muakata**, El-mektebe El-kanuniye, Bağdat, 2003, s.4.

oluştı. Bu Meclisin temel hedefi memleketin işlemlerini yürütmek, güvenliği sağlamak ve meclisle milletin gayretiyle yeni bir hükümet kurmaktır. Bu arada hüküm meclis ile işgalci otorite geçici bir Anayasa hazırladılar.⁴² yürürlüğe giren bu geçici anayasa 2005 sonralarında onaylanacak olan kalıcı Anayasanın halk tarafından da onaylanmasına kadar yürürlükte kalacaktır. Geçici yasa bu itibarla ülkenin en üstün yasası olup istisnasız tüm Irak'ın bölgelerine hakim bir yasadır. Yasanın değiştirilmesi ancak parlamentonun dörtte üç üyesinin onayıyla gerçekleşebilir. Anılan yasaya göre Irak Devleti: Demokratik, Birleşik ve Federal bir Cumhuriyettir. Otorite Federal hükümet ile Bölgesel hükümetler, Valilikler, Belediyeler ve yerel yönetimler arasında paylaşılır. İslam, devletin resmi dinidir ve yaşamada esaslı kaynaklardan biridir. Arapça ve Kürtçe Irakta resmi dillerdir. Ancak Türkmenler ve sair azınlıklar, çocuklarını kendi dillerinde eğitme hakkına sahiptirler.⁴³

B. YENİ IRAK ANAYASASININ HAZIRLAMA SÜRECİ

1. Anayasanın demokrasi bir şekilde yazılması veya bu şekilde görünmesi için Sünni Arapları temsil edilmeye çalışıldı ve 15 kişi Sünni Araplardan anayasanın yazılma komisyonuna katkıda bulundurdular, 10 kişide danışman olarak katıldı ama bu kişileri kim seçti veya neye göre seçildikleri belli değildir. Bu tür davranışlar nedeniyle de herhalde bu önemli konu negatif bir şekilde noktalanacaktır.⁴⁴

2. Anayasa halk için çok önemli bir konu olmasına rağmen çok kısa bir zamanda yazıldı, ancak bu önemden dolayı daha uzun bir zamanda hazırlanmalıydı ve belli bir tarihe kadar bitmesi gerekmiyordu. Bazı devletlerin anayasalarının tamamlanması seneler sürdü, mesela Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasasının hazırlanması 1776-1789 kadar devam etti. Güney Afrika'nın anayasası da yaklaşık 5 senede yazıldı.

⁴² Nebil Abdulrahman Hayavi, **a.g.e.**, s.13.

⁴³ Vail El-fadil, **a.g.e.**, s.203-204- 205.

⁴⁴ Hıdır Atvan, "Meşru El-destur El-iraki", **Kiraat Nekdiye**, s.8.

Irak'ın anayasasının yazılması için daha fazla zamanın ayrılması gerekiyordu ama Amerika'nın baskıları nedeniyle belirlendiği tarihte anayasa tamamlanmış olmalıydı, ancak anayasayı hazırlayan meclisin 6 ay uzatma hakkı vardı. Meclisin üyeleri bu uzatmaya ihtiyaçları olduğunu belirlediler, hükümetin oluşumu da 3 ay sürüncede anayasanın hazırlanması için kalan zaman sadece iki aydı. Bir devletin anayasası iki ayda tamamlanması mümkün değildir özellikle de meclisin üyeleri tamamlanmamıştı. Çünkü bazı gruplar katkıda bulunmadılar ve sonradan temsil edildiler.⁴⁵

3. Yeni Anayasaya milletin hiçbir şekilde katkısı olmadı, hükümet anayasayı millete tanıtmak için kurultaylar yaptı ancak bu kurultayların hiçbir etkisi olmadı çünkü anayasayı yazan üyeler dini veya siyasi partilerin baskısı altında kaldı.

4. Iraklıların Anayasaya oy vermeleri kendi özgür fikirlerini savunmadı çünkü birçok insan oyunu siyasi veya dini partilere verdi, ancak duruma derin bir şekilde bakarsak Irak'ın yeni anayasası partilere ait değildir çünkü bu anayasa tüm Iraklıların anayasasıdır ve geleceğidir.⁴⁶

5. ABD Irak'ı işgal ettikten sonra ortaya yeni bir durum çıktı oda bağımsızlığını ve egemenliğini kaybeden bir devlet. Memleketin durumunu düzeltmek için ve devletin işlemlerini yürütmek için Birleşmiş milletler güvenlik konseyi kurulunun numaralı 1483-2003 kararına göre işgalci kuvvetlerin devleti idare etmeleri gerekir, durum iyileşinceye kadarda yeni bir milli hükümet kurmak ve demokrasi bir anayasada yazmak gerekir, ancak hükümetin kurulması ve anayasanın da yazılması meşru sayılmaz çünkü hükümet Amerikanın baskısı altında anayasayı yazdı.⁴⁷

⁴⁵ Hıdır Atvan, **a.g.e.**, s.8-9.

⁴⁶ Hıdır Atvan, **a.g.e.**, s.9-10-11.

⁴⁷ Nebil Abdulrahman Hayavi, **a.g.e.**, s.3.

6. Yeni anayasanın yazılmasına sıfırdan başlanmadı,yeni anayasa geçici anayasaya dayanarak yazıldı,yeni anayasa temel ilkelerini geçici anayasadan aldı.⁴⁸

7. İslami partilerin (Şii) isteği üzere İslam yasanın tek kaynağı olmalı;ancak bazı Kürt ve laik partiler İslamı sadece yasanın bir kaynağı olsun istiyorlardı ,bu tartışmalara rağmen İslam devletin resmi dini ve yasanın başlıca kaynağı olarak Anayasada yazıldı.⁴⁹

Federal sisteme gelince, bir çözüm olarak bazı gruplar tarafından destekleniyordu, çünkü Irak'ta birden fazla din,dil ve mezhep var.Federal sisteminin destekleyenlerinin bahaneside bu sistem Irak'ın demokrasi bir ülke olmasını sağlar.⁵⁰Kürtler federal sistemini ciddi bir şekilde destekliyorlar 1991'deki durumları değişmeden aynı zamanda Irak hükümetinde büyük rol almak istiyorlardı .Şiilere gelince bu sistem onlar içinde uygun görünüyor bunun için onlarda Kürtler gibi sistemi destekliyorlardı. Ancak Sünni araplara gelince iki gruba ayrıldılar, birinci grup federal sistemini kabulenemiyordu sadece Kürtlere kısıtlı bir otonomi verilmesini istiyorlardı, ikinci grup federal sistemi sadece Kürtler için uygulanmasını kabul ediyorlardı ama Irak'ın tüm bölgeleri için çok sakıncalı olacağını düşünüyorlar.⁵¹ Sünnilere göre bu anayasa metni Irak'ı bölmek anlamına gelmekle kalmaz, aynı zamanda bu haliyle anayasanın kabul edilmesi Irak'ta ölçeği çok büyük bir iç savaşa neden olabilir. Sünnilerin itiraz ettikleri noktalarda anayasa metnlerinin federalizm hükümler içermesi ile din adamlarının yönetimde alacakları roller. Zira Sünnilerin çoğu ABD'nin Irak'ı işgalindeki asıl niyetinin ülkeyi Kürtler ile Şiiler arasında bölmek olduğunu düşünüyorlar. Sünnilerin federaleizme karşı çıkmış olmaları doğrudan Şiilerin güneyde federe bir devlet kurmaları ile

⁴⁸ Mustafa Kazim, "Kazaya Şaike Emem Lucnet Sıyağat El-destur El-iraki", (Erişim) http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_4603000/4603463.stm, 5.3.2006, s.3.

⁴⁹ Wikalat Enba, "Evrak İrakiye", **Tarik**, 16.8.2005, (Erişim) http://www.iraqipapers.com/8_17_5_news.htm, 9.12.2005, s.2.

⁵⁰ Alın Simt, "Al Hal Al Fidrali Em El-taksim Bada İzahat Saddam", Ekim, 2002, (Erişim) <http://www.majlesalommah.net/run.asp?id=531>, 9.12.2005, s.4.

⁵¹ Wikalat Enba, "Evrak İrakiye", **Tarik**, 16.8.2005, (Erişim) http://www.iraqipapers.com/8_17_5_news.htm, 9.12.2005, s.2.

ilgili, çünkü bir milyondan fazla Sünni, Şiiilerin çoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinde yaşıyor. Şiiilerin federe bir devlet oluşturmaları durumunda bu bir milyon Sünni nüfus doğal olarak ya azınlık olarak Şiiiler arasında yaşamak ya da yerlerini terkederek Sünni nüfusun yoğun olduğu bölgelere göç etmek zorunda kalacak. Bu nedenle Sünniler güneyde potansiyel bir Şii devletine kesinlikle karşı çıkıyorlar.⁵² Federal sistem coğrafi bir temel üzerine kurulmalı eğer siyasi veya dini bir temel üzerine kurulursa sonunda çökmeye mahkûm olur.⁵³ Kerkük konusuna gelince, Kürtler bu konuda geçici anayasanın 58. maddesinin uygulanmasını istiyorlar. 58. maddeye göre Kerkükten eski rejim tarafından zorla çıkarılan Kürtlerle Türkmenler, evlerinede baas partisinin adamları tarafından el koyulan, ve bu durumu ortadan kaldırmak için da bu insanları yeniden evlerine ve memleketlerine kavuşarak bu problemler çözülür aynı zamanda Kerkükü kürdistana tabi etmek isteyen Kürtler bu isteği seçim yaparak gerçekleştirmek istiyorlar ancak Şiiiler ve bazı Sünni araplar bu isteğ kabulenemiyorlra ve bu konuyu yeni anayasanın yazılmasından sonraya ertelediler.⁵⁴

⁵² Dünya Basını, “Taslak Irak Anayasası”, 2.9.2005,

(Erişim) http://turkdunyasi.forumkurdu.com/turkdunyasi_post_702, 18.12.2005, s.4.

⁵³ Amir Fayad, “Mulahas Hukuk El-insan”, **El-destur El-deim we Afak El-mustakbel**, s.25.

⁵⁴ Wikalat Enba, “Evrak İrakıye”, **Tarik**, 16.8.2005,

(Erişim) http://www.iraqipapers.com/8_17_5_news.htm, 9.12.2005, s.2.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ IRAK ANAYASASI

I. YENİ IRAK ANAYASASININ TEMEL NİTELİKLERİ

Yeni anayasanın başlangıcında ilk kelime Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlayan anayasanın hedefleri, temel ilkeleri ve önemli hükümlerini içeriyor, anayasanın yazılış nedeni de insanları eski hükümetin işkencelerinden kurtarmak ve aralarında eşitlik sağlamaktır, bunun yanında başlangıç yönetim şeklinide belirledi.⁵⁵ Anayasanın başlangıcında “imamlar”a ve “yüce dini otoriteler”e yapılan vurgu ile Irak'ın İslami kimliği zımnen ifade edilmiştir.⁵⁶

Anayasanın birinci maddesine göre “Irak Cumhuriyeti bağımsız ve egemen bir devlettir.Yönetin şekli cumhuriyeçi.federal ve parlementer demokresidir.Bu anayasa Irak'ın bütünlüğünü garanti eder”⁵⁷. Bu madde belirliyor ki devletin başında cumhurbaşkanı bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın yetkileri kısıtlıdır ve dört sene görevde kalabilir. Yönetim şekline gelince, parlementer sistemi uygulanmaktadır. Irak devleti bağımsız ve egemen bir devlet olduğu anayasada belirlenmiştir, ancak devletin nasıl bir egemenliğe sahip olduğu açıklanmamıştır.⁵⁸ Türk anayasasının 6. maddesinde “halk egemenliği” değil “ulusal egemenlik” ilkesi kabul edilmiştir. Böylece, sadece “çoğunluk iradesi” anlamına gelemeyen, “azınlığında da korunacak hakları olduğunu kabul eden” ulusal egemenlik ilkesi, anayasanın “Genel Esaslar”ı arasındaki yerini almış olmaktadır.⁵⁹ Bu arada anayasaya yeni bir sistem eklendi o da federal sistemidir. Yeni sistem birkaç şehiri birleştirerek bir veya iki bölge haline getirir; bu bölgeler

⁵⁵ El-munadama El-Irakiye litensik Hukuk El-İnsan, **El-veciz fi Muswedet El-destur El-Iraki**, s.2.

⁵⁶ Dünya Basını, “Taslak Irak Anayasası”, 2.9.2005,

(Erişim) <http://turkdunyasi.forumkurdu.com/turkdunyasi-post-702>, 18.12.2005, s.8.

⁵⁷ 2005 Anayasa Metinleri, s. 2.

⁵⁸ El-munadama El-Irakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.3.

⁵⁹ Fevzi Demir, **Anayasa Hukukuna Giriş**,s.273.

kendilerine ait bir anayasa düzenleyebilirler ve bir seçerler bu hükümetler bölge sınırında yetkilerini kullanabilirler. Her bölgenin yürürte, yasama ve yargı organları vardır. Bölge oluşturmayan şehirlere gelince seçilen Valilik Meclisi en yüksek idari ve yerel otorite sayılır ve her Vilayetin bağımsız maliyesi vardır. Valilik meclisi tarafından seçilen Vali, Vilayetin en yüksek yürütme başkanı sayılır.⁶⁰ Türkiye anayasasına gelince, Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan beri “üniter” bir devlet olmuştur. 1961 anayasası ile 1982 anayasasının 3. maddelerinde açıkça belirtildiği gibi, “Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”. Bu kural, Anayasanın değiştirilemeyecek, değiştirilmesi önerilemeyecek hükümlerindendir (m.4). Anayasanın bu düzenlemesi devletin yapısı bakımından, federatif bir yapıyı olanaksız kılmaktadır.⁶¹ Türk anayasasında merkezi bir otorite ve merkezi bir örgütlenme yapısı söz konusudur. Devletin siyasal ekonomik ve sosyal bütün yaşamı bu bir tek (üniter) devlet egemenliği tarafından düzenlenir. Bütün ülkeyi ve üzerinde yaşayanları kapsamına alan bir tek anayasası ve bir tek merkezi otoritesi vardır.⁶² Irak anayasasının ikinci maddenin birinci fıkrasına göre, devletin resmi dini İslam’dır ve yasamada temel bir kaynaktır, birinci fıkranın A bendine göre İslam’ın değişmez hükümleri ile çelişen yasa çıkartılamaz. B bende göre Demokrasi ilkeleriyle çelişen yasa çıkartılamaz, C bendi, bu anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerle çelişen yasa çıkartılamaz. İkinci fıkraya göre bu anayasa Irak halkının çoğunluğunun Müslüman kimliğini korumayı, Hristiyanlar, Yezidiler ve Mendai Subbiler gibi bütün Irak vatandaşlarının inanç ve dini vacibelerini yerine getimeleri temin altına alınmıştır.

Bu bendlere göre yeni Irak anayasası İslam dinine ilk başta yasanın, sonra da devletteki otoritelerin kontrolünü verdi. Bu arada İslam, anayasanın temel kaynağı sayılır; ancak tek kaynak değildir çünkü İslam’ın

⁶⁰ Hasan Abu- talib, “Kazaya El-dewle we Nizam El-hukum fi El-destur”, **Merkez El-dirasat El-siyasiye we El-istiratiye**, Şubat, 2005,

(Erişim) <http://acpss.ahram.org.eg/ahram/2001/1/1ANAL 398.HTM>, 9.12.2005, s.2.

⁶¹ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, s.21.

⁶² Fevzi Demir, **Anayasa Hukukuna Giriş**, s.258.

yanındada başka kaynaklarda bulunmaktadır.⁶³ Türkiye'nin 1982 Anayasasının 2'nci maddesine göre "Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet'ir" Bir devletin laik olabilmesi için, O devlette inanç hürriyeti tanınmış olmalıdır. Anayasanın 24'üncü maddesinin ilk fıkrasında "herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir" diyerek "inanç hürriyetine"ni tanımıştır.⁶⁴ Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını anlatan laiklik, devlet işlerine dinin karıştırılmamasıdır. Bununla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile din hizmetlerinin büyük bir kısmını karşılayan devlet, "din eğitim ve öğretimini de kendi gözetim ve denetiminde" yaptırabilir.⁶⁵ Irak anayasasında İslam'dan anlaşılan, anlayış, Şii İslam anlayışdır. Şii bakış açısı ile Sünni bakış açısı arasında fazlaca bir farklılık olmadığı düşünülebilir; ancak durum böyle değildir. Şii yaklaşımında, dinin çok daha önemlisi "yüce dini otoriteler" in devlet yönetiminden çok önemli rolleri vardır, yani Şii'de devlet ile din arasında çok yakından bir ilişki bulunmaktadır. Buna karşılık teokratik sayılan "Sünni" devletlerinde, dini otoriteler, siyasi otoritelerin elinde, siyasi iktidarlarının meşrulaştırıcısı rolünü üstlenmektedir.⁶⁶

Üçüncü maddeye göre "Irak milletler, dinler ve mezhepler ülkesidir. Arap Camiasının kurucu, aktif üyesidir, Arap Camiası sözleşmesine bağlıdır ve İslam aleminin parçasıdır" Anayasa işaret ettiği gibi Irak'ta bir çok milliyet bulunmaktadır, ancak bu konunun ayrıntılarından bahis etmedi, sadece Irak'taki tüm milliyetleri ikrar etmekte bulundu. Aynı zamanda anayasa dinlerin ve tüm mezheplerin özgürlüklerini korumaktadır.

4. madde devletin resmi dili için tahsis edildi. Arapça ile Kürtçe resmi dil olarak belirlendi, bunların yanında Türkmençe, Asurice ve Ermenice dilleride resmi dil olarak kendi bölgelerinde kabul edilir. Bir bölge veya vilayette yaşayan ahalinin düzenlenecek bir referandumda çoğunlukla karar

⁶³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.3.

⁶⁴ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.75.

⁶⁵ Fevzi Demir, **Anayasa Hukukuna Giriş**, s.266.

⁶⁶ Dünya Basını, "Taslak Irak Anayasası", 2.9.2005,

(Erişim) http://turkdunyasi.forumkurdu.com/turkdunyasi_post_702, 18.12.2005, s.9

vermesi halinde herhangi bir yerel dil ek resmi dil olarak kabul edilir.⁶⁷ Resmi belgelerin her iki dilde tanzim edilmesi, resmi yazışmalar her iki dilde yapılması Irak'ta bir Kürtçe öğrenme ve kulanma zorunluluğu getireceği gibi, para, pasaport, pul gibi araçlarda da iki dilde kullanılması, Kürtçe'yi dünyada geçerli bir dil haline getirecektir. Bu da Kürt devletinin altyapısını oluşturacaktır.⁶⁸

5. maddeye göre “Egemenlik hukukundur. Halk yetkilerin ve bunları meşruiyetinin kaynağıdır, bu iradeyi gizli, genel ve doğrudan oy vererek, anayasal kurumlar aracılığıyla kullanır”. Irak milliti egemenliğin şerri kaynağıdır, millitin kabulü olmadan devlette hiçbir egemenlik kurulmaz. Millet sesini Referandom yahut seçimlere duyurabilir.

6. maddeye göre “Rejim, bu anayasada belirtilmiş demokratik araçlar yoluyla barışçıl olarak devredilir”. Anayasa bu maddede demokratik ilkelerinin birine değinmektedir, sonsuz veya ebedi bir hüküm gayri meşru bir hükümdür ve millitin isteği üzere Cumhurbaşkanlığı bir kişiden diğerine geçer.

7. maddenin 1. fıkrasına göre “Saddam Baasçılığı ve bütün sembolleri başta olmak üzere ırkçı, terörist, kökten dinci veya etnik ayrımcılığını benimseyen, ona teşvik eden, önünü açan, propagandasını yapan veya gerekçelendiren herhangi program veya doktrin hangi ad altında olursa olsun yasaktır ve Irak'taki siyasi çoğulculukta yer alamaz. (bu durum) yasayla belirlenir”. Anayasa çoğulcu siyasi parti ilkesini ikrar etti, aynı zamanda terör, ırkçılık ve soykırımı destekleyen fikirleri yasakladı ve hiçbir şekilde bu fikirlerin yayılmasına yardım edilmemesini istedi ve Saddam baasçılığını bu fikirlerden biri saydı. 2. fıkra “Devlet, terörün bütün çeşitlerine karşı mücadele etmekle yükümlüdür. Topraklarının terör şebekelerine üs, geçiş noktası ve veya konuşlanma alanı haline gelmemesi için çalışır”. Devlet teröre karşı

⁶⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.4.

⁶⁸ Hasan Tunç, “Irak Federal Devlet Anayasası”, **Global Strateji**, 3 aylık Global Strateji enstitüsü dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Sonbahar 2005, s.8.

milleti korumalıdır. Ancak anayasa terörün ne olduğu ve ne anlama geldiğini belirlemedi.⁶⁹ 8. maddeye göre “Irak iyi komşuluk ilkesini benimser, diğer devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesine bağlıdır ve anlaşmazlıklarının barışçı yollarla çözülmesi için çalışır. İlişkilerini ortak çıkar ve karşılıklı mütekabiliyet esasına göre tesis eder, uluslararası yükümlülüklerine saygı gösterir”.⁷⁰

9. maddenin 1. fıkrasının a. Bendine göre silahlı kuvvetleri ve emniyet güçleri, Irak milletinden oluşmalıdır, temel görevi savunmaktır, otoritenin bir hükümeten bir başka hükümete geçmesine kasınamaz, özellikle askeri devrim yoluyla veya seçimlerde insanlara baskı yapılmamalı. Silahlı kuvvetler sivil yönetimin kontrolü altında olmalıdır. b. Bendine göre “silahlı kuvvetler haricinde askeri milis gücü oluşturulamaz”. c. Bende göre “Savunma Bakanlığı ve bu Bakanlık’a bağlı alt birimlerde çalışanlar dahil olmak üzere, silahlı kuvvetler, emniyet güçleri mensupları, siyasi seçimlerde aday gösteremez, adaylar için propaganda yapamazlar. Savunma Bakanlığı yönetmelik ve düzenlemeleriyle yasaklanan işlerle iştigal edemezler. Bu yasaklar, sözü geçen yetkililerin kişisel ve görevleriyle ilgili bütün davranışlarını kapsar. Bu anayasada yer alan hiçbir hüküm söz konusu yetkililerin de seçimlerde oy kullanma hakkına hâlel getirmez”. Silahlı kuvvetler siyasi makamların seçimlerinde aday olamazlar, adaylar için propaganda yapamazlar, ancak seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptirler. d. bende göre ulusal istihbarat teşkilatının görevi bilgi toplamaktır ve ulusal güvenliğe yönelik tehditleri değerlendirmektir. İstihbarat teşkilatı bazı kurumların kontrolü altındadır :

1. Sivil otoritenin kontrolü altındadır.
2. Yasama organının kontrolü altındadır.
3. Kanunun kontrolü altındadır.
4. İnsan hakları ilkesine göre çalışmalıdırlar, bu nedenle insanlara işkence, baskı yapmamalıdırlar ve insanların hak ve hürriyetlerini belirlemelidirler. e.

⁶⁹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.5.

⁷⁰ 2005 Anayasasını Metinleri, s.3.

bende göre "İrak'ın nükleer, kimyasal ve biolojik silahlar ve bunlarla ilgili malzemeleri yaymaması, geliştirmemesi, üretmemesi ve kullanmaması ile ilgili uluslararası yükümlülüklerini kabul eder ve yerine getirir. Bu silahların geliştirilmesi ve kullanılmasına yarayan araç, gereç, malzeme, teknoloji ve bilişim sistemlerini yasaklar". 2. fıkraya göre Askerlik hizmetine gelince, anayasada hiçbir şekilde açıklanmadı ve konu parlamentoya terk edildi.

10. maddeye göre "İrak'taki kutsal yatırırlar ve dini mekanlar, dini esaslar ve uygarlık eserleridir. Devlet bunların saygınlığını korur, buralarda dini ayinlerin özgür bir şekilde gerçekleşmesini sağlar". Kutsal yatırırlar ve dini mekanlara saygı duyulmalı, bu kutsal yerleri basmak, arama yapmak, tutuklama veya silahlı çatışma yapmak yasaktır.

11. maddeye göre Bağdat Irak'ın başkentidir ve herhangi bir sebepten dolayı yerine başka bir şehir başkenk olamaz.

13. maddenin birinci fıkrasına göre "bu anayasa Irak'taki en üst yasa olup, Irak'ın istisnasız her bölgesinde geçerlidir". Anayasa devletteki tüm kanunlardan üstündür bu nedenle kanunlar anayasaya aykırı olmamalıdır. Bu anayasa Irak'ın tüm bölgelerinde geçerlidir ve uygulanacaktır. 2. fıkraya göre "Anayasayla bağdaşmayan yasa çıkarılmaz. Bölgesel Anayasalarda veya diğer hukuki belgelerde Irak Anayasasıyla çelişen hükümler geçersiz sayılır". Her bölge kendisine bir Anayasa hazırlamalıdır, Anayasayla bölgesel Anayasalar hiçbir şekilde çelişmemelidirler çünkü Anayasa tüm yasalardan üstündür.⁷¹

⁷¹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.6-7.

II. YENİ IRAK ANAYASASININ TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

İnsan hakları kavramı, 17. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmeye başlamış ve günümüze kadar genişleyerek ve gelişerek uzanmıştır. Önceleri, ferdin düşünce dünyasında yeşeren ve kişinin içinde serbestçe hareket edebileceği bir özgürlük alanını ifade eden haklardan ve özgürlüklerden oluşuyordu. Buna, koruyucu haklar adı verildi. Bunu, ferdin, yöntemin oluşumuna ve siyasi hayatın yönlendirilmesine katılımını sağlayan haklar olarak adlandırılan katılma hakları izledi. Nihayet “İnsanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için önündeki siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırma, gerekli şartları hazırlama yönünde, ferdin siyasi iktidardan aktif katılımını isteme hakları olarak zikredilen sosyal haklar belirdi. Liste günümüzdeki haline kavuşmuş oldu.”⁷²

A. Haklar

1. Medeni ve Siyasi Hakları (14 – 21 Maddeler)

Medeni ve siyasi haklar şu şekilde düzenlenmiştir

14. maddeye göre “İraklılar cins, ırk, milliyet, köken, renk, din, mezhep, inanç, görüş, iktisadi veya sosyal statü ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşittirler”. Anayasa Irak toplumunun farklı din, mezhep, milliyetten oluşmasına rağmen eşit bir gözle bakmış bulunmaktadır.⁷³

15. madde “her fert yaşam, güvenlik ve özgürlük hakkına sahip. Yetkili yargı organları tarafından verilecek kararlar ve yasayla belirlenecek haller dışında bu haklardan mahrum bırakılma veya hakların sınırlandırılması yasaktır”⁷⁴ Her insan yaşama hakkına sahiptir ve kanun bu hakkı korumaktadır ve hiç kimse bu haktan mahrum bırakılmamalıdır. Yaşama

⁷² Hasan Tunç, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 2.baskı, Ankara, Nobel yayın dağıtımı, 1999, s.76.

⁷³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.7.

⁷⁴ 2005 Anayasanın Metinleri, s.4.

hakkı olmadan başka hakkın bulunmasının önemi kalmaz.⁷⁵ Medeni ve siyasi hakların uluslararası anlaşmasının 6. maddesine göre: fıkra(1) “Yaşamak her insanın doğal hakkıdır, kanun bu hakkı korur ve hiç kimse bu haktan zalimce mahrum bırakılamaz”. Aynı maddenin beşinci fıkrasına göre “onsekiz yaşın altında olanların yaptıkları cinayetlerden dolayı ölüm cezasına çarptırılmamalıdır ve bu ceza hamile kadınlara da uygulanmamalıdır”.⁷⁶

Anayasanın 16. maddesi: “Bütün Iraklıların fırsat eşitliği teminat altına alınmıştır. Devlet fırsat eşitliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri alır”.⁷⁷ Yeni Anayasa bu konuya kısaca değilmiş ancak Türk Anayasasına gelince bireysel çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi, bir yandan çalışanların korunması, öte yandan çalışanların yaşam düzeylerinin yükseltilmesi temeli üzerine kurulmuştur. Çalışanların korunması, her şeyden önce çocukların ve kadınların korunması ile başlamıştır. Bu nedenle, “kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz”. Bu amaçla “küçükler, kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar”. Bundan başka “özel olarak korunma” dışında, çalışanların “genel olarak korunmaya” da ihtiyaçları olduğu bir gerçektir. İşveren karşısında işçinin ekonomik bakımdan zayıflığı onun genel olarak korunmasında devletin desteğini zorunlu kılmıştır. Bu yüzden Devlet, çıkaracağı yasalarla çalışanlara “ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin haklarını” tanıyacaktır(md50). Bu destek, çalışanların yaşam düzeylerinin yükseltilmesi için de gereklidir. “Devlet çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri” alacak; asgari bir ücret tespitinden başka, doğum, ölüm, evlenme ve çocuk paraları ile çalışanların sosyal yönden destekleyecektir. Bununla birlikte, asgari ücretin tespiti sırasında “ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulacaktır (md55).⁷⁸

⁷⁵ Said Hüseyin, “Hukuk El-insan El- iraki”, *El-destur El-daim we Afak El-muatakbel*, s.9.

⁷⁶ Abdulğeni Besyuni, *El-wasit fi El-nudum El-siyasiye*, Matabı El-sadani, 2004, s.366.

⁷⁷ 2005 Anayasanın Metinleri, s.4.

⁷⁸ Fevzi Demir, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 5.baskı, İzmir, Fakülteler Kitabevi, 1998, s.307-308.

17. maddenin birinci fıkrasına göre “Bütün vatandaşların kamu ahlakına ve diğer vatandaşların haklarına saygılı olduğu sürece özel hayata sahip olma hakkı vardır”.⁷⁹

Anayasada belirlendiği gibi vatandaşların özel hayatlarının dokunulmazlığı vardır ancak bu dokunulmazlık iki şartla sınırlıdır. Birincisi vatandaşın özel hayatı başka vatandaşların haklarıyla çelişmemelidir; mesela borçlu bir kişinin yargı tarafından banka hesabının kontroli özel hayatına dokunmak söz konusu olamaz. İkinci şart ise özel hayat kamu ahlakla çelişmemelidir çünkü böyle bir çelişki toplumu etkileyebilir. İkinci fıkrada “konut dokunulmazlığı ihlal edilemez, hukuka uygun ve yargı kararı olmadıkça konutlara girilmesi, arama yapılması veya konutlara tecavüz yasaktır”. Yargı kararı olmadan hiç kimse bir konuta giremez. Anayasanın getirdiği yeni sistem 18. maddede bulunmaktadır, maddenin birinci fıkrasına göre: “İraklı baba veya Iraklı anadan doğan herkes Iraklı addedilir. Bu hüküm yasayla düzenlenir” . Her kimin babası Iraklı annesi yabancı veya annesi Iraklı babası yabancı olsa bu kişi Iraklıdır,⁸⁰ yeni kanun Irak vatandaşlığını doğum yerine bakmadan, kan hakkı esasına göre tanımladı. Irak’ın eski kanunlarına göre Irak vatandaşı Irak’lı bir babadan doğan Iraklı sayılıyordu. Yeni kanun bu duruma bir yenilik daha ekledi, Irak’lı anneden doğan çocuk babası Irak’lı olmasada Irak’lı sayılır.⁸¹ İkinci fıkra “İraklı uyruğu her Iraklı için bir haktır ve vatandaşlığının temelidir”. Iraklı vasfı herhangi birinde bulunuyorsa Irak kimliğini alma hakkına sahiptir, çünkü bu kimlik Irak vatandaşlığının temelidir.⁸² Üçüncü fıkranın birinci bendine göre “Doğuştan Iraklı olanların hiçbir sebeple Irak vatandaşlığı düşürülemez. Vatandaşlıktan çıkarılan bir Iraklı, vatandaşlığını geri almak hakkına sahiptir. Bu hüküm yasayla düzenlenir”. Anayasa doğuştan Iraklının vatandaşlığının düşürülmesini yasakladı ve vatandaşlığı düşürülen kişi hükümeti yargılama

⁷⁹ 2005 Anayasanın Metinleri, s.4.

⁸⁰ El-munadama El-İrakiye lihukuk El-insan, **a.g.e.**, s.8.

⁸¹ Tarık Harıb, “Kıraa Eweliye Li Kanun El-cinsiye El-cedid”, 10.12.2007, (Erişim) <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=20640>, 5.3.2006, s.2.

⁸² El-munadama El-İrakiye lihukuk El-insan, **a.g.e.**, s.8.

hakkına sahiptir. Ancak bu fıkra kanunun tüm ayrıntılarını belirtmemektedir ve bu hak kimlere tanınacak ve hangi hallerde verileceğini açıklamadı.⁸³ 2. bend “Irak vatandaşlığını sonradan kazananların yasada yer alan hususlara uygun olarak vatandaşlıkları sona erdirilebilir”. Sonradan Irak vatandaşlığını kazananın vatandaş vatandaşlığı kayp edebilir eğer bu vatandaşlık vatanın güvenliğini ve istikrarını tehdit ediyorsa. Sonradan vatandaşlığını kazananın vatandaş vatandaşlığı düşürülürse bir daha vatandaşlığını geriye alamaz.⁸⁴ 4. fıkra göre “İraklılar aynı andan birden fazla ülkenin vatandaşlığına sahip olabilirler. Cumhurbaşkanlığı veya herhangi bir yüksek düzeyde ya da güvenlikle ilgili makamlarda görev yapanlar sonradan kazandıkları vatandaşlıklardan feragat etmek zorundadır. Bu hüküm yasayla düzenlenir”. Birden fazla vatandaşlık konusu anayasanın yeni sistemlerinden biridir çünkü Irak devletinin kuruluşundan beri ve eski yasaların hiçbirinde Iraklı vatandaşa böyle bir hak tanınmamıştır.⁸⁵ Birden fazla vatandaşlığı olanlar Cumhurbaşkanı veya güvenlikle ilgili makamlarda görev alma hakkına sahip değildir.⁸⁶ 5. fıkra göre “Irak vatandaşlığı, Iraktaki nüfus dengelerini değiştirmek için güdülen nüfus yerleştirme politikası amacıyla verilemez”. Vatandaşlıklarını kazanma nedeni kanuni neden olmalıdır siyasi neden olmamalıdır. Çünkü vatandaşlıklarını siyasi nedenlerle kazananlar Irak’ın herhangi bir yerinde nüfusun dengesini bozmak için kullanabilirler.⁸⁷ 6. fıkra “Vatandaşlık hükümleri bir yasayla düzenlenir ve vatandaşlıkla ilgili davalar ilgili mahkemeler tarafından görülür”.⁸⁸

19. maddenin birinci fıkrasına göre “Yargı bağımsızdır ve yasalar dışında yargının üstünde güç yoktur”. Yürütme ve yasala organları hiçbir şekilde yargının işlemlerine karışamazlar bu işlemlerin en önemlisi de yargı

⁸³ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.2.

⁸⁴ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.8.

⁸⁵ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.2.

⁸⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.8.

⁸⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.8.

⁸⁸ 2005 Anayasa Metinleri, s.5.

hükümleridir. İkinci fıkra “Yasada belirtilmedikçe suç ve ceza yoktur. Ceza yalnızca işlendiği dönemde yasalar tarafından suç sayılan eylemler için verilebilir. Hiç kimse suçun işlendiği zaman geçerli olan yasayla belirlenenden daha ağır bir cezaya çarptırılamaz”. Hiçbir eylem suç sayılmaz eğer ceza kanunu da suç sayılmıyorsa ve ceza kanununda bulunmayan bir ceza hiç kimseye çarptırılamaz ve hiç kimse suçun işlendiği zaman geçerli olan yasayla belirlenenden daha ağır bir cezaya çarptırılamaz. Örneğin eğer suçun işlendiği zaman ceza hapsiyse sonra yargılama döneminde idama çevrildiyse bu halde hapis cezası uygulanmalıdır.Üçüncü fıkra “Yargıya başvurma herkes için teminat altına alınmış bir haktır”. Mahkeme önünde dava açmak ve yargılanmak tüm vatandaşların hakkıdır. Dördüncü fıkraya göre “Savunma hakkı kutsaldır. Sorgulama ve yargılamanın safhalarında bu hak garanti altındadır”. Anayasa bu hakkı tüm vatandaşlara tanıdı, bu hakkı vatandaş kendisi veya bir avukat yoluyla kullanabilir. Devlet bu hakkı hiçbir şekilde engelleyemez. 5. fıkraya göre “Sanık, adil yargıyla suçu ispat edilene kadar suçsuzdur. Serbest bırakılan sanık, yeni deliller ortaya çıkmadıkça aynı suçtan tekrar yargılanamaz”. Anayasaya göre yargının kararı olmadan hiçbir birey suçlu sayılmaz örneğin soruşturma veya suçlamanın bulunması bir memurun işinden atılma anlamına gelmez eğer bir yargı kararıyla suçlu bulunmuyorsa. 6. fıkraya göre “Her fert yargı ve idari işlemlerde adaletli bir şekilde muamele görme hakkına sahiptir”. 7. fıkra “Mahkeme tarafından aksi kararlaştırılmadıkça, mahkeme celseleri aleni yapılır”.Anayasaya göre mahkeme tarafından yapılan yargılamaların hepsi alenidir sadece istisnai hallerde mahkemenin kararıyla mühakeme gizli şekilde yapılır Aile hayatının gizliliğini korumak için.8. fıkra “Ceza kişiseldir” suçu işleyen kişiye ceza uygulanır ve başkasına uygulanmaz bu yüzden suçu işleyen kişinin babasına veya kardeşine ceza uygulanamaz. 9. fıkraya göre “Aksi belirtilmedikçe yasaların geriye dönük olarak uygulanması mümkün değildir. Bu istisna vergi ve harçlarla ilgili yasaları kapsamaz”. Anayasa ceza ilkesinin çok önemli bir konusundan bahis etmektedir, mesela: 2005 yılında bir kanun çıktıysa eğer bu kanun önceden yapılan olaylar ve eylemlere geçerli sayılmaz ancak geçerli olabilir eğer kanun geçerli olacağını belirlediyse, vergi ve harç bu

kanundan müstesnadır. 10. fıkraya göre “Ceza yasası, sanığın menfaati doğrultusunda olmadığı sürece geriye dönük olarak uygulanamaz”. Mesela 2006 yılında yeni bir kanun çıktıysa ve bu kanun bir eylemi suç buluyorsa ancak bu eylem önceden suç değilse yeni kanun eski eyleme geçerli sayılmaz ancak bu kuralın bir istisnası vardır mesela 2006 yılında ceza kanununda bir suç hafifletiliyorsa ve bir suçtan dolayı sanık yargılanıyorsa ve bu suç 2004’te işlenmişse ve işlendiği senede bu suçun cezası ağırsa hafifletirilmiş cezanın uygulanması gerekir. Çünkü yeni ceza sanığın menfaatindedir. 11. fıkraya göre “Cürüm veya kabahat suçları işlediği gerekçesiyle mahkemeye sevk edilen sanığın avukatı yoksa, mahkeme devlet hesabına kendisine avukat tahsisi eder”. 12. fıkranın A bendi “İnsanları alıkoymak yasaktır”. Alıkoymak, tutuklamak ve kanun dışı insanları hapse atmak kesinlikle yasaktır. Aynı fıkranın B bendine göre “Hapis veya gözaltında tutma yerleri devlet tarafından sağlık ve sosyal imkanları haiz olacak şekilde tanzim edilir. Sanıklar ancak buralarda hapsedilebilir veya gözaltında tutulabilir”. 13. fıkraya göre sanığın gözaltına alınmasını takip edene 24 saat içerisinde ön soruşturma evrakıyla birlikte hakim karşısına çıkartılması gerekir. Bu süre ancak bir defaya mahsus olarak 24 saat uzatılabilir”.⁸⁹Bu fıkra Anayasanın getirdiği yeni sistemlerden biridir çünkü eski Anayasalarda böyle bir fıkra bulunmamaktadır.⁹⁰

20. maddeye göre “Vatandaşlar kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın genel hayata katılma hakkına sahiptir, seçme, seçilme ve aday olma dahil bütün siyasi haklardan yararlanırlar”. Bu madde kadınlarla erkeklerin eşit bir şekilde siyasi haklarının kullanabileceklerini sağlamaktadır⁹¹ ve bu maddeinde eski Anayasalarda benzeri olmadığına göre yeni bir sistem sayılabilir.⁹²

⁸⁹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.9-10.

⁹⁰ Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.10.

⁹¹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.10.

⁹² Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.10.

21. maddenin 1. fıkrasına göre “hiçbir Iraklı yabancı makamlara teslim edilemez” doğuştan Iraklı olan veya sonradan vatandaşlığını kazanan bu maddede aynı sayılır ve her iki halde de yabancı makamlara teslim edilemezler. 2. fıkra “Irak’a siyasi iltica hakkı yasayla düzenlenir. Siyasi mülteci yabancı bir cihete teslim edilemez ve kaçmış olduğu ülkeye zorla iade edilemez” Anayasa her Iraklıya siyasi iltica hakkı tanımaktadır, iltica her iki yolada olabilir, birincisi direk iltica etmek ikincisi Irak elçiliklerinin yoluyla. Siyasi mültecinin en önemli haklarından biri kaçtığı ülkeye tekrar iade edilmemesidir. 3.fıkraya göre “Uluslar arası cinayet işlemek, terör eylemleri gerçekleştirmekle suçlananlar veya Irak’a zarar verenlere siyasi iltica hakkı tanınmaz.”⁹³

2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar (22 – 36 maddeler)

Zaman içerisinde, klasik temel hak ve özgürlüklerin yanında, bazı ekonomik ve sosyal haklar gelişmiştir. Bunlar arasında, sosyal güvenlik hakkı, dinlenme, adaletli ücret, çalışma, toplu sözleşme gibi ekonomik ve sosyal haklar yer almaktadır. 19. yüzyılın özgürlük anlayışının, başka bir deyişle, bireyin devlete karşı korunmasının yeterli olmadığı anlaşılmış, ekonomik ve toplumsal açıdan güçsüz olan bireyin devletce korunması yönünde gelişmeler olmuştur.⁹⁴

22. maddenin 1. fıkrasına göre “Onurlu hayat sürmek için çalışmak her Iraklının hakkıdır”. İkinci fıkra “Yasalar işçi ve işverenin arasındaki ilişkileri sosyal adalet ilkelerine uygun olarak iktisadi temeller üzerinde düzenler”. Anayasa bu konuyu yeni bir kanunla düzenleyecek, bu kanun iktisadi temellere göre düzenlenmelidir. Bu temellerin en önemlisi sosyal güvenlikle tazminatlardır. 3. fıkra “Devlet, vatandaşların sendika, meslek örgütleri kurma ve bunlara üye olma hakkını teminat altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir”. 23. maddenin 1.fıkrasına göre “Özel mülkiye güvence altındadır.

⁹³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.10-11.

⁹⁴ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 8.baskı, 1993, s.27.

Mülk sahipleri yasaların çizdiği sınırlar dahilinde mallarından yararlanabilir ve dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir". Anayasa özel mülkleri korumaktadır. Bireyler sahip oldukları mallardan yararlanabilirler. Mesela mülkte oturabilirler, kiraya verebilirler veya satabilir ancak tüm bunları kanunun çizdiği sınırlar içinde kullanabilirler. 2. fıkraya göre "Hiç kimsenin özel mülküne, kamu menfaati için ve adil bir tazminat verilmediği sürece el konulmaz. Bu husus yasayla düzenlenir". Anayasaya göre özel mülkiyete el konulmaz ancak iki şartla el konulabilir birincisi özel mülkün kamu menfaati için kullanılması ikincisi de mülk sahibine alınan mülkün yerine adil bir tazminat vermek gerekir. 3.fıkranın 1.bendine göre"İraklıların Irak'ın herhangi bir yerinde gayrimenkul edinme hakkı vardır. Irak vatandaşı olmayanlar yasalarla getirilen istisnalar haricinde gayrimenkul edinemezler". Iraklılar Irak'ın herhangi bir yerinde menkul veya gayrimenkullere sahip olmak hakları vardır. Ancak yabancılar sadece menkul almak hakkı tanınmıştır Gayrimenkullerde böyle bir şansları yoktur ama istisnai bir kanun çıktıysa gayrimenkul alma hakkına sahip olabilirler.⁹⁵2.bende göre "Demografik yapının değiştirilmesi amacıyla gayrimenkul edinmek yasaktır". Anayasa gayrimenkulün satın almasına bir sınır koydu, Demografik yapının değiştirilmesi nedeniyle gayrimenkul edinemez mesela vatandaşların büyük bir bölümünü devlet başka bir bölgeye öçtürmeye çalışırsa demografi yapı değişir. Eski Anayasalarda böyle bir fıkra olmadığına göre yeni anayasanın yeni bir sistemi sayılmaktadır.

24. madde "Devlet Iraklı iş gücünün, mallarının ve sermayelerinin bölgeler ve vilayetler arasında özgür bir şekilde dolaşmasını güvence alır. Bu hususu bir yasa düzenler".

25. madde "Devlet, Irak'ın bütün kaynaklarından faydalanılmasını ve bu kaynakların çeşitlendirilmesini temin etmek amacıyla, modern iktisadi

⁹⁵ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.11.

esaslara uygun olarak özel sektörün teşvik edilmesini ve geliştirilmesini sağlar, bu şekilde Irak ekonomisinin ıslah edilmesini güvence altına alır”.

26. maddeye göre “evlet çeşitli sektörlere yatırım yapılmasını teşvik eder. Bu husus yasayla düzenlenir”.

27. madde 1. fıkrasına göre “kamu mallarının saygınlığı vardır. Bunları koruyup kollamak her vatandaşın görevidir”. Kamu malların kötüye kullanmasını mani etmek devletin ve her bireyin görevidir. 2. fıkra “Devlet mallarının korunması yönetilmesi, bunlar üzerinde tasarrufta bulunulması ve/veya bunlardan hangi şartlar altında feragat edileceğinin esas ve sınırları yasayla düzenlenir”.Anayasa Devlet mallarının tasarrufunu ve korunmasını yeni bir kanunun hazırlanmasına bağladı.

28. madde vergi ve harç kanunlarından bahis etmektedir. Hiç kimseden vergi veya harç toplanamaz veya muaf olamaz eğer yasama organı bir kanun çıkartmazsa. Asgari maaş alan kişiler vergiden muaf olurlar. Ancak Anayasa bu kişileri tanıtmadı.⁹⁶

29. maddenin birinci fıkrasını 1. bendi Anayasa Ailenin korunmasını sağlıyor mesela babalarla oğullar veya eşlerin arasındaki ilişkiyi düzenliyor, Devlet aile yapısını, dini, ahlaki ve milli değerlerini korur. Devlet bu ilkelerle çelişen hiçbir kanun veya karar çıkarmamalıdır. 2. bende göre Anayasa anneleri korumakla sorumludur. Anayasa çocukları da korumalıdır, onları hastalıklardan kimsesizlikten korumalıdır. Yaşlılarda devletin himayesi altında olmalıdırlar. Devlet gençlerin eğitimi ve yeteneklerini geliştirmek için uygun imkanlar sağlamalıdır. 2. fıkraya göre Ailenin bazı gerektirmekleri bulunmaktadır bu nedenle çocukların anne-babalar üzerinde eğitim, öğrenim, bakım ve koruma hakkı vardır. Anne-babalarında özellikle ihtiyaç duyduklarında, sakat kaldıklarında ve yaşlandıklarında çocuklarının üzerinde

⁹⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.12.

saygı göstermeleri ve kendilerine bakmaları hakları vardır. 3. fıkraya göre Anayasa çocukların ekonomik olarak sömürülmesini yasakladı. Çocuklar az ücretlerle çalıştırılmazlar veya para karşılığında dilenmeye yahut kötü yollara gitmeleri yasaklanmıştır. 4. fıkraya göre Anayasa sosya düzeye özen gösterdi, bu düzey sevgi, saygı ve anlaşmaya dayalı olmalıdır, evde, okulda ve toplumda da şiddeti ve kötü muameleyi yasakladı.

30. maddenin birinci fıkrası Anayasa kadın ve çocuklara sağlık, sosyal ve ekonomik koruma sağlamalıdır, onurlu bir şekilde yaşabilmeleri için. 2. fıkraya göre Anayasa Irak toplumunda olan yaşlı, hasta, işsiz, evsiz ve yetim kişilere sosyal güvenlik sağlamaktadır. Devlet bunların ekonomik durumlarına uygun bir maaş bağlamalıdır ve topluma katılmalarını sağlamalıdır devlet yetimlerinde eğitimi ve topluma katkılarını sağlamalıdır.⁹⁷

31. maddenin 1. fıkrası “Her Iraklının sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır. Devlet, önleyici sağlık tedbirleri almak, hastane ve sağlık kurumları inşa etmek suretiyle genel sağlık hizmetlerini sunar. Hastalıklardan korunma ve tedavi imkanlarını sağlamakla yükümlüdür”. Devlet tarafından verilen sağlık hizmetleri ücretli olmamalı ve gelecekte bu konuyla çelişen hiçbir kanun çıkartılamaz. Devlet ilaç teknolojisini geliştirmeli ve hastane yapılarını da geliştirmeli. 2. fıkraya göre “Fertlerin ve kurumların devletin gözetimi altında özel hastane, dispanser veya sağlık ocağı açmaları mümkündür. Bu husus yasayla düzenlenir”.

32. maddeye göre devlet, özürü ve özel bakıma ihtiyacı olanları korur. Devlet bu kişilere tıbbi hizmet sağlamalı ve bu hizmetleri geliştirmelidir. Devlet bu kişileri topluma katmak için fırsat yaratmalı.

33. madde Anayasanın belirttiği gibi her insanın güvenli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir, bu güvenliği sağlamakta devletin görevidir mesela devlet savaştan kalan atıkları temizlemeli. 2. fıkrası Anayasa çevreye karşı

⁹⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.13.

devletin görevini artırdı. Devlet sadece zararın yarattığı etkileri kaldırmakla yükümlü değildir aynı zamanda zararın önlenmesiyle de yükümlüdür. Devlet tarafından bu konuyla ilgili kanun çıkartmalı. Şehirler içinde fabrikaların duman çıkartmaları yasaktır veya yüksek barajlar yapmalılar. Nehirlere çöp ve atık maddelerinde atılması yasaktır.

34. maddenin birinci fıkrasına göre “Eğitim toplumun ilerlemesi için temel faktördür ve Devlet tarafından güvence altında tutulan bir haktır. İlköğretim mecburidir. Devlet, yetişkinlere okuma-yazmayı öğretmekle yükümlüdür”. Anayasa eğitim hakkını korur ve sadece ilköğretimin mecburi olduğunu belirtir. Devlet yetişkinlerinde okuma-yazmayı bilmeyenleri de öğretmekle yükümlüdür.⁹⁸ Eğitim hakkı insan haklarının ilanının 26. maddesinde belirlenmiştir maddeye göre “Eğitim her insanın hakkıdır, ilköğretim mecburi ve ücretsiz olmalıdır, aynı zamanda mesleki (profesyona) eğitimin yayınlaştırılması lazım ve yüksek eğitim kazanmaktada eşitlik ilkesi uygulanmalıdır”.⁹⁹ 34. maddenin 2. fıkrasına göre Anayasa eğitimin tüm kademeleri ücretsiz olmasını belirledi. 3. fıkra devlet yaratıcılık ve bilimsel araştırmalara teşvik eder ancak bu araştırmalar insanlığa hizmet etmelidir, insanlığa hizmet etmeyen ve zulmü artıran araştırmalara izin verilmemeli. 4. fıkra Anayasa özel eğitimi (üniversiteler-özel okullar) devletin riayetne bıraktı ve bu okulları kapatmamalı. Devlet özel okulların veya üniversitelerin diplomalarını kabul etmeli.

35. madde “Devlet, Irak’ın uygar ve kültürel tarihine uygun şekilde kültürel kuram ve aktiviteleri destekler ve asil Irak kültürü akımlarının benimsenmesine dikkat eder”.

36. madde “Spor yapmak her ferdin hakkıdır. Devlet spor aktivitelerini özendirmek, kollamak ve ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür”.¹⁰⁰

⁹⁸ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.14.

⁹⁹ Abdulğeni Besyuni, **El-wasit fi El-nudum El-siyasiye**, Matabı El-sadani, 2004, s.369.

¹⁰⁰ 2005 Anayasa Metinleri, s.7.

B. Siyasi Hürriyetler (37- 46 Maddeler)

Hürriyetlerin anayasada yer almalarına göre anayasanın ilkelerinden sayılmış olmaları demektir, hürriyetler devletin tüm otoriteleri tarafından saygıyla uygulanacaktır, hürriyetlerin uygulanmasını garanti altına almanın üç koşulu vardır: birincisi, otoritenin görev ve yetkilerini belirlemektir. İkincisi, yargının tazminatı. Üçüncü şartsa, hükümetin başında bulunanların çıkarları ile kamu çıkarları arasında bir ayırım yapmak ve her ikiside bir birinden ayrılması gerekir.¹⁰¹ 37. maddenin 1. fıkrası a bendi “insanların özgürlükleri ve onurları koruma altındadır”. Devletin herhangi bir şekilde insanların özgürlüklerine ve onuruna dokunması yasaklanmıştır. b bendi “Mahkeme kararı olmadan kimse tutuklanamaz ve sorgulanamaz.”¹⁰² Medeni ve siyasi hakların uluslar arası anlaşmasının 9. maddesine göre “herkes özgürlük ve şahsi güvenlik hakkına sahiptir, hiç kimse insanları yakalayıp tutuklama hakkına sahip değildir, tutuklamalar sadece kanun yoluyla yapılır”.¹⁰³ c bendi Anayasa kötü muamele, psikolojik ve bedeni işkenceleri yasakladı, bu tür baskılar altında alınan ifadeler geçerli değildir işkence gören insanlar hükümeti yargılayıp tazminat talebinde bulunabilirler. 2. fıkraya göre devlet insanların fikri, siyasi ve dini görüşlerine karışmamalıdır. Devlet kanun veya bir yöntem yoluyla insanları siyasi veya dini inançlarını yasaklayamaz. 3. fıkra Anayasa zorla çalıştırmayı yasakladı ve hiçbir maddede izin vermedi bu tür çalışmaya. Aynı zamanda Anayasa köle, kadın, çocuk ve seks ticaretini yasakladı. 38. madde Anayasa kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı düşmeyecek aşağıdaki özgürlükleri güvence altında tutar:

1. İfade özgürlüğü mesela gelecekte yeni bir kanunla uydu kullanılması yasaklanmamalıdır, ancak bu cihazın kullanma özgürlüğü genel ahlaka aykırı bir şeyler yayınlamamalı.

2. Gazetecilik, basın, reklam, medya ve yayın özgürlüğü,

¹⁰¹ Said Hüseyin, “Hukuk El-insan El-iraki” *El-destur El-daim we Afak El-mustakbal*, s. 14-15.

¹⁰² El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.15.

¹⁰³ Abdulğeni Besyuni, *El-wasit fi El-nudum El-siyasiye*, Matabı El-sadani, 2004, s.366.

3. Toplantı özgürlüğü, dini toplantı veya parti toplantısı vs fark etmez, bunun yanında barışçı şekilde gösteri yapma özgürlüğü bu tür gösteriler silahsız olmalıdır. Bu hususlar kanunla düzenlenir.

39. maddenin 1. fıkrası her türlü ve amaçlı dernek kurma özgürlüğü vardır, her yönlü siyasi parti kurma hakkı da vardır, devlet hiçbir şekilde bu kuruluşları yasaklandırıamaz ve cezalandırıamaz. 2. fıkra hiç kimse siyasi partiler ve derneklere üye olma veya üye olmaya devam etmesi için zorlanamaz

40. maddeye göre Anayasada belirlendiği gibi iletişim ve haberleşme özgürlüğü hiçbir şekilde ihlal edilemez ancak kanun veya güvenliğe bağlı bir gereklilik varsa yargı kararıyla dinlenme veya gözetlenebilir.

41. madde “İraklılar din, mezhep, inançları seçenekleri doğrultusunda aile hukuklarına bağlı kalma özgürlüğüne sahiptirler. Bu husus yasayla düzenlenir”

42. madde her insan dilediği fikri seçmekte özgürdür, bunun yanında inanç hakkına da sahiptir.

43. maddenin 1. fıkrasına göre Anayasa dini yönün özgürlüğünü ve tüm dinlere ve mezheplere saygı duyulmalıdır ve korunmalıdır aşağıdaki sayılan kanunlarda da özgürdürler:

1. Dini törenlerin düzenleme özgürlüğü bunun yanında ibadetler, bayramlar, başka törenlerde düzenleme özgürlüğünde vardır Hüseyniye törenleride bu törenlere dahildir.¹⁰⁴

2. Her mezhep kendi vakıf işlerini ve dini kuruluşlarını idare etme özgürlüğüne sahiptirler. 2. fıkra devlet ibadet özgürlüğünü korumalıdır, devlet ibadet yerlerini aranma, basma veya bombalamalardan korumalıdır.

¹⁰⁴ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.16.

44. maddenin 1. fıkrası Iraklıların Irak içinde ve dışında dolaşma, seyahat etme ve yerleşme özürlüğü vardır ve hiçbir şekilde seyahat ve yolculuklara sınır, harç, vergi konulamaz. 2. fıkra Iraklıların sürgüne gönderilmesi, ülkeden uzaklaştırılması veya vatana dönmekten mahrum bırakılmasına izin verilemez.

45. maddenin 1. fıkrası insan hakları örgütü gibi, devlet sivil toplum örgütlerine rol vermeli ve bu örgütleri desteklemesi lazım. 2. fıkraya göre Devlet, Iraklı kabile ve aşiretlerin kalkındırılmasına özen gösterir, din ve hukuk kurallarına uygun olan işleriyle ilgilenir, toplumu geliştirme yönünde katkısı olan asil insani değerlerini pekiştirir ve insan haklarıyla bağdaşmayan aşiret gelenekleri yasaklar.

46. maddeye göre Anayasadaki haklar ve hürriyetler sadece bir yasa veya yasaya dayanarak sınırlanabilir. Mesela kanunla bir hürriyet sınırlanabilir veya içişleri bakanlığının kararına göre sınırlanabilir veya bir kanunla bazı yerlerde veya günlerde dini törenler sınırlanır, ancak bu kanun veya karar hakkın ve özgürlüğün özüne dokunmamalıdır. Hakları ve hürriyetler sadece sınırlandırılmalıdır ve tam olarak men edilmemelidirler.¹⁰⁵

III. YENİ IRAK ANAYASASININ TEMEL ORGANLARI

A. Genel Olarak

47. madde “Federal otoriteler yasama, yürütme ve yargı makamlarından oluşur. Söz konusu makamlar güçler ayrılığı ilkesine göre görevlerini yerine getirir”. Federal sistemin uygulanması üç, organın oluşturulmasını gerektirir (yasama, yürütme, yargı) bu organlar Irak’ın tüm

¹⁰⁵ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.17.

bölgelerinde uygulanacak, bunun yanında diğer üç otorite daha oluşacak ve sadece Irak'ın belli bir bölgesinde otoritesini uygulanacaktır.¹⁰⁶

Federal devletler iki veya daha fazla devletin her konuda anlaşarak meydana getirdiği birliktir. Birleşme sonucu meydana gelen devlete Federal devlet, birleşen devletlere de federe devlet denir. Federe devletler kendi iç işlerinde tamamen serbesttirler. Bunların kendine ait anayasaları, yasama, yürütme ve yargı organları vardır. Ayrıca federal devletin de kendi Anayasası, yasama, yürütme ve yargı organları vardır. Federe Anayasalar, federal Anayasaya aykırı olamaz. Bunun neticesi olarak federal yapı federal Anayasanın getirdiği düzene uygun olarak çalışır. Federal devlet bir nevi devletler üstü bir devlet gibi görünür. Federal devletin kararları, federe devletleri bağlar. Federe devletler, federal devletin yasama ve yürütme organının aldığı kararlara uymak zorundadırlar. Federal devletlerde yasama genelde iki meclislidir. Meclislerden biri halkın nüfus yoğunluğu esas alınarak, diğeri de devletler eşit kabul edilmek suretiyle yapılmışlardır. Federal yürütme yanı federal hükümet, genelde federal yasama organına karşı sorumludur. Federal devletin vatandaşları, iki devletin hakimiyeti altındadır. Bir taraftan yaşadığı federe devletin hakimiyetine tabidir, diğer taraftan federal devletin hakimiyetine tabi olmaktadır. Federal devletin vatandaşları her iki devletin de yani hem federal devletin, hem de federe devletin emirlerine uygun hareket etmek zorundadır. Günümüzde federe devletler, federal devlet karşısında hakimiyetlerini gittikçe kayıp etmektedirler. Federe devletler, federalizmin ilk görüldüğü yılların aksine günümüzde federal yapıya karşı bağımsızlıklarını önemli ölçüde kayıp etmişlerdir. Federe devletler, federal yapı içinde, merkezi devletlerdeki yerinden yönetim kuruluşları gibi görülmektedirler. Hâlbuki merkezi devletlerdeki yerinden yönetim kuruluşları ile federe devlet arasında yapı bakımından çok büyük fark vardır. Unutmamak lazımdır ki, federe devlet normal bir merkezi devlettir, hâlbuki mahalli idareler için böyle bir durum söz konusu değildir. Mahalli

¹⁰⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.18.

idareler, merkezi otoriteye, yani merkezi devlete bağlı, onun vesayetindeki kuruluşlardır.¹⁰⁷

B. Yasama Organı

48. Maddeye göre Federal Yasam Organı Millet Meclisi ve Federal meclisten oluşur, Irak'ta uygulanan federal kanunların çıkartılması bu iki meclisin görevidir.¹⁰⁸ Türkiye'nin 1982 anayasası iki_meclisli sistemden vazgeçerek tek_meclisli sisteme geri dönmüştür.¹⁰⁹

1. Millet Meclisi

a. Yapısı ve çalışması

49. maddenin 1. fıkrası "Millet meclisi bütün Irak halkını temsil eder ve seçim bölgelerinden her 100.000 kişiye bir Milletvekili düşecek şekilde seçilen temsilcilerden oluşur. Milletvekilleri genel, gizli ve doğrudan oylama yoluyla seçilir. Mecliste halkın bütün kesimlerinin temsil edilmesine dikkat edilir." Milletvekili sayısı nüfus sayımından sonra belirlenir, ve tüm Irak halkının kesimleri bu mecliste edilecektir ancak Anayasa temsilin nasıl olacağını belirlemedi.¹¹⁰ Amerika anayasasında Federal Devlet düzeyinde yasama yetkisi, "Kongre" adlı verilen iki meclisli yasama organı tarafından kullanılmaktadır. Bunlardan biri "senato", diğeri "Temsilciler Meclisi"dir, Senatoda her federe devlet, nüfusu ve büyüklüğü ne olursa olsun, iki üye ile temsil edilmektedir. Temsilciler Meclisinde ise, her federe devlet, nüfusu oranında temsil edilmektedir. Her iki Meclisin üyeleri halk tarafından seçilmektedir.¹¹¹ 49. maddenin 2. fıkrasına göre Milletvekili adaylarının koşulları Iraklı ve tam ehliyetli olmalıdırlar. Her aday 18 yaşını tamamladı ve

¹⁰⁷ Attila Özer, **Anayasa Hukuku**, 2. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, s.64-65.

¹⁰⁸ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.18.

¹⁰⁹ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.166.

¹¹⁰ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.18.

¹¹¹ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 8.baskı, 1993, s.36.

Hukuki bir problem olmadı Milletvekili adayı olma şansı vardır. 3. fıkraya göre gelecek kurulan parlamentolar kanun hazırlayarak aday ve seçmenlerin koşullarını düzenleyeceklerdir. 4. fıkra seçim yasasına göre, kadınlara Millet Meclisi'nde üye sayısının $\frac{1}{4}$ 'den daha az olmayan bir temsil imkanı sağlanmayı amaçlar. Bu oran daha da artabilir¹¹² 5. fıkra "Millet Meclisi çıkaracağı bir yasayla ölüm, istifa ve görevden alma gibi sebeplerle boşalacak milletvekilliklerinin nasıl doldurulacağını belirler". 6. fıkra "Millet Meclisi üye Milletvekiliyle birlikte eşzamanlı olarak başka bir resmi görev veya işte iştigal edemezler". Millet meclisi üyesi aynı zamanda bakan, başbakan, memur veya yargıç olamaz, çünkü üyeliği mecliste devam etmektedir.

50. maddeye göre "Milletvekilleri Meclis'te göreve başlamadan önce aşağıda kayıtlı yemini ederler:

Yasal görev ve sorumluluklarımı özveri ve sadakat içerisinde yerine getireceğime, Irak'ın bağımsızlığı ve egemenliğini koruyacağıma, halkımın çıkarlarını savunacağıma, topraklarını, havasını, sularını ve doğal servetlerini muhafaza edeceğime, demokratik federal rejimin selameti için çalışacağıma, genel ve bireysel özgürlüklere saygılı hareket edeceğime, yargının bağımsızlığını müdafaa edeceğime, yasaların dürüst ve tarafsız bir şekilde uygulanması için çalışacağıma Yüce Allah'ın huzurunda yemin ederim".

51. madde Millet Meclisi çalıştırmalarını sürdürmek için bir iç tüzük hazırlayacaklar. İç tüzük Meclisin çalıştığı toplantıları hüküm eden temel kanundur. (madde 51)

"Millet Meclisi, milletvekili seçilen üyelerin gerekli şartları taşımadığı yönünde alınan itirazları dilekçe alındıktan sonraki 30 gün içerisinde karara bağlar. Karar, üye sayısının üçte ikisi çoğunluğuyla alınır." Meclisin verdiği kararlara yönelen itirazlara Federal Yüksek Mahkemesi bakar, ancak bu

¹¹² El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.18.

itirazlar kararın alındığından 30 gün içinde mahkemeye takdim edilmeli. (madde 52)

Millet Meclisinin oturumları açık bir şekilde yapılır, ancak istisnai durumlarda ve meclisin görüşüne göre oturumlar gizli bir şekilde yapılabilir. mesela, Milli güvenlik konularında, devlet tarafından silah satın almak veya bakanlarla soruşturma yapmak bu tür konular gizlenmelidirler. Meclisin oturum tutarları çeşitli vesilelerle yayınlanır mesela radyo, televizyon, gazete veya Millet Meclisine özel gazetelerle.¹¹³ (madde 53)

Millet Meclisinin toplantı ile ilgili hususlar 54. maddede düzenlenmiştir. Buna göre:

1. Meclisin toplantıya çağırılması devlet başkanının görevidir.
2. Genel seçim sonuçlarının onaylandığı tarihi takip eden 15 gün içerisinde Meclis toplantıya çağırılır ve çağrı süresi uzatılamaz.
3. İlk meclis oturumu en yaşlı üyenin başkanlığında gerçekleştirilir.
4. İlk oturumda Meclis Başkanı ile iki yardımcısı seçilir.

“Millet Meclisi ilk toplantısında bir başkan ve iki başkan yardımcısı seçer. Gizli ve dorudan oylama yapılır ve nitelikli çoğunluğu alan adaylar seçilir”. Seçim eller kaldırılmadan yani gizli ve doğrudan yapılır ve nitelikli çoğunluğu olan adaylar seçilir, yani adayların mecliste yarıdan fazla oy almaları gerekir. (madde 55)

56. maddenin 1. fıkrası millet meclisinin görev süresi dört yıldır, bu dört yıl takvimle hesap edilir. Bu süre ilk oturumun yapıldığı tarihte başlar ve dördüncü yılın son günü sona erer.¹¹⁴ Türkiye’nin anayasasında yasama dönemi, kural olarak beş seneden ibarettir.¹¹⁵ 2. fıkra “Millet Meclisi seçimleri, önceki Meclisin görev süresinin dolmasından 45 gün önce yapılır.”

¹¹³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.19.

¹¹⁴ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.20.

¹¹⁵ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.202.

57. madde Millet meclisi yılda sekiz ay çalışır ve görevini yapar. Bu sekiz ay iki yasama dönemine ayrılır. (her dört ay ayrıdır) Ancak genel Bütçe ele alındığında yasama dönemi bütçe kabul edilmeden sona eremez, yani dört ay bitsede çalışma devam eder.¹¹⁶

58. maddenin birinci fıkrasına göre olağan üstü toplantıların talebi:

1.Cumhurbaşkanı 2. Başbakan 3. Millet Meclisi Başkanı veya 4. millet Meclisinin 50 üyesi, tarafından istenebilir. Ve yalnızca toplantıya çağırılmasına gerekçe gösterilen husus ele alınır. 2. fıkra Anayasa yasama dönemini 30 gün uzatma hakkını iki şartla belirledi 1. şart bu uzatma talebi Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı veya Millet Meclisinin 50 üyesi tarafından istenmeli 2. şart bu uzatma devam eden çalışmaların tamamlanması nedeniyle yapılmalı.

59. maddenin birinci fıkrası “millet Meclisi, üyelerinin nitelikli çoğunluğuyla toplanır” bu fıkra meclis oturumlarının üye sayısını belirtmektedir, kanuni yönden de doğru görünmesi için üyelerin yarıdan fazlasının Mecliste bulunmaları gerekir.¹¹⁷ Türkiye anayasasında TBMM üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanır.¹¹⁸ 2. fıkra “Toplantı yeter sayısı sağlandıktan sonra Millet Meclisi oturumlarında kararlar aksi belirtilmedikçe salt çoğunlukla alınır.” Mesela Millet Meclisinin üye sayısı 140 üyeyse oturumlarda 70’ten fazla üyenin bulunması (hazır olması) gerekir. Farz edelim ki Mecliste 80 üye bulunmaktadır bu oturum kanunen doğrudur ve Meclisin karar alması için 80 üyenin salt çoğunluğunun kabul etmesi lazım, eğer 50 üye kabul ederse 20 üye itiraz ederse 10 üyede sesini hiçbir tarafa vermezse bu durumda karar çıkar.¹¹⁹

¹¹⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.20.

¹¹⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.21.

¹¹⁸ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.203.

¹¹⁹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.21.

60. maddenin 1. fıkrasına göre yasa tasarıları Cumhurbaşkanı ve Bakanlar kurulu tarafından Millet Meclisine sunulur. 2. fıkra “Yasa tasarıları 10 milletvekili veya ilgili komisyonlardan biri tarafından Millet Meclisine sunar”.¹²⁰

b. Görevleri

Bu konu anayasanın 61.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre Millet Meclisinin görevleri şunlardır:

1. Federal yasaları çıkarmak.
2. Yürütme organının faaliyetlerini denetlemek, denetimler mali ve siyasi ve hükümetin uyguladığı programlara yapılır.
3. Anayasa Millet Meclisinin görevlerine bir önemli görev daha ekledi, bu görev Cumhurbaşkanı seçmektir.
4. Uluslararası sözleşmeler ve antlaşmaların onaylanması için Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunluğuyla yasa çıkartılır, ancak Anayasaya göre Millet Meclisinin tüm üyelerinin 2/3 çoğunluğuyla yasa çıkarılır, sadece Mecliste bulunanların 2/3 sinin çoğunluğu yeterli değildir.
5. “Aşağıda belirtilen atamaları onaylamak:
 - a. Yüksek Yargı Konseyi’nin önerisi üzerine Federal Temiz Mahkemesi Başkan ve üyeleri, Genel Savcılık Başkanı ile Yargıtay başkanı ve üyeleri nitelikli çoğunlukla atmak,
 - b. Bakanlar kurulunun önerisi üzerine büyükelçiler ve özel atamaya tabi diğer yetkililer,
 - c. Bakanlar Kurulu’nun önerisi üzerine Genelkurmay Başkanı ve Yardımcıları ile tümen ve daha üst askeri birliklerin komutanları ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı.”6. fıkranın 1. bendine göre Millet Meclisinin yarıdan fazla üyeleri bir gerekçeye dayanarak Cumhurbaşkanı sorgulayabilir, sorgulamakta soru sormak, araştırmak ve soruşturmaları kapsar. 2. fıkraya göre “Milletvekillerinin nitelikli çoğunluğunun talebi üzerine

¹²⁰ 2005 Anayasanın Metinleri, s.11.

Federal Yüksek Mahkeme tarafından suçu sabit bulunduğu takdirde, aşağıdaki suçlardan herhangi birini işlemesi nedeniyle Cumhurbaşkanını görevden almak, 1. Anayasal yemini ihlal 2. Anayasa hükümlerini ihlal 3. Vatana ihaneti”¹²¹ Amerik’nın Anayasasındaki parlamenter rejimdeki devlet başkanlarından farklıdır. Başkan, hem devlet başkanı, hem hükümet başkanı yetkilerine sahiptir. Buna karşılık, yasama organına karşı siyasal sorumluluğu yoktur.¹²² 7. fıkranın 1. bendine göre Millet Meclisi üyeleri Başbakan veya bakanlara soru sorma hakkına sahiptir. Adı geçenler sorulara yanıt verebilirler. Yalnızca soruyu yönelten Milletvekilinin aynı konuda yorum yapmak hakkı vardır. 2. bende göre “Bakanlar kurulunun veya bir Bakanlığın politikası ve işleyişi konusunda en az 25 milletvekilinin imzalamasıyla bir konu tartışılmak ve kabine veya ilgili Bakanların bu konudaki politika ve performansı hakkında açıklayıcı bilgi almak üzere Meclis gündemine getirilebilir veya soru önergesi verilebilir. Bu husus Millet Meclisi Başkanına sunulur. Başbakan veya ilgili Bakan bu konunun Millet Meclisinde görüşülmesi için tarih tespit eder.” 3. bende göre Anayasa Millet Meclisinin en az 25 üyesi Başbakan veya Bakanların soruşturma hakanı sahiptirler, soruşturma Meclis Başkanlığına ulaştıktan en az 7 gün sonra bu konuda soruşturma ve tartışma başlatılır. 8. fıkranın 1. bendi Millet Meclisi bir Bakan hakkında güvensizlik oyu verebilir. Ancak Millet Meclisi’nin hazır olan üyelerinin nitelikli çoğunluğuyla yapılmalıdır, böyle bir karar alındığı tarihten itibaren oylamaya konu Bakan istifa etmiş sayılır. Ancak bir Bakanın güvenliğiyle ilgili Millet Meclisi tarafından yapılan oylamada iki şarttan birisinin olması gerekir.

1. Bakanın şahsen talep etmesi.

2. 50 Milletvekili talebinin üzerine, bu talep Bakanla soruşturma yapıldıktan sonra istenebilir. Meclis, talep hakkındaki kararını ancak talebin sunulduğu tarihten en az 7 gün sonra verir. 2. bendin 1. noktasına göre Cumhurbaşkanı Millet Meclisi’ne başvuruda bulunarak Başbakan hakkında güven oylaması yapmasını isteminde bulunabilir, buda demektir ki Hükümet

¹²¹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s .23.

¹²² Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 8.baskı, 1993, s.36-37.

Parlamentoya karşı sorumludur Cumhurbaşkanı'na karşı değil. 2. noktasına göre Milletvekillerinin 1/5'inin talebi üzerine Başbakan hakkında güven oylaması gerçekleştirilebilir. Bu talep yalnızca Başbakan aleyhinde bir gensoru önergesi verildikten ve Meclis gündemine getirildikten 7 gün sonra sunabilir. 3. nokta "Millet Meclisi üyelerinin nitelikli çoğunluğuyla Başbakan hakkında güvensizlik kararı alabilir." Mesela Millet Meclisinin tam üye sayısı 140'sa Başbakanın güvensizlik kararına 70'ten fazla üyenin kabulü gerekir. 3. bende göre Başbakan hakkında güvensizlik kararı alınırsa, Bakanlar kurulu istifa etmiş bulunur. 4. bende göre Millet Meclisi oylamasında Bakanlar kurul hakkında güvensizlik kararı aldıysa eğer, Bakanlar işlevini yürütmek üzere ve yeni bir Bakanlar Kurulu oluşana kadar en fazla 30 gün süreyle görevde kalır. 5. bende göre "Millet Meclisi, özerk kurulların yetkililerini Bakanlar için uygulanan Prosedürleri takip ederek sorgulama hakkına sahiptir. Nitelikli çoğunlukla karar alındığı takdirde bunların görevlerine son verebilir". 9. fıkranın 1. bendi "Cumhurbaşkanı ve başbakan ortak talebi ve Millet Meclisi'nin 2/3 çoğunluğunun kabulüyle savaş ve olağan üstü hal ilan edilebilir." 2. bende göre olağanüstü haller 30 günü aşmamak üzere Millet Meclisi tarafından onaylanır. Bu süre her defasında Meclis tarafından onaylanarak uzatılabilir.¹²³ 3. bende göre olağanüstü hallerde başbakana bazı yetkiler verilir, bu yetkiler olağan üstü hallerde memleketi yönetmekte yardımcı olur. Bu yetkiler anayasaya aykırı olmayacak şekilde yasayla belirlenir. 4. bende göre "Başbakan savaş veya olağan üstü hal sona erdiği tarihten itibaren 15 gün içerisinde yapılan icraatları ve sonuçları Meclise sunar."

62. Maddenin 1. Fıkrası "Bakanlar kurulu genel bütçe ve kesin hesap yasa tasarısını ve kesin hesabı onaylanmak üzere Millet Meclisi'ne sunar." 2. fıkraya göre Millet Meclisi, Genel bütçenin bölüm ve fasılları arasında münakale yapabilir, mesela Millet Meclisine gönderilen Genel bütçede 10 milyon dinar genel hizmetler için ayrılmışsa, ve 20 milyon dinar eğitim için

¹²³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.24.

ayrılmışsa, ancak Millet Meclisi bu durumda eğitime ayrılan paranın tümünü veya bir kısmını genel hizmetlere nakil edebilir eğer kamu menfaatleri böyle gerektirirse, gerektiğinde toplam harcama meblağların miktarlarını arttırmak hususunu Bakanlar kuruluna önerebilir.

63. Maddenin 1. fıkrası, Bir kanunla Meclis Başkanı ve Yardımcıları ile Millet Meclisi üyelerinin hak ve ayrıcalıkları belirlenir. 2. fıkranın 1. bendine göre Millet Meclisi üyeleri dile getirdikleri görüşler ve sorular konusunda dokunulmazlığa sahiptirler.¹²⁴ 2. bende göre Millet Meclisi üyeleri yasama döneminde tutuklanamazlar ancak bir cinayetle suçlandıkları halde ve Meclis tarafından nitelikli çoğunlukla dokunulmazlıkları kaldırılırsa veya suçüstü yakalanırlarsa tutuklanırlar, mesela üyenin cinayet yerinde bulunması ve cinayeti işlediği silahı saklaması, bu halterde Millet Meclisi üyesi tutuklanabilir. 3.bende göre “yasama dönemi dışında Milletvekilinin cürüm işlemekle suçlanmadığı ve Meclis Başkanının bu yönde karar vermediği veya milletvekilinin cürüm işlerken suçüstü yakalanmadığı sürece tutuklanamaz”.

64. maddenin 1. fıkrası Millet Meclisini feshinden bahsetmektedir. Millet meclisi, üyelerinin 1/3'ünün istemi veya Başbakanın talebi ve Cumhurbaşkanın onayı üzerinde nitelikli çoğunlukla karar alındığı takdirde fesh olunabilir. Ancak, Başbakan hakkında verilen gensoru önergesi sonuçlandırılmadın Meclis feshedilemez. 2. fıkrası Millet Meclisi feshedildiği takdirde, Bakanlar kurulu da istifa etmiş sayılır, Cumhurbaşkanı fesih tarihinden itibaren en çok 60 gün içerisinde ülkede gelen seçimlerin yapılması çağrısında bulunur, ve günlük işleri yürütmek üzere seçimler yapılana kadar görevde kalırlar.

¹²⁴ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.25.

2. Federal Meclis

Bu meclis anayasaya eklenen yeni sistemlerden biridir. Anayasa Meclisin iç tüzüğü, üyelerinin sayısı, üyelerinde aranan şartlar, Meclisin görev ve yetkilerinden bahis etmemiştir, Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunluğuyla çıkaracağı bir yasayla Federal Meclisle ilgili tüm hususları düzenler. 65. maddeye göre “Federal Meclis adı altında bir yasama Meclisi ihdas edilir. Bu Meclis, bölgelerden ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerden gelen temsilcilerden oluşur. Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğuna çıkartacağı bir yasayla yapısı, çoğunlukla çıkartacağı bir yasayla üyelik koşulları ve görev alanları ve bu Meclisle ilgili tüm hususlar düzenlenir.” Parlamentoda ikinci bir Meclisin oluşmasının hedefi bölgelerle bölgeye dahil olmayan vilayetlerin temsil edilmesinde eşitlik sağlamaktır, Millet Meclisinde bölgelerle vilayetler eşit bir şekilde temsil edilmemektedirler, çünkü her bölge ve vilayetin nüfus sayısı birbirinden farklıdır ve Millet Meclisinde her üye 100000 kişinin sesini temsil etmektedir.¹²⁵

C. Yürütme Organı

66. maddeye göre Anayasadaki kanunları uygulamak, devletin işlerini yürütmektir, hükümetin programlarını uygulamak ve diğer yürütme işleriyle Cumhurbaşkanı ve Başbakan yükümlüdür, otoriteleri tüm Irak devletini kapsar. Yetkilerini Federal kanunlar ve Federal Anayasadan alırlar.

1. Cumhurbaşkanı

a. Genel Olarak

“Cumhurbaşkanı, Devletin Başkanıdır, vatanın birliğinin sembolüdür. Ülkenin egemenliğini temsil eder. Anayasaya bağlılığı teminat altına alır.

¹²⁵ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.26.

Irak'ın bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün Anayasa hükümlerine uygun olarak korunması için faaliyet gösterir.” (67.madde)

b. Seçimi

68. madde Cumhurbaşkanı ve yardımcılara aday olan kişilerde şu şartlar aranır:-

1. Doğuştan Iraklı olmalıdır, yani doğuştan önce babası Iraklı olmalı bu da demektir ki oğlun doğuşundan önce baba Irak vatandaşıdır. Annesine gelince Annede yabancı değil Irak vatandaşı olmalı ancak Anne ve babanın doğuştan Iraklı olmaları şart değildir.

2. Hukuki Ehliyetli ve 40 yaşını tamamlamış olması gerekir bu nedenle 40 yaşına ulaşan kişi kendini aday gösteremez çünkü ulaşmakla tamamlamanın arasında bir sene fark var.

3. “İyi bir üne ve siyasi tecrübeye sahip olmak; nezih, dürüst, adil olması ve vatanına bağlılığıyla tanınır olmak.”

4. Şerefle ilgili bir suçtan kesin hüküm giymemiş olması, ancak hüküm olmadan sadece suçlama veya hüküm çıktıktan sonra iptal olması bu kişiyi Cumhurbaşkanlığına aday olmasına mani olamaz.

69. maddenin 1. fıkrası ve 2. fıkrası Cumhurbaşkanlığı ve bir veya daha fazla yardımcılarının seçimiyle ilgili yasa düzenleyeceğine değinci.¹²⁶

70. maddenin birinci fıkrasına göre Cumhurbaşkanı Millet Meclisi tarafından seçilir. Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunluğuyla Cumhurbaşkanına oy vermeleri gerekir. İkinci fıkraya göre “Adayların hiçbirisi gerekli çoğunluğu oluşturacak sayıda oy alamadığı takdirde, ilk turda en fazla oy alan iki aday arasında ikinci tur seçim yapılır. Bu turda en çok oy alan aday Cumhurbaşkanı ilan edilir.” Mesela (A ve B ve C) Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kazanmak istiyor ama hiç birisi nitelikli çoğunlukla kazanmadıysa, oylama tekrar yapılır. Mesela A(60) ses, B(50) ses ve C(30)

¹²⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.27.

ses aldıysalar ve Millet Meclisinin üye sayısı 140 üyeyse, Cumhurbaşkanlığını kazanan A olur çünkü en çok ses almış bulunuyor.

71. maddeye göre Cumhurbaşkanlığını kazanan kişi Millet Meclisi huzurunda yemin eder. Bu yemini Millet Meclisi üyeleri de yapmaktadır.

72. maddenin birinci fıkrasına göre Cumhurbaşkanlığı görev süresi 4 yıllla sınırlıdır, ancak bu süre sadece ikinci kez uzatılabilir.¹²⁷ Türkiye'nin anayasasında Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıldır.¹²⁸ İkinci fıkranın birinci bendi Cumhurbaşkanının görev süresi Millet Meclisinin görev süresinin bitmesiyle sona erer. İkinci bend Cumhurbaşkanı yeni Millet Meclisi için seçimler yapılana ve Meclis toplanana kadar görevine devam eder. Millet Meclisi'nin ilk oturumu yapıldıktan sonra 30 gün içerisinde yeni Cumhurbaşkanı seçilmelidir. 3. bende göre herhangi bir nedenle Cumhurbaşkanlığı makamı boşaldıysa mesela ölüm veya istifa halleri, Millet Meclisi yani bir Cumhurbaşkanı seçer.

c. Görev ve Yetkileri

Cumhurbaşkanının yetkileri 73. maddede düzenlenmiştir:

1. Başbakanın tavsiyesi doğrultusunda kişisel haklara tecavüz, uluslararası suçlar, terör, suç işleme, mali ve idari yolsuzluklar ile hüküm giyenler haricindeki suçlular için af ilan etmek.¹²⁹ Ancak Türkiye'nin anayasasının 87'inci maddesinde TBMM'ne verilen 8'inci yetki "genel ve özel af ilanına karar vermek" yetkisine sahiptir.¹³⁰

2. Uluslararası sözleşme ve antlaşmaları Millet Meclisi tarafından kabul edildikten sonra onaylamak, bunlar teslim alınmalarını takip eden 15 gün içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadıkları takdirde, otomatik olarak onaylanmış addedilir.

¹²⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.28.

¹²⁸ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.270.

¹²⁹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.28.

¹³⁰ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.253.

3. Millet Meclisi tarafından çıkartılan yasaları onaylamak, yasalar Cumhurbaşkanına teslim edilmelerinden sonraki 15 gün içerisinde imzalanmazsa onaylanmış kabul edilir.

4. Seçim sonuçlarının onaylandığı tarihten sonraki 15 gün içerisinde Millet Meclisi'ni toplantıya çağırmak, ayrıca bu anayasada belirtilen diğer durumlarda Millet Meclisi'ni toplanmaya davet etmek.

5. Başkanın tavsiyesi doğrultusunda ve yasalara uygun olarak madalya ve şilt vermek,

6. Büyükelçileri kabul etmek,

7. Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri çıkarmak,

8. İlgili mahkemelerin verdiği idam cezalarını onaylamak,¹³¹ Türkiye'nin anayasasının 87'nci maddesine göre, TBMM'nin sahip olduğu dokuzuncu yetki, "mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek" tir.¹³²

9. Resmi protokol ve törenlerde silahlı kuvvetlere komuta etmek,

10. Bu anayasada yer alan diğer yetkileri kullanmak. Anayasa Cumhurbaşkanının bazı yetkilerini belirledi, ancak bu yetkiler geniş veya yürütme otoritesinde güçlü yetkiler değildir. Anayasa Cumhurbaşkanının birçok yetkileri tamamlayıcı yetkiler diye kılmıştır çünkü veto veya itiraz hakkına sahip değildir, mesela yasalar Cumhurbaşkanına teslim edildikten sonraki 15 gün içerisinde imzalanmazsa onaylanmış kabul edilir.¹³³ Amerika'nın Anayasasında Başkanın yetkileri çok geniştir. Başkan, yasaların yürütülmesini ve düzeni sağlar; yönetsel örgüt tümü ile Başkana karşı sorumludur; dış politikayı yürütme, orduya komuta etme, yabancı ülkelere asker gönderme yetkisi; Başkanın yetkileri arasındadır.¹³⁴

74. maddede Anayasa Cumhurbaşkanının aylık ve yan ödemelerini bir yasayla belirler.

¹³¹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.28-29.

¹³² Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.254.

¹³³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.29.

¹³⁴ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 8.baskı, 1993, s.37.

75. maddenin 1. fıkrasına göre “Cumhurbaşkanı istifasını yazılı olarak Meclisi Başkanına sunabilir. Bu yazı Meclis Başkanlığı’na sunulduktan 7 gün sonra geçerli sayılır.” Anayasa Cumhurbaşkanına istifa hakkı tanıdı ve Millet Meclisi Başkanına sunulduğunda yazılı olması gerekir. İkinci fıkrası “Cumhurbaşkanı olmadığına Cumhurbaşkan Yardımcısı yerine vekalet eder.” Üçüncü fıkra her hangi bir nedenle Cumhurbaşkanının makamı boşaldıysa Cumhurbaşkan Yardımcısı göreve vekalet eder. Bu durumda Millet Meclisi 30 gün içerisinde yeni bir Cumhurbaşkanı seçmeli. Dördüncü fıkra Cumhurbaşkanının makamı boşaldığında ve yardımcısı bulunmadığı takdirde, Millet Meclisi başkanı bu göreve vekalet eder yeni bir Cumhurbaşkanı seçilene kadar.¹³⁵

2. Hükümet

a. Başbakan ve Bakanların seçimi

76. maddenin birinci fıkrasına göre “Cumhurbaşkanı seçildiği tarihi takip eden 15 gün içerisinde en fazla sandalyeye sahip olan siyasi kitlenin adayını Bakanlar Kurulunu oluşturmakla görevlendirir.” Bu fıkroda Cumhurbaşkanı Başbakan makamına gelecek kişiyi hükümeti teşkil etmekle görevlendirir.

Başbakanın seçimi Millet Meclisinin ilk oturumu ve Cumhurbaşkanı seçiminden sonraki 15 gün içerisinde yapılmalı. İkinci fıkraya göre Başbakan adayı göreve tevdi edildikten 30 gün içerisinde kabine üyelerini tespit eder. Üçüncü fıkraya göre görevlendirilen Başbakan adayı belirtilen sürede hükümeti teşkil edemezse, Cumhurbaşkanı yeni bir kişiyi teklif eder, başarısızlıktan sonraki 15 gün içerisinde yeni aday hükümeti teşkil etmeli yani başarısız olan birinci aday hükümeti teşkil etmek için kendine verilen süreyi uzatamaz. Dördüncü fıkraya göre görevlendirilmiş Başbakan, Bakanlar Kurulunun listesini ve hükümet programını Millet Meclisine sunar. Bakanlar

¹³⁵ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.29.

tek tek ve program nitelikli çoğunlukla onaylandıktan sonra Başbakan Meclisten güven oyu almış olur. Beşinci fıkraya göre Bakanlar kurulu güven oyu alamadığı takdirde, Cumhurbaşkanı 15 gün içerisinde yeni bir Başbakan adayını hükümeti kurmakla görevlendirir.

77. maddenin birinci fıkrasına göre Başbakan olmak için Cumhurbaşkanıda gerekli olan koşulları taşıması lazım, ancak yaşı (35) seneye indirildi ve eğitim şartı da koyundu bu nedenle de Başbakan üniversite veya dengi okul diplomasına sahip olması gerekir. İkinci fıkraya göre Bakan olmak için milletvekillerinde aranan koşulları taşıması lazım, üniversite veya dengi okul diplomasında sahip olmak gerekir.

78. maddeye göre “Başbakan devletin genel politikasının yürütülmesinden sorumludur. Silahlı kuvvetlerin Başkomutanıdır. Bakanlar Kurulu’nu yönetir, toplantılarına başkanlık eder. Millet Meclisi onayı ile bakanları görevlerinden alabilir.” Bu madde Başbakanın yetkilerinden bahis etmektedir. Başbakan Millet Meclisi’nin kabulü olmadan hiçbir bakanı görevden alamaz, ancak anayasa Mecliste istenen çoğunluğu belirtmemektedir.¹³⁶

Başbakan ve Bakanlar Millet Meclisi’nin önünde anayasanın 50. Maddesinde yer alan yemini içerler (79. madde).

b. Hükümetin Görev ve Yetkileri

80. maddeye göre “Bakanlar kurulu aşağıda kayıtlı yetkileri kullanır:-

1. Devletin genel politikasını ve genel projelerini planlamak ve uygulamak, Bakanlıkların ve bir Bakanlığa bağlı olmayan kurumların çalışanlarının faaliyetlerini denetlemek.

2. Yasa tasarılarını önermek,

¹³⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.30.

3. Yasaların uygulanması için kararnameler, talimatlar ve yönetmenlikler çıkarmak.

4. Genel bütçe, kesin hesap ve kalkınma planlarını hazırlamak,

5. Bakanlık Müsteşarları, Büyükelçiler, Genelkurmay Başkanı ve Yardımcıları, tümen ve daha üst askeri birliklerin komutanları, Milli İstihbarat ve Emniyet Teşkilatı Başbakanları ve özel statüyü haiz üst düzey devlet memurlarının atamalarını Millet Meclisi'ne tavsiye etmek.

6. Uluslararası sözleşme ve antlaşmalar hakkında müzakere etmek ve imzalamak veya bu amaçla yetki vermek". Bakanlar kurulunun yetkileri yürütmeli yetkilerdir, ama kanun çıkartmakla ilişkili yetkiler sadece yasa tasarılarının sunmasıyla sınırlıdır, ancak yasaların uygulanması için kararnameler, talimatlar ve yönergeler çıkarma hakkına sahiptirler.

81. maddenin birinci fıkrasına göre Başbakanlık makamı herhangi bir nedenle boşaldıysa Cumhurbaşkanı bu görevi üstlenir, Cumhurbaşkanı da bu makamı hiç kimseye vekalet edemez. İkinci fıkra "Bu durumda Cumhurbaşkanı, anayasanın 76. Maddesi uyarınca 15 gün içerisinde yeni bir adayı Hükümeti kurmakla görevlendirir."

82. madde "Başbakan, Bakanlar ve eş dereceli üst yönetim kadrolarını maaş ve yan ödemeleri yasayla düzenlenir."¹³⁷

83. maddeye göre "Başbakan ve Bakanlar, Millet Meclisi'ne karşı ayrı ayrı ve kolektif olarak sorumludurlar." Başbakan ve Bakanların Millet Meclisine karşı sorumlulukları kişisel ve kolektiftir.

Kollektif sorumluluk: yani hükümet (bakanlığın tümü) istifa etmek zorunda kalır ve Millet Meclisi tarafından güven oyunu kayıp etmiş olur, ve istifayı gerektiren neden Bakanların genel siyasetiyle ilgiliyse bu durum tüm

¹³⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.31.

bakanlar kuruluna yansıyacak çünkü bu heyet genel siyaseti kurar ve buda siyasi bir sorumluluktur.

Bireysel sorumluluk: Bakana ait bir sorumluluktur ve ona karşı bir davranış, Bakan'ın bakanlığına ait veya ilgili olması, bu durumda siyasi bir sorumluluk demektir. Neticede bakan istifa eder veya istifaya zorlanır. Bireysel sorumluluk siyasi sorumluluk sayılmaz eğer mahkeme kararıyla Bakan tazminat ödemek zorunda kalırsa, bu duruma medeni sorumluluk denir. Bireysel sorumluluk ceza sorumluluğu olur eğer Bakan hapis cezası veya herhangi bir cürüm işlediye. 84. Maddenin birinci fıkrasına göre Emniyet ve Milli İstihbarat teşkilatlarının çalışmaları, görev ve yetkileri yasayla düzenlenir, ancak görevler iki şarta bağlıdır:

1. İnsan hakları ilkesi.
2. Millet Meclisi'nin denetimi.

İkinci fıkraya göre Milli İstihbarat teşkilatı Millet Meclisi'ne bağlıdır.

Ç. Yargı Organı

1. Genel Olarak

87. maddeye göre “Yargı organı bağımsızdır. Bu görevi çeşitli tür ve dereceli mahkemeler yürütür kararlarını yasaya uygun olarak verirler.” Anayasa yargının vazifede bağımsız olduğunu belirledi.

88. maddeye göre Yargı bağımsızdır, bir karar çıkartmak veya çıkartmamak için yürütme veya yasama organları tarafından yargının üzerine baskı yapılamaz.¹³⁸

89. madde “Federal yargı organı, Yüksek Yargı kurulu, Federal Yüksek Mahkeme ve Federal Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) ile Savcılık

¹³⁸ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.32.

Teşkilatı, Yargı Denetim kurulu ve yasayla düzenlenen diğer federal mahkemelerden oluşur.” Anayasa Federal yargı organını teşkilatını belirledi. Bu teşkilatlar otoritelerini tüm Irak devletinde uygulamaktadırlar.¹³⁹ Ancak Amerika’nın anayasasında yargı otoritesi bir yüksek mahkemeye ve alt dereceli mahkemelere verilmiştir.¹⁴⁰

2. Yüksek Yargı Kurulu

a. Yapısı

90. maddeye göre bu kurumun işi tüm federal yargı kurumlarını yönetmektir, çalışma kuralları ve tavzif olmak işleri vs. yasayla düzenlenir.

b. Yetkileri

91. maddeye göre “Yüksek Yargı kurlu aşağıdaki yetkileri kullanır:

1. Yargı işlerini idare eder ve Federal yargıyı denetler
2. Federal Temyiz Mahkemesi Başkanlığına, Başsavcılığa ve Yargı Denetim Kurulu Başkanlığına aday gösterir ve bunların atamalarının onaylanması için isimlerini Millet Meclisi’ne sunar.
3. Federal yargı organının yıllık bütçe taslağını önererek, onaylanmak üzere Millet Meclisi’ne sunar”.¹⁴¹

¹³⁹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**,s.33.

¹⁴⁰ Neşret, Waşıntın; “Destur El-wilayat El-mutahida El-emrikiye”, (Erişim) <http://usinfo.state.gov/ar/Archive/2005/Mar/16-758247.htm>, 5.3.2006, s.1.

¹⁴¹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.33.

3. Federal Yüksek Mahkeme

a. Yapısı

Kanunların Anayasaya uygunluk kontrolü ilk defa geçici dönem için devlet yönetimi yasasında meydana çıkmadı, bu kanundan önce 1925 Anayasasında ortaya çıktı ve 81. maddesinde Yüksek bir Mahkemenin Kurulacağı ve Kanunların Anayasaya uygunluğunun kontrol edeceğini belirlenmiştir.¹⁴²

Kanunların anayasaya uygunluk konturolu Türk anayasasının 146'ncı maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre, “anayasa mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur”.¹⁴³

Yeni anayasanın 92. maddenin birinci fıkrasına göre Federal Yüksek Mahkeme mali ve idari bakımdan bağımsız bir kurumdur yani bağımsız bir tüzel kişiliği vardır. İkinci fıkrasına göre Federal Yüksek Mahkemenin üyeleri Yüksek yargı kurulunun tarafından belirlenir. Ancak mahkemenin üyeleri İslam, fıkıh ve hukuk uzmanlarından oluşmalıdır. Millet Meclisi üye sayısının 2/3 çoğunluğu ile çıkartılacak bir yasayla üye sayısı ve nasıl seçilecekleri ve mahkemenin işleyiş şekli belirlenir.¹⁴⁴

b. Görevleri

93. madde Federal Yüksek Mahkemenin görevleri belirliyor:

1. Yürürlükte bulunan yasa ve yönetmenliklerin anayasaya uygunluğunu denetler.

2. Anayasadaki hükümlerin yorumunu yapmak.

¹⁴² Ekrem Taha, “Neşet El-mahkeme El-ithadiye”, **Mecellet El-awrak El-turkmaniye**, s.62.

¹⁴³ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.363.

¹⁴⁴ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.33.

3. Federal yasaların uygulamasından kaynaklanan sorunları hükme bağlar. Bakanlar kurulu ve ilgili kişiler Mahkemeye direkt olarak itiraz hakkına sahiptirler.

4. Federal Hükümet ile bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve yerel idareler arasındaki anlaşmazlıkları hükme bağlar.

5. Bölgesel Hükümetler veya vilayetler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları hükme bağlar, örneğin; Bölgesel idareler veya vilayetlerin sınırına ilişkin anlaşmazlıklar, veya pozitif yetkilere ilişkin anlaşmazlıklar, her taraf kendi yetkisinin kulanma gereğini iddia ediyor veya durum tam tersi her taraf kendi yetkisinin bulunmadığını iddia ediyor.

6. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlara yönelen suçlamalara Federal Yüksek Mahkeme bakar ve bu suçlamaları hükme bağlar.

7. Millet Meclisi için yapılan genel seçimlerin sonuçların onaylamak.

8. fırkanın 1. Bendine göre Federal yargı ile bölgelerin ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerin yargı organları arasındaki görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları karara bağlamak. 2. Bende göre Bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerin yargı organları arasında görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları karara bağlar.

94. maddeye göre Federal Yüksek Mahkeme'nin kararları kesindir ve bütün diğer organlar için bağlayıcıdır, yani federal organlar, Bölgesel Organlar ve vilayet organları Mahkemenin kararlarına uymak zorundadırlar.¹⁴⁵ Amerika'nın Anayasasında federal düzeyde yargı yetkisi, Yüksek Mahkeme tarafından kullanılır. Yüksek Mahkeme, Amerika Anayasa sisteminin koruyucusudur; yasaların anayasaya aykırılığını defi yoluyla inceler.Yüksek Mahkeme bu yetkisine dayanarak, bir yandan Federal Devletin yetkilerinin genişlemesini önler, öte yandan da, kişi hak ve özgürlüklerinin korumasını sağlar.¹⁴⁶

¹⁴⁵ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.34.

¹⁴⁶ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 8.baskı, 1993, s.37.

4. Mahkemelerin Genel Yapısı

95. maddeye göre özel ve olağanüstü mahkeme kurmak yasaktır. Bu tür mahkemeler belli cinayetler, kararlar veya kişiler için kurulur.

96. maddeye göre “Mahkemelerin yapısı, çeşitleri, dereceleri, ihtisas alanları ile yargıçların ve savcılarının ataması, görevleri, disiplin konuları ve emekliye sevk edilmelerine ilişkin esaslar yasayla düzenlenir.”

97. maddeye göre yargı bağımsızdır bu nedenle Yargıçlar yasalarının belirlediği durumlar dışında görevden alınamazlar. Yargıçların, uyarma, kınama ve benzeri cezalara çarptırılmaları yasayla düzenlenir.

98. Maddeye göre yargıçlar ve savcılarının bazı işlerde çalışmaları yasaktır:

1. Yargıçlar ve savcılar bağımsızlıklarını veya tarafsızlıklarını etkileyen hiçbir işte iştirak etmemeleri gerekir. Bu nedenle yargı görevinde iştirak eden kişi yasama ve yürütme işlerinde veya başka görevlerde iştirak edemezler.

2. Bağımsızlığını etkileyen hiçbir siyasi parti veya oluşuma üye olamaz. Hiçbir siyasi faaliyette bulunamazlar.

99. maddeye göre Anayasa Askeri Mahkemenin kurulmasını üstlendi. Bu mahkeme Silahlı Kuvvetler ve Emniyet Teşkilatı mensupları tarafından işlenen askeri özelliğe sahip suçlara bakmakla görevlidir, örneğin askeri düzene uymamak, askeri varlıklara zarar vermek veya ordunun düşmanlarıyla işbirliği yapmak.

100. maddeye göre bazı işler ve kararlar yargı denetiminden muaf olamazlar ve itiraz etme imkanı ortadan kalkamaz, yani yargının yönetmeliği devletin farklı iş merkezlerinden çıkan ve farklı derecelerde idari kararları kapsamaktadır.

101. Maddeye göre “Çıkartılan bir yasayla idari yargının görevleri, yorumlanması, esaslarının hazırlanması, Devletin rolü konusunda uzmanlaşmış devlet ve çeşitli kamu kurumlarını yargı makamları önünde temsil etmekle görevli bir Devlet Meclisi kurulabilir”.¹⁴⁷

D. Bağımsız Kurumlar

102. maddeye göre “İnsan Hakları Yüksek Komisyonu, Bağımsız Seçim Kurul ve Yolsuzluklarla Mücadele Heyeti Millet Meclisi’nin denetimine tabi bağımsız kurullar olup, çalışmaları yasayla düzenlenir”. Eski Anayasalarda böyle bir maddenin bulunmamasına göre bu madde Anayasa’nın getirdiği yeni bir sistem sayılır.¹⁴⁸ Anayasa bazı Heyetlerin yürütme organından bağımsız olmasını belirledi, neticede hiçbir taraf baskısı olmaksızın çalışmalarını sürdürürler. Anayasa bu heyetleri Millet Meclisi’nin denetimi altına koydu.

103. Madde “1. Irak Merkez Bankası, Mali Denetim Divanı, Enformasyon ve İletişim Kurulu ile Vakıflar Divanları mali ve idari bakımdan bağımsız kurum sayılırlar. Yasalar, her bir kurumun çalışma şeklini düzenler. 2. Irak Merkez Bankası, Millet Meclisine karşı sorumludur. Mali Denetim Divanı ve Enformasyon ve İletişim Kurulu’na bağlıdır. 3. Vakıflar Divanları Bakanlar Kurulu’na bağlıdır”.

104. Maddeye göre Şehitler kurumu adı altında yeni bir heyet kurulacak ve şehitlerle ilgili işlere bakacak bu heyet Bakanlar kuruluna bağlı olur.

105. Maddeye göre Kamu bir heyet kurulacak, bu heyet Bölgeler ve bir Bölgeye dahil olmayan vilayetlerin haklarını korumakla ve eşit fırsatlar sağlamakla görevlidir örneğin bursların dağıtımında, yurtdışına gönderilecek

¹⁴⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.35.

¹⁴⁸ Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.10.

heyetlerde, bölgesel ve uluslar arası kongrelerde adil bir şekilde temsil edilmelerini sağlamak.

106. madde “çıkartılacak bir yasayla federal gelirleri denetleyecek ve tahsis edecek bir kamu kuruluşu kurulacaktır. Bu kuruluş, federal hükümet, bölgeler ve vilayetlerin uzman ve temsilcilerinden oluşacak ve aşağıdaki sorumlulukları üstlenecektir:

1. Uluslar arası hibe, yardım ve kredilerin, bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetler arasında tahsis edilen paylarına göre adil bir şekilde dağıtımın denetlemek.¹⁴⁹

2. Federal mali kaynakların iyi bir şekilde kullanılmasını ve paylaşılmasını sağlamak.

3. Paranın, Bölgesel hükümetler veya bir bölgeye dahil olmayan vilayetlere tahsis paylarına göre dağılımında şeffaflık ve adalet ilkelerine riayet edilmesini sağlamak.”

107. maddeye göre Federal Kamu Hizmeti Konseyi adı altında Federal Kamu görevlilerin işlerini düzenlemek üzere bir kuruluş ihdas edilir. Konseyin yapısı ve görev alanı yasayla düzenlenir.

108. madde ihtiyaç olduğu halde, yasayla başka bağımsız kurallarda teşkil edilebilir.

¹⁴⁹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.36.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEDERAL MAKAMLARIN GÖREV ALANLARI

I. GENEL OLARAK

Anayasa Federal otoritelere Irak'ın birliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini ve demokratik düzeyini korumakla görevlendirir.(109. madde).

II. FEDERAL MAKAMLARA OLARAK AYIRILAN GÖREVLER

Federal Makamlara ayrılan görevler 110. maddede düzenlenmiştir:

1. Dış politikayı ve diplomatik temsil faaliyetlerin belirlemek, uluslar arası sözleşmeler ile dış borç politikasını belirlemek, 2. Silahlı kuvvetlerin teşkil edilmesi, Irak'ın sınır güvenliğini sağlanması ve ülkenin savunulması dahil olmak üzere milli güvenlik politikasını belirlemek ve uygulamak, 3. Maliye politikasını ve gümrük rejimini belirlemek, para basmak ve Irak'ta bölgelerin ve vilayetlerin sınırlarında yapılan ticaret politikasını düzenlemek, devletin genel bütçesini ve para politikasını belirlemek, Merkez Bankasını kurmak ve idare etmek, 4. Ölçü, tartı ve ağırlık birimlerini belirlemek. 5. Vatandaşlık, vatandaşlığa kabul, ikamet ve siyasi iltica taleplerine ilişkin politikaları düzenlemek, 6. Yayın frekansları ve posta politikasını belirlemek. 7. Genel bütçe ve yatırım projelerini düzenlemek 8. Irak dışından gelen su kaynaklarıyla ilgili siyaseti planlamak. Irak'a suyun belli bir seviyede akmasını ve Irak'ın içerisinde adil şekilde dağılımını uluslar arası yasa ve kurallara göre sağlamak. 9. Genel nüfus sayımı ve istatistiklerini düzenlemek".¹⁵⁰ Federal sistemin uygulanması bir yandan Federal otoritenin yetkilerini bir yandan da Bölge veya vilayetlerin otorite yetkilerinin belirtmek zorundadır. Çünkü federal devlette merkezle bölgelerin arasında otoritenin paylaşılması lazım. Otoritelerin veya yetkilerin paylaşması bu üç yolun birisiyle olur:

¹⁵⁰ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.37

1. Sadece merkezin yetkilerini belirlemek, yani Anayasa yetkileri bir maddeyle belirler kalan yetkileri bölgeler için bırakır belirlemeksizin.
2. Bölgelerin yetkilerini belirlemek, diğer yetkileri de federal hükümete bırakmak.
3. Federal ve bölgesel otoritelerin yetkilerini belirlemek.Yeni Anayasa birinci yolu tercih etti ve federal otoritelerin yetkilerin belirledi, diğer yetkileri Bölgeler ve vilayetlere bıraktı, Anayasanın belirlediği yetkiler tüm Irak devletini kapsamaktadır.

111. Maddeye göre Irak'ta bulunan petrol ve doğal gaz, çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkının malıdır. Ancak diğer doğal zenginliklerin kaynaklarını belirlemedi.

112. maddenin birinci fıkrasına göre “Federal Hükümet, mevcut yatlardan çıkarılan petrol ve doğal gaz yönetimini Bölge Hükümetleri ve Vilayetlerle birlikte yapar. Elde edilen gelir, ülkenin tamamında nüfus dağılımına göre adaletli bir şekilde dağıtılır. Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğrılan veya sonradan zarar gören bölgelere, tüm bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde belirli bir süre için ilave pay verilir. Bu husus yasayla düzenlenir.” Anayasa petrole doğal gazın (diğer doğal zenginliklerinin kaynaklarını belirlemeden) yönetimini federal hükümetle bölge ve vilayetlere bıraktı ancak yönetim şeklini belirlemedi. Petrole doğal gazın dağıtımının temeli 1. Adil bir şekilde dağıtılması. 2. Eski rejimden zarar gören ve Mahrum bırakılan bölgelere fazla pay verilmek üzere paylaşılmalı (bölgelerle süreyi belirtmeden). ikinci fıkraya göre “Federal Hükümet ile petrol ve gaz üreten Bölge ve Vilayet Hükümetleri bir araya gelerek, Irak Milletine en fazla menfaati sağlayacak şekilde ve mevcut en ileri pazarlama ve yatırım ilkelerini ve teknolojisini kullanarak petrol ve doğal gaz yataklarını geliştirmek için gerekli strateji ve siyaseti tayin ederler.”¹⁵¹

¹⁵¹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.38.

113. Maddeye göre”Tarihi eserler, mevkiler, yapılar, el yazmaları ve sikkeler ulusal servet olup federal otorite yetkisinde kalarak bölge ve vilayetler ile yardımlaşarak idare edilir. Bu husus yasayla düzenlenir”.¹⁵²

III. FEDERAL VE BÖLGESEL ARASINDA OLAN ORTAK GÖREVLER

“Aşağıdaki görevler federal ve bölgesel hükümetler arasında ortak olarak yürütülür:

1. Gümrüklerin yönetimi ve düzenlemeleri Bölgesel hükümet ve bir bölgeye bağlı olmayan vilayetlerle eşgüdüm sağlanarak yapılır. Bu husus yasayla düzenlenir.
2. Elektrik enerjisi ana kaynaklarının düzenlenmesi ve dağıtılması.
3. Çevre kirliliğinin önlenmesi, bölgeler ve bir bölgeye bağlı olmayan vilayetlerle işbirliği halinde çevrenin temiz tutulmasına yönelik çevre siyasetinin belirlenmesi.
4. Kalkınma ve genel planlama politikasının belirlenmesi,
5. Bölgelerle ve bölgeye dahil olmayan vilayetlerle yapılacak işbirliği ile genel sağlık politikasının belirlenmesi.
6. Bölgeler ve bölgeye dahil olmayan vilayetlerle istişare içerisinde eğitim ve öğretim politikasının belirlenmesi.
7. Ülke içi su kaynakların politikası ve dağılımın adil olarak düzenlenmesi. Bu husus yasayla düzenlenir.” (114. Madde).

115. maddeye göre Anayasa Federal hükümetin yetkilerini belirledikten sonra, Bölgelerin yetkilerini genişlettirdi ve federal hükümetin yetkisi dışında olan tüm yetkiler Bölge ve vilayetlere verdi, bir anlaşmazlık federal hükümetle Bölgelerin arasında çıktıysa Bölge ve vilayet yasaları geçerli olur.

¹⁵² 2005 Anayasa Metinleri, s.20.

IV. BÖLGESEL OTORİTELER

A. Bölgeler

1. Yapısı

116. maddeye “Irak Cumhuriyeti’nin federal sistemi başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden oluşur.” Anayasa bu maddede Federal Irak Devletinin yapısından bahis etti ve Merkezle Bölgelerin arasındaki ilişki otoritenin bölüşmesine dayalı olduğunu belirledi, ancak Merkezle vilayetlerin arasındaki ilişki ademi Merkeziyet yönetimine dayalıdır, bu da demektir ki vilayetlerde özgür ve doğrudan seçimler yapılır ve yerel meclisler kurumlar, bu meclisler vilayetlerde idari vazifeleri yapmakla görevlidirler.

117. Maddeye göre bu Anayasa yürürlüğe girdikten sonra Kürdistan bir federal bölge olarak kabul eder. Bu Anayasa, hükümleri uyarınca kurulacak yeni bölgeleri tanıır.¹⁵³

118. Maddeye göre Millet Meclisi ilk oturum tarihini takip eden altı ay içerisinde ve mecliste bulunanların salt çoğunluğunun kabulüyle çıkartacağı bir yasayla bölgelerin oluşturulmasına ilişkin yürütme yetkileri belirlenir.

119. Madde bir veya daha fazla vilayetin bölgeye dönüşmesi için referandum yapılmalı ve bu iki şarttan birinin bulunması gerekir: 1. Bölge oluşturmak isteyen vilayet meclislerinden her birinin üyelerinin 1/3’ünün talebi üzere. 2. Bölge oluşturmak isteyen vilayetlerdeki seçmenlerin 1/10’in talebi üzerine.

¹⁵³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.39.

2. Görevleri

120. Maddeye göre her bölge kendine bir anayasa hazırlar, bu yasalarda bölgesel otorite, görev alanları ve bunların uygulanmasını belirleyecek kanunlar; ancak bölgesel yasalar federal anayasayla çelişmemelidir.

121. Maddenin birinci fıkrasına göre bu anayasada federal otorite görev alanı içerisinde dahil edilen konular dışında, bölgesel otorite anayasaya uygun olarak yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma hakkına sahiptir. İkinci fıkra federal yasayla Bölgesel yasaların arasında bir anlaşmazlık çıkarsa ve bu konu federal otoritenin görev alanına giren yetkilerin dışındaysa, bölgesel yasa geçerli sayılır.¹⁵⁴ Türkiye'nin anayasasının 11'inci maddesine göre, yasama organı da anayasayla bağlıdır ve "kanunlar anayasaya aykırı olamaz". O halde yasama organı anayasaya aykırı kanun yapmamalıdır. Türkiye'de bu ilke anayasa mahkemesi tarafından müeyyidelendirilir.¹⁵⁵ Üçüncü fıkraya göre federal otorite tarafından toplanan doğal kaynaklardan adil bir pay her Bölge için tahsis edilir, bu yapılırken bölgenin kaynak ihtiyaçları ve nüfusu göz önünde tutulur.¹⁵⁶ Dördüncü fıkra Kültürel, sosyal işler ve kalkınmayı takip etmek üzere Irak Büyükelçiliklerinde ve diplomatik misyonlarında bölgeler ve vilayetler için ofisler açılır. Beşinci fıkraya göre. Bölgesel Hükümet, başta polis, güvenlik güçleri ve bölgesel muhafızları da içeren bölgesel güvenlik birimlerinin kurulması ve örgütlenmesi olmak üzere bölgenin bütün idari ihtiyaçlarını karşılar.

B. Bir Bölgeye Dahil Olmayan Vilayetler

122. Maddenin birinci fıkrası vilayetlerin temeli ilçe, bucak ve köylerdir. İkinci fıkra bir bölgeye dahil olmayan vilayetler ademi merkezîyet ilkesi

¹⁵⁴ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.40.

¹⁵⁵ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.87.

¹⁵⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.40.

temelinde işlerini yürütebilmek için geniş idari ve mali yetkiler tanınır. Üçüncü fıkra vali vilayetteki en yüksek yürütme merciidir. Vilayetteki insanlar vilayet meclisini seçerler. Bu mecliste valiyi seçmekle görevlidir. Dördüncü fıkra Anayasa Valinin ve Vilayet meclisinin seçimlerini yeni bir yasanın hazırlanmasına bağladı. Beşinci fıkraya göre Vilayet Meclisi idari ve mali yönden bağımsızdır. 123. Maddeye göre iki tarafın kabulü ile, federal hükümet yetkilerini vilayetlere devredebilir veya aksi olabilir. Bu husus yasayla düzenlenir.

C. Başkent

124. maddeye göre Anayasanın belirlediği federal devletin Başkenti Bağdat'tır. Başkentini durumu bir yasayla belirlenir. Aynı zamanda Başkan bir bölgeye dahil olamaz.

Ç. Yerel Yönetimler

125. maddeye göre "Bu anayasa Türkmen'ler, Keldaniler, Asuriler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir"¹⁵⁷

¹⁵⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.41.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ IRAK ANAYASASININ SONUÇ VE GEÇİŞ HÜKÜMLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

I. SONUÇ HÜKÜMLERİ

126. maddenin birinci fıkrası Anayasanın değişiklikleri için ayrıldı. Değişiklik yapmak bir maddenin yerine başka bir madde getirmektir, veya bir maddenin iptal etmek ve yerine yeni bir madde getirmemek. Anayasanın değişiklik yapma teklifinde bulunanlar Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu birlikte veya Millet Meclisi üyelerinin 1/5'i. ikinci fıkraya göre Anayasa bazı maddelerin değişikliklerini zaman şartına bağladı. Anayasanın birinci bölümünde yer alan temel ilkeler ile ikinci bölümde yer alan haklar ve özgürlüklere ilişkin hükümler ancak arka arkaya iki seçim döneminden sonra yapılabilir, eğer Millet Meclisi üye sayısının 2/3'sinin onayı, halkın referandumla kabulü ve Cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı ile değiştirebilir.¹⁵⁸ Türkiye'nin Anayasasının 175'inci maddesinin ilk fıkrasına göre, "Anayasanın değiştirilmesi TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir". Teklif yetkisi münhasıran milletvekillerine aittir; Bakanlar Kurulunun "anayasa değişikliği tasarısı" hazırlaması mümkün değildir. Anayasa değişikliği teklifleri önce Anayasa Komisyonunda görüşülür. Anayasa Komisyonu kendisine havale edilen bir değişiklik teklifini inceledikten sonra vardığı sonuçları bir rapora bağlayarak Genel Kurula sunulması için Meclis Başkanlığına gönderir. Anayasa değişikliği teklifinin Genel Kurulda görüşülmesine ilişkin olarak Anayasanın 175'inci maddesinin birinci fıkrası şu kuralı getirmiştir: "Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür".¹⁵⁹ üçüncü fıkra Anayasanın diğer maddelerinin değişikliklerin ele aldı ve bu maddelerde değişikliklerin yapılması için Millet Meclisi üyelerinin 2/3'sinin onayı, halkın referandumla kabulü, Cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı gerekir. Dördüncü fıkra

¹⁵⁸ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.42.

¹⁵⁹ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2.baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s.397-398.

“Federal Makamların kesin görev alanı kapsamına girmeyen bölgesel yetkileri azaltacak şekilde anayasa maddelerinde değişiklik yapılması ancak ilgili bölgedeki yasama organının kabulü ve yapılacak bir referandumla bölge sakinlerinin çoğunlukla kabulü ile mümkündür.” Bölgelerin yetkilerini yasama organının kabulüyle çıkartılır, ancak Anayasa yasama organındaki üyelerin kabul sayısını belirlenmedi, bunun yanında yapılacak bir referandumla bölge sakinlerinin çoğunlukla kabul etmeleri gerekir. Beşinci fıkra yasa yürürlüğe girer eğer Cumhurbaşkanı yasayı onaylarsa veya yasanın tesliminden yedi gün sonra onaylanmış sayılır, yapılan değişiklikler Resmi Gazete’de yayınladığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.¹⁶⁰

127. maddeye göre “Cumhurbaşkanı, Bakanlar kurulu Başkan ve üyeleri, Millet Meclisi Başkanı ve iki yardımcısı ile üyeleri, yargı makamları üyeleri, özel statüyü haiz üst düzey memurların görevlerini kullanarak devlet mallarını satın almaları veya kiralamaları, devlete şahsi mallarını satmaları veya kiralamaları veya bu amaçla Devlet’e karşı dava açmaları, ithalatçı, mal temin eden veya müteahhit sıfatıyla devletle sözleşme veya akit etmeleri mümkün değildir”. Anayasal kurumlarda çalışanların çalıştıkları makamlardan faydalanma veya yaptıkları görevden maddi menfaat kazanmaları yasaktır.

128. Maddeye göre Millet otoritelerin kaynağı olduğu için yasalar ve yargı kararları milletin adına çıkartılır.

129. Madde “Yasalar resmi gazetede yayınlanır ve aksi belirtilmedikçe yayınlandıkları tarihte yürürlüğe girer.” Çıkan yeni kanunları okumak her bireyin hakkıdır. Bu nedenle de kanunlar mutlaka yayınlanmalıdırlar.

130. Madde yürürlükteki yasalar bu anayasaya uygun olarak deęiştirilmedikleri veya iptal edilmedikleri sürece yürürlükte kalmaya devam eder.

¹⁶⁰ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.42.

131. Madde “Bu anayasada zikredilen referandumlar, aksi belirtilmedikçe oy verenlerin salt çoğunluğuyla geçerli sayılır.” Milletın salt çoğunlukla oy vermesi referandumun başarılı olduğunu gösterir. Yani hayır diyenlerin sayısı bir sayı bile az olsa referandum kabul edilir. Örneğın nüfus sayımına göre seçmenlerin sayısı 15 milyon seçmense,¹⁶¹ yani seçimde hakkı olanlar, ancak Anayasayı değiştirmek için sandık başına 10 milyon seçmen gittiyse, neticeye gelince 5 milyon kabul ettiyse, 4,999,000 hayır dediyse ve 1000 kişi seçim kağıtlarında kabul edip etmeyeceğini belirlemediyse, bu durumda çoğunluğun kabul ettiğine göre yasadaki değişiklik kabul edilmiş bulunur. Ancak Anayasada belirlendiği gibi kabul için belirli bir çoğunluk gerekir, mesela nitelikli çoğunluk olması lazım, aynı örneğe dönsek değişiklik için 5 milyondan fazla kişinin kabulü lazım olur.

II. GEÇİŞ KÜKÜMLER

132. maddenin birinci fıkrasına göre “Devlet şehit ailelerine, eski dikta rejminin haksız uygulamaları nedeniyle cezaevlerine konulan siyasi tutuklular ile bu uygulamalardan zarar görenlere bakmakla yükümlüdür”.İkinci fıkra “Devlet, şehit ailelerine ve terör eylemleri neticesinde yaralananlara tazminat öder.” Devlet şehit ailelerine tazminat öder, bu tazminatlar maaş ödenir ve sürekli olarak verilir ve bir defa olarak verilmemelidir. Üçüncü fıkraya göre bu maddenin birinci ve ikinci fıkrasında yer alan hususlar yasayla düzenlenir.

133. Maddeye göre “Millet Meclisi ilk oturumunda Ulusal Geçiş Meclisi’nin içtüzüğünü kullanır kendine yeni bir içtüzük hazırlayana kadar.”

134. Maddeye göre Irak yüksek ceza mahkemesi eski dikta rejminin işledikleri suçların davasına bakar, işlerini bitirdikten sonra Millet Meclisi tarafında bir kanunla lağvedilir.¹⁶²

¹⁶¹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.43.

¹⁶² El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.44.

135. Maddenin birinci fıkrasına göre Baas partisinin kökünü kazma Heyeti, işine devam eder ve Millet Meclisine bağlı olur. İkinci fıkra bu heyet işlerini tamamladıktan sonra, Millet Meclisi tarafından ve nitelikli çoğunlukla lağv edilir. Üçüncü fıkra “Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, Millet Meclisi Başkan ve üyeleri, Federal Meclis Başkanı ve üyeleri ile bölgedeki muadilleri, yargı kurulu üyeleri ile Baas’ı kökten kazıma kapsamına giren diğer makamlar için aday olanların Baas’ı kökten kazıma yasası hükümleri kapsamında olmamaları gerekir”. Dördüncü fıkra “Bu maddenin 1. fıkrasında adı geçen kurul lağvedilmedikçe, bu maddenin üçüncü fıkrasındaki hükümler yürürlükte kalmaya devam eder.”¹⁶³ Beşinci fıkra “Kapatılmış Baas Partisine üye olmak yargılanmak için yeterli dayanak sayılmaz. Üye, Baas’ı kökten kazıma hükümleri ve onların mucibince çıkan talimatların kapsamı dahilinde olmadığı sürece, yasal haklardan ve güvenlikten eşit şekilde yararlanır.” Altıncı fıkra “Millet Meclisi üyeleri arasından bir heyet teşkil ederek, adalet, objektiflik ve şeffaflığı sağlamak maksadıyla, Baas’ı kökten kazıma Yüksek kurulu ve devlet organlarının uygulamalarını gözden geçirir, denetler ve yasalar uyumluluğunu inceler. Bu heyetin kararları Millet Meclisi onayına sunulur.”¹⁶⁴

136. maddeye göre Gayrimenkul Davaları Heyeti işlerine devam eder ve Millet Meclisine bağlı olur. Millet Meclisi üyelerinin 2/3’sinin oyu ile söz konusu kurulu lağv edebilir.

137. Maddeye göre bu anayasada federal Meclis’e ilişkin hükümlerin uygulanması Millet Meclisinin ikinci seçim dönemine kadar ertelenir, Federal Meclisle ilgili hükümler Millet Meclisinin 2/3 çoğunluğunun kararıyla yürürlüğe girer.

138. Maddenin birinci fıkrası “Bu Anayasada yer verilen (Cumhurbaşkanı) deyimini (Başkanlık Konseyi) olarak okunur. Cumhurbaşkanı

¹⁶³ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.45.

¹⁶⁴ 2005 Anayasa Metinleri, s.23.

ile ilgili hükümler, bu anayasa yürürlüğe girdikten bir dönem sonra uygulamaya geçer.” İkinci fıkranın birinci bendine göre “Millet Meclisi, Devlet Başkanını ve iki yardımcısını seçer. Bunlar Başkanlık Konseyi adı altında bir konsey teşkil ederler. Konsey üyeleri tek liste olarak 2/3 çoğunlukla seçilirler.” İkinci bende göre Anayasada Cumhurbaşkanı’nın azledilmesiyle ilgili hükümler Başkanlık Konseyinin Başkanı ve üyelerine de geçerli sayılır. Üçüncü bend yetersizlik veya dürüst olmama gerekçesiyle Millet Meclisi, üye sayısının dörtte üçünün oyuyla, Başkanlık Konseyi üyelerinden herhangi birini azledebilir. Dördüncü bende göre Başkanlık Konseyi makamından herhangi birinin yeri boşaldıysa, Millet Meclisi bu makama üyelerinin 2/3’sinin oyuyla yeni bir üye seçer. Üçüncü fıkraya göre “Başkanlık konseyi üyelerinin Millet Meclisi üyesi şartları taşımanın yanı sıra;

- a. 40 yaşını tamamlamış olması,
- b. İyi üne sahip, yolsuzluktan uzak ve dürüstlüğüle tanınır olması,
- c. Yasaklanan partinin bir üyesi ise, Baas Partisi iktidardan düşmeden 10 yıl önce istifa etmiş olması.¹⁶⁵

d. 1991 yılında meydana gelen ayaklanmanın bastırılmasında ve Anfal hareketine katılmamış olması, Irak milletine karşı bir suç işlememiş olması gerekir”. Dördüncü fıkraya göre Başkanlık konseyi kararlarını oybirliğiyle alır. Bir üye, diğer üyeleri üyelerden birini yerine vekil tayin edebilir. Beşinci fıkranın (a) bendine göre “Millet Meclisinin çıkarttığı yasa ve aldığı kararlar Başkanlık Konseyi’ne sunulur. Başkanlık Konseyi yasa ve kararların sunulmasını takip eden 10 gün içerisinde bunları onaylar ve yayınlar. Bölge oluşturulmasıyla ilgili 118. ve 119. maddeler bu hükme istisna teşkil ederler.” (b) bende göre Başkanlık konseyi yasa ve kararlara itiraz edebilir. İtiraz edilen noktaları Millet Meclisine gönderirler. Meclis itiraz edilen noktaları gözden geçirir. (c) bendine göre Başkanlık Konseyi ikinci kez itiraz edebilir ve yasaları Millet Meclisine gönderir. Millet Meclisi, bu defa yasa ve kararları üye sayısının 3/5 çoğunluğuyla kabul ettiği takdirde yasalar onaylanmış sayılır.

¹⁶⁵ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.45.

Altıncı fıkra “ Başkanlık konseyi, bu anayasada yer alan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini kullanır”.¹⁶⁶

139. Madde ilk seçim döneminde bakanlar kurulu başkanının iki yardımcısı olur.

140. Maddenin birinci fıkrasına göre yürütme organı, Irak Geçici İdare Yasası’nın Kerkük’le ilgili 58. Maddesinin tüm fıkralarının uygulanması için gerekli adımları atar. İkinci fıkraya göre anayasa Geçici idari yasasının 58. maddesinin uygulamasını (Kerkük’te normalleştirme) sayımla ve referandom yapılarak en geç 31.12.2007’de tamamlanmalıdır.

141. maddeye göre 1992 yılında Kürdistan bölgesinde çıkarılan kanunlarla kararlar yürürlükte kalmaya devam eder, eğer Kürdistan bölgesinin ilgili makamları tarafından değiştirilemezse.¹⁶⁷

142. maddenin 1. fıkrası “Millet Meclisi, çalışmaya başladığında, Irak toplumunun bileşenlerini temsil eden bir komisyon oluşturulur. Bu komisyon 4 ayı geçmemesi gereken bir sürede Anayasa üzerinde yapılması mümkün olan gerekli tadilat önerisi raporunu Millet Meclisine sunar. Komisyon, önerileri karara bağladıktan sonra, lağvedilir”. 2. fıkra “Heyet tarafından önerilen tadilat tek paket olarak Millet Meclisi oyuna sunulur ve Meclis üyelerinin nitelikli çoğunluğu ile kararlaştırılır”. 3. fıkra “İkinci fıkrada geçen şekilde tadilat Millet Meclisi tarafından onaylanması tarihinden itibaren en geç 2 ay içerisinde referanduma sunulur”. 4. fıkra “oy verenlerin çoğu olumlu oy ve 3 veya fazla ilde oy verenlerin 2\3’sinin ret oyu kullanmadığı takdirde referandum tadilatı onaylanmış addedilir”. 5. fıkra “Bu maddedeki tadilat karara bağlanıncaya kadar, bu maddede geçen hükümler Anayasa tadilatı ile ilgili 126. maddenin hükümlerinden müstesna kılınır”.¹⁶⁸

¹⁶⁶ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.46.

¹⁶⁷ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, a.g.e., s.47.

¹⁶⁸ 2005 Anayasa Metinleri, s.24-25.

143. maddeye göre yeni Irak hükümeti kurulduktan sonra Geçici İdari Yasa ve bu yasaya eklenen kanunlar iptal edilir, ancak 53\A ve 58. maddeler bu konudan müstesnadır.

144. maddeye göre bu anayasa millet tarafından bir referandumda kabul edilirse eğer yürürlüğe girmiş olur, ancak anayasanın resmi gazetede yayınlanması ve yeni bir hükümetin kurulması gerekir.

Örnek: seçim hakkı kullananların sayısı 10 milyon kişiye ve seçime katılanların sayısı 8 milyon kişiye, anayasayı kabul edenlerin sayısı 4100000 kişiye, ret edenlerin sayısı 3900000 kişiye, bu durumda anayasa kabul edilmiş bulunur çünkü seslerin çoğu evet yanıtı verdi, bunun yanında üç vilayette oy verenlerin 2\3'sinin anayasayı kabul etmeleri gerekir.¹⁶⁹

III. YENİ IRAK ANAYASASININ DEĞERLENDİRMESİ

A. Anayasaya yönelen eleştirilerden biride toplumun tüm kesimlerinin Anayasasının yazılışına veya oylamalarına katılmamalarıdır, çünkü Milli Konsey tüm Irak toplumunu temsil etmiyordu. Millet'in bir kısmı yurt dışına göç etmiş bulunuyor ve Irak Millet'inin de büyük bir kısmı çeşitli nedenlerle Anayasanın hazırlanması ve oylamasına katılmadı. Örneğin; Musul, Kut, Kerkük ve Enbarla Tikrit vilayetlerinin bir çok sakinleri katılmadı. Birleşmiş Milletlerin göçmenler yüksek komisyonunun yaptığı sayıma göre yurt dışında 5 milyon Iraklı bulunmaktadır, bu 5 milyonun sadece 280 bini oylamaya katıldı, yani sadece %6 hakkını kullandı diğerleri bu haktan mahrum bırakıldılar.¹⁷⁰

B. Anayasada bir çok maddenin tamamlanması için gelecekte parlamentoya hakim olanların çoğunluklu oyuyla çıkarılan konulara bağlanır, Ancak genelde

¹⁶⁹ El-munadama El-İrakiye litensik Hukuk El-İnsan, **a.g.e.**, s.47.

¹⁷⁰ Samir Nasır, "Nadra ile Muswedet El-destur El-iraki", **Ceridetul nebe**, sayı 77, Ağustos, 2005, s.6.

Anayasalardaki maddeler ve bendler kolay bir tabirle hazırlanırlar ve gizlilikler içermezler.¹⁷¹

C. Anayasa komisyonunda bulunan üyelerin çok az bir kısmı hukukla ilgileniyordu, bir çoğu hukukla ilgilenen veya Anayasa hocalarından değillerdi. Üyeler genelde dini, teknoloji ve insani bilim adamlarından oluşuyordu, bu nedenle de hukuk adamlarının rolü çok kısıtlıydı. Anayasanın hazırlanmasında ve komisyona hakim olan üyeler iki guruptan oluşuyordu (Koalisyon ve Kürtler).¹⁷²

Ç. Anayasanın ikinci maddesinin bendleri arasında bir bağdaşmazlık vardır, fıkranın birinci bendine göre “İslam’ın değişmez hükümleriyle çelişen yasa çıkartılamaz”, aynı maddenin ikinci fıkrasında “Bu Anayasa Irak Halkının çoğunluğunun Müslüman kimliğini korumayı, Hristiyanlar, Eyzidiler, Mendai Sabiiler gibi bütün fertlerin inanç ve dini vecibelerini yerine getirme özgürlüğünü teminat altına alır”. Bu iki fıkranın çelişme nedeni İslam dininin Yezidilere itiraf etmemesi çünkü Yezidilik semavi bir din değildir, bunun yanında Anayasayı hazırlayan üyeler hiçbir şekilde bir milletin veya bir taifenin ismini değiştirme hakkına sahip değillerdi bu nedenle de Yezidilerin ismini Eyzidiye değiştirmenin hiçbir anlamı yoktur çünkü Yezidiler yıllardan beri Irakta aynı adla tanınmışlardır.¹⁷³

D. Üçüncü maddeye göre “Irak milletler, dinler ve mezhepler ülkesidir. Arap Camiasının kurucu, aktif üyesidir, Arap Camiası sözleşmesine bağlıdır ve İslam aleminin parçasıdır.” Irak Arap Camiasının kurucusudur ve 22 Mart 1945’te Arap Camiasının misakını onaylayanlardan biriydi, bu nedenle de Irak’ın Anayasasında ve tüm kanunlarında bu misakı göze almak lazım. Misakın 1. Fıkrasına göre “Arap Devletleri Camiası bu misakı imzalayan bağımsız Arap devletlerinden oluşur.” Bu da demektir ki Irak bir Arap devletidir, ancak tüm milleti Arap değildir ve Irak Arap Milletinin bir parçasıdır. Aynı zamanda Irak Birleşmiş Milletler Heyeti’nde ve İslam Örgütü

¹⁷¹ Ziyad Köpürlü, “Limada Kala Lildestur”, **Ceridet Türkmeneli**, sayı 783, Yıl 11, 10.10.2005, s.1.

¹⁷² Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.9.

¹⁷³ Hıdır Kahya, Nadra ile Muswedet El-destur , **Ceridetul Sadık**, sayı 14, Yıl 2, Eylül, 2005, s.1.

Kurultayı'nda da bir üyedir. Ancak tüm bunlar Anayasada belirlenmedi ve sadece Arap Camiası'nın üyeliği belirlendi.¹⁷⁴

E. Genelde tüm devletler bir resmi dil kullanırlar. Resmi dilin yanında farklı dili konuşanların bulundukları bölgelerde kendi dillerini kullanabilirler. Anayasanın 4. Maddesinin 1. Fıkrasına göre "Arapça ve Kürtçe Irak Cumhuriyetinin resmi dilleridir". Irak nüfusunun %84 Araplardan oluşuyor. Araplar genelde Kürtçeyi bilmiyorlar. Buna karşılık Kürtlerin genelde tümü Arapçayı konuşabiliyor. Bu nedenle de sadece Arapça resmi dil olmalıydı ve bunun yanında da Kürdistan Bölgesinde Kürtçe ikinci bir resmi dil olarak kullanılmalıydı.¹⁷⁵ Bellidir ki Anayasayı hazırlayan komisyon resmi dille mahalli dili karıştırmış.¹⁷⁶ Diğer yanda başka bir problem daha var, Arapça ve Kürtçe devletin resmi dili olarak tanımlanmakta ancak isteyen Iraklıların çocuklarına Türkmen, Süryani ve Ermeni ana dillerini öğretme hakkına sahip olduklarını ifade etmektedir. Türkmen ve Süryanilerin yoğunluğu teşkil ettikleri idari birimlerde kendi dillerinin resmi dil olduğunu garanti altına almaktadır. Kürtlerin, Irak nüfusunun %15-20'lik bir kısmını oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda Kürtçenin ülkenin resmi dillerinden biri olarak tanımlanması diğer etnik grupları tetikleyen kışkırtıcı bir maddedir. Anayasada Kürtleri, diğer Iraklı unsurlardan farklı bir konuma koyma gayreti açıkça görülmektedir.¹⁷⁷ Yeni bir karışık durum daha ortaya çıkıyor. Mahkemeler 1921'den itibaren kanunlarını, evraklarını Arapçayla düzenlediler. Ancak şimdiden sonra tüm Irakta Arapça'nın yanında Kürtçe'yi uygulamak ve halkın çoğunluğu Kürtçeyi bilmemesine halinde Irak'ı daha karışık bir duruma sokabilir.¹⁷⁸ Irak devleti Arap Camiası toplantılarını veya diğer devletler ile diplomasi iletişim, Kürtçeyle kurabilir mi acaba.¹⁷⁹ Aynı

¹⁷⁴ Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.10.

¹⁷⁵ Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.11.

¹⁷⁶ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, "Dirase Hawle Muswedet El-destur", (Erişim) <http://achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.2.

¹⁷⁷ Duygu Dersan, "Irak Anayasası'nın Değerlendirilmesi", **Global Strateji**, 3 aylık **Global Strateji enstitüsü dergisi**, Sayı 2, Yıl 1, Sonbahar, 2005, s.130.

¹⁷⁸ Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.11.

¹⁷⁹ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, "Dirase Hawle Muswedet El-destur", (Erişim) <http://achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.2.

zamanda Arapça'nın yanında Kürtçe pul pasaport ve parada da kullanılacaktır. Ancak bu durum Irak'ı gelecekte bölünmeye sürükleyebilir.¹⁸⁰

F. 4. Maddenin 4. Fıkrasına göre “nüfuslarının yoğun olduğu idari birimlerde...” manada bu cümle doğru değildir. Çünkü yoğunluğun belli bir sayısı yoktur. Üzerine anlaşılmak vermek zordur. Bu nedenle (idari birimlerde bulunanlar) cümlesi daha doğru olur.¹⁸¹

G. Anayasa Irak'ın Silahlı Kuvvetleri arasında bir bölünmeye yol açıyor, Silahlı Kuvvetlerin Irak Halkının oluştuğu dini, mezhebi ve milli oluşumlardan oluşması gerekir. Ancak akla bir soru takılıyor, Silahlı Kuvvetlerle güvenlik güçleri mezhebi ve ırki ayrımlara göre oluşabilecekmidirler? Ve her mezhebin belli bir nisbesi olabilecek mi?¹⁸² Anayasa'nın 9. Maddesinin 1. Fıkrasının (a) bendinde Irak'ın Silahlı Kuvvetlerinin (Irak Ordusu) ile güvenlik güçlerini (polis) bir araya topladı, bu da hukuken yanlış bir iştir. Çünkü ikisinin de arasında büyük farklar var. polis teşkilatları medeni birimlerdir görevi de devletin iç güvenliğini sağlamaktır. Bu farklılıklar nedeniyle her birinin ayrı bir maddede incelenmesi gerekiyordu.¹⁸³ Mısır'ın 1971 Anayasası da iki birimin arasında bir ayrım yaptı ve her birisinin ayrı maddede açıkladı. Mısır Anayasasının 184. Maddesine göre “Polis medeni ve nizami bir heyettir, üst başkanı Cumhurbaşkanıdır. Polis halka karşı görevini yapar ve halk için güvenlik sağlar”¹⁸⁴ Yeni anayasanın aynı maddenin birinci fıkrasının (b) bendine göre “Silahlı kuvvetler haricinde askeri milis kuvveti oluşturulamaz” Millis kuvvetleri askeri kuvvetlerinin ordu içinde oluşmasına izen verdi ve ordu oluşumlarından sayılabileceğini öne sürdü.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Tarık Köpürlü, “Ala Hamiş El-destur El-iraki”, **Ceridet Türkmeneli**, Yıl 11, sayı 780, 24.9.2005, s.3.

¹⁸¹ Abdulmecid İsmet, “El-tadilat El-wacib idhaluha fi El-destur”, **Mecellet El-awrak El-türkmaniye**, s.51.

¹⁸² Hasan Abu-talib, “Kazaya El-dewle we Nizam El-hukum fi El-destur”, **Merkez El-dirasat El-siyasiye we El-istiratiye**, Şubat, 2005, (Erişim)

<http://acpss.ahram.org.eg/ahram/2001/1/1ANAL398.HTM>, 9.12.2005, s.2.

¹⁸³ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.3.

¹⁸⁴ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.3.

¹⁸⁵ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.4.

H. Anayasa (10). Maddesinin dini merceiye özel bir yer verdi. İrşadi makamıyla bağımsızlığına işaret etti, anayasa. Anayasa Kutsal yatırımlara hukuki kişilikte tanındı ve devleti de bu yatırımların korumasıyla yükümlendi. Adı geçen merceiye genelde şii merceiyesidir, bu nedenle de Anayasa Irak halkının bir kısmına yöneldiği bellidir. Çünkü halkın diğer kısımlarının da dini makamları vardır ancak hiç birisi Anayasada düzenlenmemiştir.¹⁸⁶

I. Anayasanın 18. Maddesinin birinci fıkrasına göre” Iraklı baba veya Iraklı anadan doğan herkes Iraklı addedilir” bu fıkra anası Iraklı ve babası Iraklı olmayanı da Iraklı saydı, ancak Iraklı olmak için babanın Iraklı olması yeterliydi.¹⁸⁷

İ. 19. Maddenin 12. Fıkrasının 1. Bendine göre “insanlara alıkoymak yasaktır” Ancak bu bend çok mutlak bir şekilde hazırlanmış bulunuyor, çünkü bu bend adalet ilkeleriyle çalışıyor bu nedenle de yargı kararına bağlı olması gerekiyordu.¹⁸⁸

J. 23. Maddenin 3. Fıkrasının (b) bendine göre “Demografik yapının değiştirilmesi amacıyla gayrimenkul edinmek yasaktır” Ancak iki Kürt partisinin yardımıyla Kürtler tarafından Türkmenlerin arazilerine el koyulmuştur, bunun yanında orduya ait yerleri de ele geçirmişler ve kendilerine bu yerlerde evler yapmışlardı. Tüm yapılan bu işler kanuna aykırıdır ve amacı da demografik yapının değiştirilmesidir. Özellikle Kürlerin iddia ettiği gibi, bu bölgeler ve yerler kendi sınırları içerisinde. Sanki ortada iki devlet vardır ve aralarında sınır var. Gerçek hayatta da bu durumu görmek kolaydır. Kerkük’ün nüfusu rejimin düşmesinden sonra 800 bin kişiydi ancak şimdi nüfusun sayısı bir milyon dört yüz bin kişidir ve seçimlere katılma hakkına sahip olanlarında sayısı 800 bindir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Hasan Abu-talib, “Kazaya El-dewle we Nizam El-hukum fi El-destur”, **Merkez El-dirasat El-siyasiye we El-istiratiye**, Şubat, 2005,

(Erişim) <http://acpss.ahram.org.eg/ahram/2001/1/1ANAL398.HTM>, 9.12.2005, s.3.

¹⁸⁷ Tarık Köpürlü, “Ala Hamiş El-destur El-iraki” **Ceridet Türkmeneli**, Yıl 11, sayı 780, 24.9.2005, s.3.

¹⁸⁸ Kazim Abud, “Wichet Nazar fi Baz Nusus Muswedet El-destur”,

(Erişim) <http://www.mokarabat.com/s833.htm>, 5.3.2006, s.3.

¹⁸⁹ Muhammed Merdan, “Kira Eweliye fi El-destur”, **Mecellet El-awrak El-türkmaniye**, s.72.

K. Anayasanın hazırlanmasında yürütme organının büyük rolü vardı. Ancak bu durum güçler ayrımı ilkesiyle çelişiyor.¹⁹⁰ Cumhurbaşkanı tarafından yasa tasarılarının önerilmesi, yürütme organının yasamaya karışması demektir, Yasama Millet Meclisine münhasırdır ve sadece Millet Meclisi yasa tasarılarını ve kanunları hazırlama hakkına sahip olmalıydı.¹⁹¹ Millet Meclisinin yetkileri arasında “Yüksek Yargı Konseyi’nin önerisi üzerine Federal Temyiz Mahkemesi Başkan ve üyeleri, Genel Savcılık Başkanı ile Yargıtay Başkan ve üyeleri nitelikli çoğunlukla atamak”. Ancak bu yetki yargı organının yetkilerindendir ve yasamanın yetkilerinden değildi ve yargının bağımsızlığını etkilemektedir. Bu nedenle de Yüksek Yargı konseyinin önerisi üzerine ve Başkanlık Komisyonunun kabulüyle bu işler yapılmalı ve Millet Meclisi Konuya karıştırılmamalı.¹⁹² Amerika’nın anayasasına bakarsak eğer, Amerika devlet sistemi güçler ayrılığı ilkesine dayanır. Amerika anayasası, güçleri birbirinden ayırdıktan ve bağımsız bir duruma getirdikten sonra, organları birbirinden kopmuş bir duruma getirmemek için, bazı önlemler almış, bir tür “denetim ve denge” sistemi geliştirmiştir.¹⁹³

L. Petrol gelirlerinin paylaşımı, Anayasa çalışmaları esnasında en çok tartışılan ve görüşmelerin tıkanmasına neden olan konulardan birisi olmuştur. Petrolün yoğun olarak bulunduğu bölgeler ile petrolden yoksun bölgelerin ülkedeki petrol gelirlerinden eşit olarak faydalanması Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması noktasında kilit konulardan birisidir. Bunun sağlanması durumunda Irak’ta iç savaş senaryoları gündeme gelebilecektir. Anayasada, 111. Madde ile petrol ve doğalgazın tüm Irak halkının malı olduğuna dikkat çekilmektedir. 112. Maddede petrol ve doğalgaz kaynaklarının nüfus oranlarına uygun olarak paylaşımından söz edilmekte, eski rejim zamanında zarara uğratılan bölgelere (şii ve Kürt bölgeleri) belirli bir süre için ek paylar verileceği belirtilmektedir. Maddede “mevcut” petrol ve doğalgaz yatakları ifadesinin kullanılması soru işaretlerine neden olmaktadır.

¹⁹⁰ Vail El-fadil, **Desatir El-İrak beyne El-afak**, s.11.

¹⁹¹ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.4.

¹⁹² Abdulmecid İsmat, “El-tadilat El-wacib idhaluha fi El-destur”, **Mecellet El-awrak El-türkmaniye**, s.55.

¹⁹³ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 8.baskı, 1993, s.37.

“Mecut” kelimesinin kullanılması, Şii ve Kürt bölgelerinde bundan sonra keşfedilecek petrol ve doğalgazın kendilerine ati olduğunu Anayasaya dayanarak savunmalarına dair endişelere neden olmaktadır.¹⁹⁴

M. Anayasaya ilişkin diğer önemli bir konu daha vardır, merkezi hükümet ile bölgesel hükümetler arasındaki yetki paylaşımıdır, federal otoritenin yetkileriyle bölgesel hükümetler arasındaki yetki paylaşımıdır, ancak federal otoritenin yetkileriyle bölgesel otoritenin yetkileri arasında bir sınır olmalıdır. Özellikle bazı önemli konular federal hükümete verilmeli, örneğin gümrük, elektrik enerjisi ve su kaynakları gibi konular.¹⁹⁵

N. Anayasının 121. Maddesinin ikinci fıkra Federal ilkesiyle çelişiyor, çünkü merkezi hükümet ile bölgeler arasındaki anlaşmazlıklarda federal bölgenin sözü geçerli olacak.¹⁹⁶

O. 121. Maddenin 4. Fıkrasına göre “Kültürel, sosyal işler ve kalkınmayı takip etmek üzere Irak Büyükelçiliklerinde ve diploik misyonlarında bölgeler ve vilayetler için ofisler açılır.” Kanun adamlarının belirttiği gibi federal devletin dış politikasıyla ilgilenen sadece federal hükümettir, yani bölge hükümetlerinin dış politikayla ilgilenmeleri mumkündeğildir. Bu da federal devletin birleşik yapısı işarettir ve uluslar arası ilişkilerde sadece federal devletin kişiliği bulunur. Ancak Anayasının 121. Maddesine dönünce görüyoruz ki madde federal devlet anlayışından çıkmış ve bölgelere diplomatik misyonlar ve Büyükelçilikler açma hakkını vermiş, ancak federal sistemde dış politika yetkisi sadece federal hükümete verilir. Bu maddeye kanuni bir bakışla bakılırsa, Konfederal bir sistemin uygulanacağını görebiliriz. Çünkü bu sisteme giren her devlet dış politikasına ve uluslar arası kişiliğine sahiptir.¹⁹⁷

Ö. Irak’ta güvenlik ve istikrar açısından en hassas konulardan biri olan Kerkük sorununun çözümü, Anayasının 140. Maddesinde belirtildiği şekliyle,

¹⁹⁴ Duygu Dersan, “Irak Anayasası’nın Değerlendirilmesi”, **Global Strateji**, 3 aylık **Global Strateji enstitüsü dergisi**, Sayı 2, Yıl 1, Sonbahar 2005, s.131.

¹⁹⁵ Abdulmecid İsmat, “El-tadilat El-wacib idhaluha fi El-destur”, **Mecellet El-awrak El-türkmaniye**, s.59.

¹⁹⁶ Abdulmecid İsmat, “El-tadilat El-wacib idhaluha fi El-destur”, **Mecellet El-awrak El-türkmaniye**, s.60.

¹⁹⁷ Cebbar El-lami, Ahlam El-lami, “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 5.3.2006, s.5.

normalizasyon, sayım ve referandum işlemlerinin tamamlanması ile en geç 31 Aralık 2007'ye ertelenmiştir. Geçici İdari Yasa'nın 58. Maddesinin tamamı ve 53. Maddenin (A) bendi korunurken Kerkük ve Bağdat'a özel statü veren ve hiçbir bölgeye dahil edilmeyeceklerini belirten 53. Maddenin (c) bendi anayasaya alınmıştır. 140. Madde ile Kürtlerin Kerkük'e taşınması ve yerleşmesi meşrulaştırılmaktadır. Böylece Kerkük'ün, dolaylı olarak kuzeydeki oluşuma dahil edilmesi ve 19 Mart 2003 tarihinde sınırları belirlenen Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumunun resmen tanınması mümkün hale gelmektedir. Geçici idari Yasa'da yer alan bu maddelerden Kürtlerin lehine olanlarının korunup, aleyhlerinde olanların çıkarılması Kerkük'ün zamanla Kürt bölgesine dâhil edilmesine ilişkin planların olduğuna dair kaygıların artmasına neden olmaktadır.¹⁹⁸

P. Seçim kanununda bazı garip fıkralar bulunuyor, mesela seçim hakkını Irak vatandaşı olan, veya vatandaşlığını kayıp eden veya gelecekte vatandaşlık hakkına sahip olan kullanabilir, ancak dünyada bulunan 192 devletin anayasası veya seçim kanunlarında böyle bir tabir yoktur. Yeni anayasada vatandaşlık kavramı tam olarak benimsenmemiştir, çünkü Irak'ın vatandaşlık kanununu iptal eden Hüküm Meclisinin 18 üyesi Irak vatandaşı değildir.¹⁹⁹

R. Anayasaya eklenen konuların en önemlisi federal konusudur. Irak milleti yönetim şeklindeki bu siyasi fıkraya alışık değildir ve üniter bir devletin federal bir devleti dönüşmesinde deneyimi yoktur. Bu sistem Irak'ı küçük devletler haline getirebilme korkusunda yaratıyor.²⁰⁰

¹⁹⁸ Duygu Dersan, "Irak Anayasası'nın Değerlendirilmesi", **Global Strateji**, 3 aylık **Global Strateji enstitüsü dergisi**, Sayı 2, Yıl 1, Sonbahar 2005, s.130.

¹⁹⁹ Ziya Şekerçi, Dindar Necmen, Halil El-hadisi, "Şekil El-destur", (Erişim) www.aljazeera.net/NR/exeres/10B6E223-E6AE-40A0-98CA-98B1174BA2C0.htm, 5.3.2006, s.3.

²⁰⁰ Muhammed Kirdar, "Muswedetul El-destur fı El-mizan" **Ceridet El-karar**, sayı 0, Yıl 1, Ekim 2005, s.1.

SONUÇ

Irak'ta ilk anayasanın hazırlanmasından beri anayasal bir istikrar yaşanmadı çünkü ard arda bir sürü askeri devrimler yapıldı sonrada Saddam rejmi dönemindedir Irak savaştan savaşa sürüklendi en sonunda Amerika işgali ve güvenlik kaybıyla Iraklıların yaşamı sonuçlandı, bu durumda yeni bir anayasanın yazılması hiçte doğru bir şey değildi çünkü işgal altında olan bir devletin özgür iradesi yoktur bu nedenle yazılan yasada meşru yasa sayılmaz. Irak'ın eski anayasası ve bazı kanunlarının birçok değişikliklere ihtiyacı olmasına rağmen ve yeni anayasada birçok değişiklik yapılmasına rağmen, bu değişiklikler tüm Irak milletine hizmetini sunmuyor, sadece bazı kesimlerin uyumunu sağlamaktadır.

Bazı söylentilere göre yeni anayasa Amerika hükümeti tarafından hazırlandı sonrada Arapçaya çevirildi. ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sonrada anayasa yoluyla Irak'ı bir federal devlete çevirmesi demektir ki gelecekte Irak küçük devletlere bölünebilir, tüm bu işlerden Amerika'nın çıkarı Büyük Ort Doğu projesini uygulamaktır, çünkü bu bölgede bulunan doğal kaynaklar örneğin petrol ve doğal gaz Amerika'nın enerji kaynağı sayılır, bunun yanında bölgenin jeostratejik önemi var örneğin bölgede bulunan Basra körfezi, Türkiye'nin boğazı ve Süveys kanalı, ticaret yapmakta büyük rol oynar. Tüm bunların yanında Amerika başka bir konu iddia ediyor, oda terör konusudur. 11 Eylül olaylarından sonra Amerika Afganistan'ı işgal etti, terörlerin saldırılarını noktalasın diye, sonra sıra Irak'a geldi, bu seferde Irak'taki nükleer silahların hükümet tarafından kötüye kullanılma korkusu iddia edildi. Ancak Irak işgal edileni 4 sene oldu ve idda edilen silahlar hala bulunamadı. Bölgenin diğer devletlerine gelince Amerika iktisadi gücünü onlarla kullanıyor, Çok önemli bir konu daha vardır, oda İsrail konusudur. Büyük Orta Doğu projesi uygulanırsa eğer Amerika İsrail'in yakınındaki ülkeleri kontrolü altına alır, bu nedenle İsrail 'in korkusu sona erecektir.

KAYNAKLAR

2005 Anayasası.

1970 Anayasası.

1958 Anayasası.

1925 Anayasası.

EL-FADIL, Vail; **Desetir El-dewle El-Irakiye min senet 1925 liğayet senet, 2004.**

GÖZÜBÜYÜK, Şeref; **Anayasa Hukuku**, 8. baskı, 1993.

TUNÇ, Hasan, DERSAN Duygu; **Global Strateji, 3 aylık Global Strateji enstitüsü dergisi**, sonbahar, yıl 1, 2005.

EL-HASANİ, Abdurrazzak; **Tarihul Irak El-Siyasi El-Hadis**, 1. cilt, 4. baskı, Beyrut, 1980.

BEYOĞLU, Ali Ahmet, CENGİZ, Hayrullah, BAŞKAN, Yahya; **Irak Dosyası**, 2.Cilt, İstanbul, 2002.

EL-GAYALİ, Abdul Vahab, ZİHERİ, Kamil; **El-mewsua El-siyasiye**.

Cemiyetul El-Sakafa ilcemi, **Kiraat nekdiyi limuswedet El-destur El-Iraki El-daim (Culture For All)**.

Cemiyetul El-Sakafa ilcemi, **El-destur El-daim we Afak El-mustakbal (Culture For All)**.

GÖZLER, Kemal; **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. baskı, Bursa, ekin kitapevi, 2004.

ÖZER, Attila; **Anayasa Hukuku**, 2. baskı, Ankara, Turhan kitapevi, 2005.

TUNÇ, Hasan; **Anayasa Hukukuna Giriş**, 2. baskı, Ankara, Nobel yayın dağıtımı, 1999.

DEMİR, Fevzi; **Anayasa Hukukuna Giriş**, 5. baskı, Fakülteler kitabevi, İzmir, 1998.

EL-CEDE, Raid; **El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak**, Bağdat, 2004.

EL-CEDE, Raid; **Mebadi El-kanun El-desturi we El-nizam El-desturi fi El-Irak**, Bağdat, 1990.

KİRDAR, Muhammed; “Muswedetul El-destur fi El-mizan”, **Ceridetul Karar**, Sayı 0, Yıl 1, Ekim 2005.

KÖPRÜLÜ, Tarık; “Ala Hamiş El-destur El-İraki”, **Ceridet Türkmen eli**, Sayı 780, Yıl 11, 24.9.2005.

KAHYA, Hıdır; “Nadra İle Muswedet El-destur El-İraki El-deim”, **Ceridetul El-Sadik**, Sayı 14, Yıl 2, Eylül 2005.

NASIR, Samir; “Mulahadat Tehdm Kitabet El-destur”, **Ceridetul El-Nebe**, Sayı 77, Ağustos, 2005.

GALİB, Semir; “Mulahadat Hawle İkrar Muswedet El-destur El-İraki”, **Ceridetul El-İslah**, Sayı 100, 24.10.2005.

KÖPRÜLÜ, Ziyad; “Limada Kala Lildestur”, **Ceridet Türkmaneli**, sayı 783, Yıl 11, 10.10.2005.

EL-NEJAR, Mıstafa; **El-Irak fi El-tarih**, Bağdat, 1983.

EL-HASANİ, AbdulRazzak; **Tarihul El-Wizarat El-Irakiye**, 1. cilt, Bağdat, 1987.

KAMIL, Mustafa; **Anayasa Hukuku**, 2. cilt, Bağdat, 1947.

İZET, Talat; **Kaidet El-Cehil Bil-Kanun la iytebar uzur**, Kerkük, 1991.

EL-ŞAWİ, Munzir; **El-kanun El-desturi**, Dar El-kadisiye, Bağdat, 1981.

EL-YASİN, Muhammed; **El-kanun El-desturi**, Matbaatul Nahda, Bağdat, 1968.

HAYAVİ, Nebil Abdulrahman; **Kararat Sultat El-italaf El-muakata**, El-mektebe El-wataniye, Bağdat, 2003.

Merkez baba gurgur lildirasat we buhus, **Mecellet El-awrak El-turkmanie**, sayı 3, Temmuz, 2006.

Lucnet Kitabet Muswedet El-destur, **El-destur Esesiyyetuhu we Hususiyatuhu**.

El-munadama El-Irakiye litensik Hukuk El-İnsan, **El-veciz fi Muswedet El-destur El-Iraki**, 2005.

EL-FADİL, Vail; **Desatir El-İrak beyne El-afak**.

BESYUNİ, Abdulğeni; **El-wasit fi El-nudum El-siyasiye**, Matabı El-sadani, 2004.

ABU-TALIB, Hasan; “Kazaya El-dewle we Nizam El-hukum fi El-destur”, **Merkez El-dirasat El-siyasiye we El-istiratiye**, Şubat, 2005, (Erişim) <http://acpss.ahram.org.eg/ahram/2001/1/1ANAL398.HTM>, 9.12.2005.

SMIT, Alın; “Al Hal Al Fidrali Em El-taksim Bada İzahat Saddam”, Ekim, 2002, (Erişim) <http://www.majlesalommah.net/run.asp?id=531>, 9.12.2005.

Wikalat, Enba; “Evrak İrakiye”, **Tarik**, 16.8.2005, (Erişim) <http://www.iraqipapers.com/8-17-5-news.htm>, 9.12.2005.

EL-ŞEKERÇİ, Ziya, NECMEN, Dindar, EL-HADİSİ, Halil; “Şekil El-destur”, (Erişim) www.aljazeera.net/NR/exeres/10B6E223-E6AE-40A0-98CA-98B1174BA2C0.htm

Dünya, Basını; “Taslak Irak Anayasası”, 2.9.2005, (Erişim) <http://turkdunyasi.forumkurdu.com/turkdunyasi-post-702>, 18.12.2005.

HARIB, Tarık; “Kira Eweliye Li Kanun El-cinsiye El-cedid”, 10.12.2007, (Erişim) <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=20640>, 2.5.2007.

Neşret, Waşıntın; “Destur El-wilayat El-mutahida El-emrikiye”, (Erişim) <http://usinfo.state.gov/ar/Archive/2005/Mar/16-758247.html>, 7.5.2007.

İzaat B B C El-arabiye; “Delil İle El-teketulet El-siyasiye El-irakiye”, (Erişim) http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_4633000/4633782.stm, 13.4.2006.

KAZİM, Mustafa; “Kazaya Şaike Emem Lucnet Sıyağat El-destur El-iraki”, (Erişim) http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_4603000/4603463.stm, 13.4.2006.

İzaat B B C El-arabiye; “Tenezulat Beyne El-şiiia we El-akrad Bişan El-destur”, (Erişim) http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_4146000/4146078.stm, 13.4.2006.

EL-LAMİ, Cebbar, EL-LAMİ, Ahlam; “Dirase Hawle Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.achr.nu/stu30.htm>, 2.5.2007.

ABUD, Kazim; “Wichet Nazar fi Baz Nusus Muswedet El-destur”, (Erişim) <http://www.mokarabat.com/s833.htm>, 2.5.2007.

ÖZET

[HAKKI, Pınar] . [Yeni Irak Anayasasının Getirdiği Yeni Sistem] , [Yüksek Lisans Tezi] , Ankara , [2007].

Yeni Irak anayasasını daha önceki anayasalardan farklı tutatn, onu referandum sonucuyla halkın onayını alarak uygulamaya geçmesidir. Anayasanın temel ilkelerinde ilk göze çarpan konu, federal sistemin eklenmesidir. Bu yeni sistemin yanında parlamenter sistem de bulunmaktadır. Parlamento halk tarafından seçilmektedir.Yeni anayasanın temel kaynağı İslam dinidir ve bunun yanındada başka kaynaklar da bulunmaktadır; örneğin adalet ilkeleri ve gelenekler.

Anayasada yeni diğer bir sistem de, Arapça dilinin yanında Kürtçe'yi resmi dil olarak benimsemektir. Anayasa, çoğulcu siyasi parti sistemini yürürlüğe geçirmiştir; ancak ırkçılık ve terör fikirlerine hitab eden partileri (Baas partisi bunlara dahil sayılarak) yasakladı. Haklar ve hürriyetlere gelince, anayasa hakları çok detaylı bir şekilde açıkladı. Anayasaya, vatandaşlık haklarındada, yeni bir hak ekledi; Irak'lı bir baba veya anneden gelen çocuk Irak vatandaşı sayılır. Geçmişte bu hak sadece Irak'lı bir babadan gelen çocuğa verilirdi.

Anayasa güçler ayrımı ilkesine dayandı, ancak bazı maddeler bu ilkeyle çelişki halindedirler. Anayasanın yasama organı iki meclisten oluşmaktadır, birincisi Millet Meclisi, ikincisi ise Federal Meclistir. Millet Meclisi'nde kadınların sayısı ¼ den az olmama şartıyla kurulur. Meclis, nitelikli çoğunlukla toplanır ve salt çoğunlukla kararlarını alır. Yürütme organına gelince, anayasada, cumhurbaşkanına kısıtlı yetkiler tanınmıştır. Cumhurbaşkanı seçimi Millet Meclisi tarafından yapılır. Yürütmenin diğer temeli Bakanlar Kuruludur. Bu kurul Millet Meclisinin önünde sorumludur.

Yargıya gelince Yüksek Yargı Kurulu ve Federal Yüksek Mahkeme yeni iki sistem olarak eklendi. Anayasa yargının bağımsız olduğu, çeşitli tür ve dereceli mahkemelerden oluşumunu belirler, sonra da federal otoriterlerin yetkisinden bahseder; fakat bu yetkiler federal sistemle çelişki halindedirler; çünkü bölgelere olağanüstü haklar tanımlanır. En sonunda da sonuç ve geçiş hükümleri belirlenir ve bu bölümde anayasanın nasıl değiştireceğinden bahsedilir.

Anahtar Kelimeler:

1. Anayasa.
2. Federal Sistem .
3. Federal Otoriteler.
4. Bölgeler
5. Haklar ve Hürriyetler.

ABSTRACT

[HAKI, Panar] . [M.Sc.] , [The System Inspired By The New Iraqi Constitution] , Ankara , [2007].

One striking characteristic of the new Iraqi constitution is that it has been approved by referendum. A basic remarkable principle of the constitution is the federal system. Besides, the parliamentary system is present. The parliament is selected by people. The main resource of the new constitution is Islam. Other resources such as justice principles and tradition are also included. Another new system in the constitution is Kurdish, together with Arabic, is accepted as country's official language. The constitution establishes a pluralist system. However, parties that adopt racism and terrorism ideologies (the Baath Party has been supposed to be one of these parties) are prohibited. As regards rights and freedoms, the constitution states rights in details. A novel right concerning citizenship has been added to the constitution guarantees that children of an Iraqi woman enjoy citizenship in accordance with law. This was restricted to an Iraqi man in the past. The constitution depends on shared powers principle. Nevertheless, some articles are in direct contradiction to this principle. The legislation organs of the constitution fall into two assemblies which are the National Assembly and Federal Assembly, preserving the proportion of 25% as the share of representation for women in the seats of the National Assembly. The National Assembly can hold a meeting with an absolute majority and make a decision with an overall majority. In relation to the Executive, the constitution gives the President restricted authorities and the President is elected by the National Assembly. The executive includes also the Cabinet which is responsible to the National Assembly. Concerning the judiciary, a Higher Juridical Council a Federal and Supreme Court are established. The constitution guarantees an independent judiciary and declares that the judiciary consists of various types and ranks of courts, and later states the qualifications of the federal authorities which are contradictory to the system, as it gives the regions extraordinary rights. Finally, a conclusion and the

transition rule are determined and, in this section, how the constitution can be changed is stated.

Key Words:

1. Constitution.
2. The Federal System.
3. Federal Authorities.
4. Regions.
5. Rights and Freedoms.